

Vilniaus universitetas
Istorijos fakultetas
Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedra

Saulius Rimas

Paveldosaugos studijų programa
Magistro darbas

Disonuojantis paveldas Kaune

Darbo vadovė: dr. Marija Drėmaitė

Empirinio tyrimo konsultantas: doc. Linas Turauskas
(ISM Vadybos ir ekonomikos universitetas)

Vilnius 2008

Turinys

Įvadas.....	4
1. Kultūros paveldas Kauno mieste	10
1.1. Kauno miesto raida ir nekilnojamas kultūros paveldas	10
1.2. Kultūros paveldo apsauga Kaune	12
2. Tyrimas: Disonuojantis paveldas Kauno muziejuose.....	15
2.1. Kauno miesto muziejus	15
2.2. Kauno IX forto muziejus	17
2.3. Vytauto Didžiojo karo muziejus.....	20
2.4. Tyrimo apibendrinimas.....	22
3. Atvejų studijos.....	24
3.1. Sovietinio paveldo problemos Kaune.....	24
3.1.1. Aleksoto tilto istorija	25
3.1.2. Paveldosaugininkų konfliktas su rekonstrukcijos darbų vykdytojais.....	27
3.1.3. Visuomenės laikysena konflikto metu.....	29
3.1.4. Konflikto atomazga	30
3.1.5. Atvejo studijos apibendrinimas	31
3.2. Žydų paveldo problemos Kaune.....	33
3.2.1. Žydų tautinės mažumos paveldas Kaune	34
3.2.2. Danieliaus Dolskio biografija ir veikla.....	36
3.2.3. Danieliaus Dolskio įamžinimo problemos	38
3.2.4. Atvejo studijos apibendrinimas	41
3.3. Kauno tvirtovės palikimo problemos	41
3.3.1. Kauno tvirtovės istorija	42
3.3.2. Tvirtovės įtaka Kauno raidai	43
3.3.3. Kauno tvirtovės palikimo panaudos problemos	44
3.3.4. Atvejo studijos apibendrinimas	48
4. Socialinis tyrimas: Visuomenės požiūris į disonuojantį paveldą Kaune.....	51
4.1. Skaičiavimai	51
4.1.1. Atrankinės visumos nustatymas	51
4.1.2. Skirstymas pagal amžiaus grupes	52
4.1.3. Imties tūrio nustatymas.....	53
4.1.4. Atrankos paklaidos pataisa	54
4.2. Socialinės apklausos rezultatų analizė.....	55

4.2.1. Visuomenės požiūris į Kauno tvirtovę	55
4.2.2. Visuomenės požiūris į Sovietinius Aleksoto tilto simbolius	58
4.2.3. Visuomenės požiūris į Danielių Dolski	61
Išvados	64
Sutrumpinimai	67
Šaltinių sąrašas	67
Literatūros sąrašas	72
Priedų sąrašas	74
Priedai	75
Santrauka anglų kalba (Summary)	96

Įvadas

2008 metų pradžioje Krizių valdymo centras prie Lietuvos Krašto apsaugos ministerijos parengė pažymą „Dėl tarybinių kapų ir paminklų tvarkymo kylančių rizikos veiksnių ir grėsmių įvertinimo“. Nors pažymos turinys yra slaptas, yra žinoma, jog vadovaujantis vienu jos punktu Lietuvos savivaldybių paveldosaugininkai turėjo pateikti informaciją apie jų jurisdikcijoje esančius valstybės saugomus paveldo objektus, potencialiai galinčius tapti politinio konflikto židiniais¹. Šis precedentas – bene pirmasis atvejis Lietuvoje, kuomet kultūros paveldas tokia aukštame valstybiniame lygmenyje buvo įvertintas kaip rimtas politikos įrankis.

Nekelia abejonių, jog toks Lietuvos valdžios susirūpinimas disonuojančiu paveldu buvo įtakotas „Bronzinio kario“ istorijos Estijoje, kur nepakankamai apgalvoti tenykščių politikų veiksmai sovietinio paveldo objekto atžvilgiu išprovokavo politinį ir socialinį konfliktą šalies viduje, supriešindama dominuojančią visuomenės grupę su rusų etnine mažuma, komplikavo dvišalius santykius su Rusija. Galiausiai tai atsiliepė rimtomis pasekmėmis Estijos ekonomikai: skaičiuojama, jog po minėto konflikto Rusijos prekių tranzitas Estijos geležinkeliais per metus sumažėjo 26%, jūrų uostais - 18%².

Lietuvai, kaip ir kitoms Rytų Europos valstybėms, XX amžiuje teko patirti kelis politinės santvarkos lūžius, po kurių kaskart įvykdavo paveldo vertybių perkainojimas. Fiziniai bei nematerialūs Rusijos imperijos, Tarybų Sąjungos, tautinių mažumų praeities pėdsakai šiandien kelia rimtus iššūkius Lietuvos paveldosaugai, kuriai tenka laviruoti tarp objektyvių profesinių principų ir visuomenės bei kai kurių politinių jėgų daromo spaudimo atmesti „svetimą“ paveldą.

Kaip tokiais atvejais elgiasi Lietuvos paveldosaugininkai? Ar jie turi pakankamai įgūdžių ir įrankių suvaldyti paveldo konfliktus? Kokios didžiausios problemos, su kuriomis jie susiduria šiame procese? Kaip tas problemas būtų galima išspręsti? Kaip visuomenė vertina paveldosaugininkų vykdomą politiką „svetimo“ palikimo atžvilgiu? Kokios nuostatos disonuojančio paveldo reprezentavimo atžvilgiu laikosi muziejai ir kitos kultūros paveldą pristatančios šalys? Į šiuos klausimus pagrįstai atsakyti gali mokslinis tyrimas.

Darant prielaidą, jog būdingiausias disonuojančio paveldo Lietuvoje problemos bruožus gali atskleisti vieno pasirinkto miesto disonuojančio paveldo situacijos analizė, tyrimui pasirinktas Kauno miestas.

¹ Kauno miesto savivaldybės administracijos Miesto plėtros departamento Kultūros paveldo skyrius. Dėl pavidimo savivaldybėms, 2008-03-17, Nr. 55-2-64. [KPS archyvas].

² Estijos rusai prisiminė konfliktą. In *Kauno diena*, 2008-04-28.

Kauno paveldosaugos kontekstas yra bendras bei aktualus visos šalies mastu. Šiomet 600 metų savivaldos jubiliejų pažyminčiame mieste praeities palikimas yra gausus ir atspindintis visus pagrindinius Lietuvos valstybės raidos etapus (plačiau žr. skyrių: 1.1.) Taigi ir paveldo apsaugos problemos čia turėtų būti tipiškos. Kauno paveldosaugininkams iššūkį kelia svarbios visai Lietuvai žydų tautinės mažumos paveldo problemos bei bendri postkomunistinei erdvei sovietmečio palikimo įpaveldinimo sunkumai. Netgi ir Kauno tvirtovės atvejuje, kurį iš pirmo žvilgsnio galima laikyti išskirtiniu, įdėmiau pažvelgus rasime tas pačias carinės epochos ir karinio palikimo apsaugos bei panaudos problemas, su kuriomis susiduriama ne vien Lietuvoje.

Tyrimo objektas: Disonuojančio paveldo Kauno mieste politikos, administravimo, apsaugos ir sklaidos problemos.

Tyrimo tikslas: Disonuojančio paveldo Kauno mieste problemų konceptualizavimas ir praktinių rekomendacijų joms spęsti pateikimas.

Tyrimo uždaviniai:

1. Konceptualizuoti Kauno tvirtovės, žydų tautinės mažumos ir sovietinio paveldo apsaugos problemas;
2. Socialinio tyrimo pagalba atskleisti visuomenės santykį su Kauno disonuojančiu paveldu;
3. Nustatyti kokia yra Kauno muziejų laikysena disonuojančio paveldo atžvilgiu;
4. Patikrinti „laiko distancijos“ veiksnio svarbą disonansų valdymo procese;
5. Pateikti rekomendacijas problemų spėdimui.

Tyrimo teorinės prielaidos ir pagrindinės sąvokos

Paveldas (angl.: *heritage*, pranc.: *patrimoine*, vok.: *Erbgut*) – palyginti neseniai į viešąją vartoseną įvestas terminas, kuriam tiek buitinėje, tiek akademinėje erdvėje vis dar tenka „konkuruoti“ su įsišaknijusiu *paminklu*. Terminai – *paveldas*, *palikimas*, *paminklas*, *kultūros vertybė* - vis dar vartojami kaip sinonimai, nors jų semantika yra skirtinga. Pati universaliausia ir plačiausia sąvoka yra *paveldas*, įtvirtinta 1972 m. UNESCO *Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencijoje*³.

³ Pasaulinio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencija. In *Kultūros paveldo apsauga: Reglamentuojančių dokumentų rinkinys*. Vilnius, 1997. p. 188.

Lietuvoje bene išsamiausiai ir nuosekliausiai minėtas sąvokas suformulavo Jurgis Bučas: „*Paveldu* vadiname visą kultūros ir gamtos palikimą, kurį paveldėjome [...] ir iš kurio privalome atrinkti saugotinas vertybes sau ir ateinančioms kartoms. [...] *Palikimas* yra tai, ką mums praeitis palieka, paveldas - tai, ką mes pasiimame iš praeities, *paveldo vertybės* – tai, ką mes atrenkame saugoti kaip praeities relikta sau ir būsimoms kartoms“⁴.

Iš esmės taip pat sąvokos apibrėžtos ir pagrindiniame šiuo metu galiojančiame mūsų šalyje paveldosaugos dokumente – Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatyme. Svarbu tai, jog *kultūros paminklais* – kuriais ilgą laiką vadinti visi materialaus paveldo objektai - šiame dokumente įvardinti tik išskirtiniai „nacionalinės svarbos kultūros paveldo objektai“⁵.

XX a. pabaigoje *paveldo* sąvokos laukas išsiplėtė kaip niekada iki tol. Paveldosaugoje įsigalėjus vakarietiškomis demokratiškumo, liberalizmo ir politinio korektiškumo idėjoms į kultūros vertybių registrus imta traukti ištisus miestus, paveldo objektų statusą imta teikti industriniams reliktais, etninių, socialinių, kultūrinių bei konfesinių mažumų grupių palikimui.

Anot prancūzų istoriko Pierre Nora, atmetus tiesiaeigio laiko modelį ateitis tapo nenuspėjama ir „nebepriklausoma“ nuo praeities. Visuomenė jaučia *pareigą atminčiai* (devoir memoire), tačiau nebežino, ką reikės žinoti mūsų palikuonims, todėl kaupia visus materialinius ir vizualinius praeities pėdsakus. Kita „paveldo bumo“ priežastis – visuotinis demokratijos įsigalėjimas, suteikęs teisę turėti „savo paveldą“ anksčiau diskriminuotoms visuomenės mažumų grupėms⁶.

Lygiagrečiai vyko paveldo komercializacijos procesas: Vakaruose sparčiai formuojantis vartotojiškai visuomenei paveldas ėmė virsti masinio vartojimo produktu. Suklestėjus kultūriniam turizmui bei paveldui integravusis į pramogų verslą susiformavo ištisa paveldo industrija⁷.

Visuotinas paveldo vaidmens išaugimas pripažintas įvairiuose tarptautiniuose teisiniuose dokumentuose. 1972 m. UNESCO priimtoje Nacionalinės kultūros ir gamtos paveldo apsaugos rekomendacijose įtvirtinta paveldo *kaip politinio išteklių* samprata⁸. Paveldas kaip svarbus *ekonominis išteklius* buvo įvardytas 1996 m. Europos Tarybos ministrų, atsakingų už kultūros paveldą, IV konferencijoje Helsinkyje⁹.

⁴ LAMANAUSKAS, A., BUČAS, J., DRINGELIS, L. *Kultūrologiniai kraštovaizdžio ir architektūros paveldo tyrimai*: Mokomoji knyga. Kaunas, 2003, p. 16.

⁵ LR Nekilnojamojo Kultūros paveldo apsaugos įstatymas [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-01-16]. Prieiga per internetą: <http://www.heritage.lt/t_aktai/istatymai/nkpai.htm>.

⁶ NORA, P. Pasaulinė atminties viešpatija. In *Europos kultūros profiliai*. Vilnius, 2007, p. 9-23.

⁷ VAITKUVIENĖ, A. Paveldo industrijos Lietuvoje. In *Lietuvos istorijos studijos*, 2006, t. 17, p. 87-96.

⁸ Tarptautinė paminklų ir kompleksų konservavimo ir restauravimo chartija. In *Kultūros paveldo apsauga*: Reglamentuojančių dokumentų rinkinys. Vilnius, 1997, p. 236.

⁹ Europos Tarybos ministrų, atsakingų už kultūros paveldą, IV-oji Europos konferencija. In *Kultūros paveldo apsauga*: Reglamentuojančių dokumentų rinkinys. Vilnius, 1997, p. 107-113.

Intensyvi paveldo plėtotė neišvengiamai vedė prie įvairių interesų grupių konfliktų. Pastebėta, jog dažnai vietoje siekiamų integracijos, ekonominės naudos, kultūros plėtros ir panašių pozityvių tikslų paveldas tampa socialinės įtampos, politinių nesutarimų ir ekonominių nuostolių priežastimi.

Vieni pirmųjų šį fenomeną ištyrė bei pateikė praktines rekomendacijas problemoms spręsti paveldo vadybos teoretikai Gregory J. Ashworth ir John E. Tunbridge. Jų 1996 m. išleistas veikalas „Disonuojantis paveldas: Praeities vadyba kaip galimybė spręsti konfliktus“ (Dissonant Heritage: The Management of the Past as a Resource in Conflict)¹⁰ konceptualizavo *disonuojančio paveldo* teoriją bei padėjo pamatą jos praktiniam taikymui.

Disonansas (pranc. *dissonance* < lot. *dissonans* – skirtingai skambantis) – muzikinis terminas, reiškiantis nederančių garsų sąskambį. Architektūrologė N. Lukšionytė-Tolvaišienė disonuojantį paveldą apibrėžia kaip „[...] tai, kas egzistuoja mūsų aplinkoje, tačiau neatstovauja mūsų pažiūroms, nuostatoms, idealams“¹¹. Tunbridge-Ashworth schemeje išskiriami trys pagrindiniai paveldo disonanso sukėlimo būdai¹².

Pirmasis: kai tarpusavyje nesuderinami trys pagrindiniai pavelde slypintys tampriai susiję ištekliai – *kultūrinis*, *politinis* ir *ekonominis*. Sėkmingam paveldo egzistavimui reikalinga šių trijų išteklių darna: kad paveldo objektas būtų kultūriškai vertingas, atitiktų politinės santvarkos nuostatas ir neštų pelną.

Čia reikia pažymėti, jog J. E. Tunbridge ir G. J. Ashworth disonuojančio paveldo koncepcija remiasi *paveldo kaip produkto* samprata, kuri paveldą traktuoja kaip šiuolaikinį produktą, *gaminamą* (fabricating) patenkinti paklausai; jis nepriklauso nuo istorinių išteklių gausos, gali būti sukuriamas iš bet ko ir masiškai tiražuojamas¹³. Taigi disonuojančio paveldo paradigma visų pirma yra orientuota į paveldo rinkodarą, tačiau, kadangi visi trys paveldo ištekliai yra tarpusavyje susiję, gali būti taikoma ir institucinėje paveldosaugoje.

Antroji disonansų kilimo priežastis gali slypėti paveldo objekto semantikoje. Kitaip tariant, paveldas savyje talpina *pranešimą* (message), kurį „perskaito“ ir interpretuoja recipientas – vartotojas. *Pranešimo* turinyje slypintis disonansas kyla: kai vartotojas priverčiamas konstruoti interpretaciją iš kelių viena kitai prieštaraujančių idėjų; kai primamas kitoks pranešimas negu buvo norima pasiųsti; kai pranešimo forma arba turinys yra pasenęs; kai pranešimo turinys yra nepageidaujamas - toks, kurio vartotojas nenori priimti ir (ar) nenorėtų, kad juos priimtų kitas.

¹⁰ TUNBRIDGE, J.E., ASHWORTH, G.J. *Dissonant Heritage: The Management of the Past as a Resource in Conflict*. Chichester, 1996.

¹¹ LUKŠIONYTĖ-TOLVAIŠIENĖ, N. Istorinių miestų kaitos galimybės: keli požiūriai [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-04-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.archiforma.lt/index.php/pageid/242/articlepage/1/articleid/369>>.

¹² TUNBRIDGE, J.E., ASHWORTH, G.J., 1996, p. 20-33.

¹³ LOWENTHAL, D. Fabricating Heritage [interaktyvus]. In *History and Memory*, Vol. 10, No. 1. [žiūrėta 2008-01-17]. Prieiga per internetą: <<http://iupjournals.org/history/ham10-1.html>>.

Trečiasis disonanso tipas yra kiek sunkiau konceptualizuojamas. Jo esmė tokia, jog visas paveldas yra kieno nors ir nėra niekieno paveldo. Jei egzistuoja *paveldėjimas* (inheritance), tai egzistuoja ir *nepaveldėjimas* (disinheritance). Taigi visas paveldas potencialiai yra disonanse, nes priklausydamas kuriai nors vienai visuomenės grupei, jis tampa neprieinamas kitai.

Disonuojančio paveldo paradigmos esmė – daugelis iš paveldo kylančių konfliktų gali būti suvaldyti tinkamos vadybos pagalba. Disonansas gali būti paverstas konsonansu, t.y. į harmoningą visumą suderinti keli paveldo objekte slypintys prieštaringi pranešimai bei paveldo kaip ištekliaus vartojimo būdai. Paveldo prieštaravimus, kaip ir bet kokius kitus, siūloma spręsti pasirenkant vienos kurios pusės dominavimą, kompromisinį variantą arba integraciją¹⁴.

Kompromisinį modelį čia reikėtų suprasti kaip visų pusių kažko atsisakymą, todėl šis būdas nėra idealus. Efektyviausiu paveldo disonansų valdymo metodu laikytina priešingybių integracija, kadangi tokiu būdu sudaromos „demokratiškos“ sąlygos visoms pusėms patenkinti savo interesus nieko neatsisakant. J. E. Tunbridge ir G. J. Ashworth, įgyvendinant šį modelį, siūlo vadovautis *tvarios plėtros* (sustainable development) principais, perimtais iš gamtosaugos.

Prie integracinio disonansų valdymo modelio galima būtų priskirti ir vokiečių paveldosaugininkės Gabi Dolff-Bonekämper iškeltą idėją apie paveldo *nesantaikos vertę* (*angl.* discord value, *vok.* Streitwert), kurios esmė - objekto savybė sukelti prieštaravimą/diskusiją yra ne trūkumas, o privalumas. Jos teigimu, tik intensyvi komunikacija tarp prieštaraujančių pusių gali pasiekti susitarimą. Paveldo „vartotojui“ turėtų būti sudarytos sąlygos pačiam kritiškai įvertinti ir interpretuoti disonuojantį palikimą, susipažįstant su ne tik „fasadinėmis“ paveldo pusėmis¹⁵.

Darbo struktūra, šaltiniai ir literatūra

Tiek dėl disonuojančio paveldo paradigmos, tiek dėl paveldosaugos kaip akademinės disciplinos Lietuvoje „jaunumo“, lietuviškos teorinės literatūros, skirtos paveldo konfliktologijai faktiškai nėra. Išskirtinis šiame kontekste yra kultūros istorikės Rasos Čepaitienės kultūros paveldo teorijai skirtas veikalas „Laikas ir akmenys“¹⁶.

Į tam tikras paveldo problemas orientuotos literatūros pasirinkimas gausnis. Kauno tvirtovės ir carinio architektūros paveldo temomis nemažai parašė Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė¹⁷,

¹⁴ TUNBRIDGE, J.E., ASHWORTH, G.J., 1996. p. 265-273.

¹⁵ DOLFF – BONEKÄMPER, G. Sites of memory and sites of discord: Historic monuments as a medium for discussing conflict in Europe. In *Forward planning: the function of cultural heritage in a changing Europe*, 2002, p. 56.

¹⁶ ČEPAITIENĖ, R. *Laikas ir akmenys: Kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje*. Vilnius, 2005.

¹⁷ LUKŠIONYTĖ-TOLVAIŠIENĖ, N. *Gubernijos laikotarpis Kauno architektūroje*. Kaunas, 2001; LUKŠIONYTĖ-TOLVAIŠIENĖ, N. Kauno tvirtovės fortai. In *Kauno architektūra*. Vilnius, 1991. p. 217-224; LUKŠIONYTĖ-TOLVAIŠIENĖ, N. Istorinių miestų kaitos galimybės: keli požiūriai [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-04-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.archiforma.lt/index.php/pageid/242/articlepage/1/articleid/369>>.

Nijolė Steponaitytė¹⁸, Vladimiras Orlovas¹⁹. Apie žydų paveldą Kaune rašė Jolita Kančienė²⁰, taip pat jau minėtoji N. Lukšionytė-Tolvaišienė²¹. Lietuvos muziejų santykį su tautinių mažumų paveldu kritikavęs yra Vytautas Toleikis²², sovietmečio palikimo problemas tyrė R. Čepaitienė²³.

Ryškia vietą tyrime užėmė Kauno paveldosaugos institucijų - KPD Kauno TP bei KPS – archyvai. Ypatingai svarbūs jie buvo atliekant itin painią Aleksoto tilto konflikto atvejo studiją

Šio darbo temos ypatumai nulėmė, kad tyrime kaip šaltiniu dažnai naudotasi periodinės spaudos publikacijomis. Miesto kultūros paveldo aktualijoms savo puslapiuose nemažai dėmesio skiria dienraščiai „Kauno diena“ bei „Laikinoji sostinė“. Žiniasklaidos ir visuomenės dėmesys itin svarbūs buvo Aleksoto tilto konflikto bei Danieliaus Dolskio įamžinimo istorijose.

Tyrime intensyviai naudotasi internetu prieinamais ištekliais. Tarp jų – ir įvairiais institucijų teisės aktais, įstatymais, įsakymais, nutarimais.

Darbo pagrindą sudaro keturi skyriai ir trys vienas kitą papildantys integruoti tyrimai, kurių rezultatai apibendrinami išvadose. Pirmasis skyrius pratęsdamas įvadą pristato Kauno kultūros paveldo bruožus bei miesto institucinės paveldo apsaugos specifiką. Antrajame skyriuje tiriama Kauno muziejų laikysena disonuojančio paveldo atžvilgiu, naudojant nestruktūruoto apžvalginio stebėjimo metodą. Trečiajame skyriuje pristatomos trys atvejų studijos: Aleksoto tilto rekonstrukcijos peripetijos, Danieliaus Dolskio įamžinimo problemos ir Kauno tvirtovės paveldo apsaugos sunkumai šioje dalyje naudojamas šaltinių analizės metodas. Ketvirtasis skyrius skirtas empiriniam visuomenės santykio su disonuojančiu paveldu tyrimui. Pateikiami socialinio tyrimo skaičiavimai ir pristatomi rezultatai. Šioje dalyje taikyti kiekybinės apklausos metodai, buvo apklausta 399 respondentų. Gauti duomenys apdoroti pasitelkus statistinės duomenų analizės paketą SPSS®.

¹⁸ STEPONAITYTĖ, N. Kauno tvirtovė: projektavimas ir statyba. In *Urbanistika ir architektūra*. Vilnius, 2001, t. 25, Nr. 3, p. 150-163; STEPONAITYTĖ, N. Kauno tvirtovės įtaka miesto plėtrai. In *Urbanistika ir architektūra*. Vilnius, 2003, t. 27, Nr. 2, p. 64-75; STEPONAITYTĖ, N. Kauno tvirtovė. In *Archiforma*, 2006, t. 30, p. 92-95; STEPONAITYTĖ, N. Kraštovaizdžio pritaikymas ir pertvarkymas statant Kauno tvirtovę. In *Urbanistika ir architektūra*. Vilnius, 2006, t. 30, Nr. 4, p. 205-217.

¹⁹ ORLOV, V. *Kauno tvirtovės istorija*. Kaunas, 2007; ORLOV, V., LUKŠĖ, J. *Kauno tvirtovė* [atlasas]. Kaunas, 2007.

²⁰ KANČIENĖ, J. Žydų indėlis į Kauno tarpukario architektūrą. In *Žydų kultūros paveldas Lietuvoje*. Vilnius, 2005, p. 91-104.

²¹ LUKŠIONYTĖ-TOLVAIŠIENĖ, N. Kauno pastatai. In *Žydų kultūros paveldas Lietuvoje*. Vilnius, 2005, p. 71-90.

²² TOLEIKIS, V. Daugiakultūrinis paveldas ir jo sklaida: Nepatogūs klausimai Lietuvos muziejininkams. In *Lietuvos muziejai*, 2003, Nr. 4.

²³ ČEPAITIENĖ, R. Sovietinio laikotarpio istorijos ir paveldo įprasminimo problemos Vilniaus mieste. In *Santykis su istorine praeitimi*. Vilnius, 2004, p. 17-59.

1. Kultūros paveldas Kauno mieste

1.1. Kauno miesto raida ir nekilnojamasis kultūros paveldas

Kauno miestas, įsikūręs dviejų svarbiausių Lietuvos upių – Nemuno ir Neries santakoje, visuomet vaidino svarbų vaidmenį šalies istorijoje. Archeologiniai ir istoriniai tyrimai rodo, jog dabartinio miesto teritorijoje buvusių įtvirtintų gyvenviečių būta jau IX a., o su mūrinės pilies pastatymu XIII a. pabaigoje Kaunas ėmė įgauti tipinio viduramžių miesto bruožų – dėl itin patogios geografinės ir strateginės padėties (vyko intensyvi laivyba Nemuno ir Neries upėmis; bet to per miestą ėjo kelias, jungęs Vilnių su Žemaitija) čia suklestėjo prekyba ir amatai²⁴. Vertingiausias šio laikotarpio palikimas – Kauno pilies liekanos.

Pirmuoju Kauno “aukso amžiumi” galima būtų įvardinti XV-XVI šimtmečius, kuomet buvo eliminuotas iki tol didelę grėsmę kėlęs kryžiuočių pavojus, Vytautas miestui 1408 metais suteikė Magdeburgo teises (dar labiau išplėstas 1463 m.). Jau tuomet čia kūrėsi vokiečių ir olandų pirkliai, totoriai. 1441 m. Kaunas tapo Hanzos miestų sąjungos nariu, mieste veikė Hanzos pirklių kontora, muitinė, sandėliai. Didelį pelną miestiečiams nešė medienos, medaus, vaško eksportas. Kaunas plėtėsi į Rytus, pajungdamas buvusius priemiesčius. Tuo laikotarpiu pastatyta nemažai gotikinės ir renesansinės mūrinės architektūros – bažnyčių, vienuolynų ir gyvenamųjų namų²⁵.

Iš šio periodo vertingiausias paveldas yra Senamiesčio gatvių ir aikščių tinklas, gotikinės Vytauto (Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų), Šv. Jurgio, Šv. Gertrūdos bažnyčios, Katedra, Rotušė, Perkūno namas.

Nemažai gotikinės architektūros paveldo buvo sunaikinta XVII a. viduryje karo su Rusija metu, kuomet Kaunas šešerius metus buvo okupuotas rusų kariuomenės, griovusios ir kitaip siaubusios miestą. Tuomet prasidėjo ilgas Kauno raidos nuosmukis, žymiai sumažėjo gyventojų skaičius, daugelis nukentėjusių pastatų buvo apleisti, miestą siaubė gaisrai, potvyniai, karai. XVIII a. viduryje tebuvo likę 22 mūriniai pastatai²⁶.

Klasicizmo ir baroko epochos, su keliomis išimtimis, Kauną palietė nedaug: tuo metu buvo rekonstruota Rotušė, pastatyti barokinė Jėzuitų bažnyčia ir vienuolynas, Karmelitų ansamblis, naujai perstatyti keletas kitų pastatų. Garsusis baroko Pažaislio kamaldulių vienuolynas, pradėtas statyti 1664 m. tuo metu dar buvo gerokai nutolęs nuo miesto²⁷.

XIX a. antrojoje pusėje Kaunas gerokai atsigavo, vėl imta daugiau statyti. Amžiaus viduryje suplanuotas Naujamiesčio gatvių tinklas (tarp jų ir Laisvės alėja, kuriai numatytas

²⁴ MIŠKINIS, A. Urbanistinė raida. In *Kauno architektūra*, Vilnius, 1991, p. 5

²⁵ BUMBLAUSKAS, A. Senosios Lietuvos istorija 1009-1795. Vilnius, 2005, p. 190-191.

²⁶ MIŠKINIS, A., 1991, p. 12.

²⁷ Ten pat, p. 11-12.

pagrindinės gatvės vaidmuo), plėtėsi pramonė, gamyba. Miesto raidą ypač įtakojo 1879 m. pradėta Kauno tvirtovės statyba²⁸.

Carinės epochos palikimas yra labai gausus. Vertingiausias architektūrinis ir urbanistinis paveldas yra Naujamiesčio gatvių bei aikščių tinklas, istorinė prezidento rezidencija, Įgulos bažnyčia (Soboras), Choralinė sinagoga, daug kitų pastatų miesto centre. Atskirai paminėtinas milžiniškas Kauno tvirtovės kompleksas.

Antruoju „Aukso amžiumi“ neretai vadinamas Kauno Laikinosios sostinės laikotarpis (1919-1940), kuomet miestas tapo visos šalies administraciniu, ūkiniu, mokslo, kultūros ir švietimo centru. Šiuo laikotarpiu itin suklestėjo architektūra, susiformavo unikalus Kauno modernistinės architektūros stilius²⁹.

Ši epocha paliko itin vertingą materialųjį palikimą. Iš architektūros paveldo vertingiausi yra Lietuvos bankas, Teisingumo rūmai, Pienocentro administracinis pastatas, Sporto halė, Klinikinė ligoninė, Karo muziejus, Kristaus prisikėlimo bažnyčia, Kauno apskrities centrinis paštas, Karininkų ramovė, Pramonės, prekybos ir amatų rūmai.

Po II pasaulinio karo, tarybinės santvarkos metais Kaunas išsiplėtė, pastatyti ištisi tipinių daugiaaukščių rajonai, aktyviai vystyta pramonė, statytos gamyklos, visuomeniniai pastatai. Sovietinį palikimą Kauno mieste vertinti kultūros paveldo atžvilgiu yra sudėtinga. Dėl mažos laiko distancijos šio laikotarpio statiniai kultūros paveldo statuso neturi. Nebeatitinkantys šiuolaikinių utilitarių poreikių statiniai rekonstruojami, renovuojami arba griunami.

Vienas būdingų atvejų - „Merkurijaus“ prekybos centro Laisvės alėjoje likimas. Nors sovietmečiu prekybos centras laikytas itin vertingu moderniosios architektūros pavyzdžiu, kurio pažiūrėti vyko žmonės iš visos anuometinės Tarybų Sąjungos, tačiau paskutiniaisiais metais „Merkurijus“ merdėjo, nes negalėjo patenkinti pakitusių pirkėjų ir prekybininkų poreikių. Prekybos centro savininkai nusprendė „Merkurijų“ nugriauti. Paveldosaugininkai tam neprieštaravo, nes pagrindo pastatą įtraukti į kultūros vertybių registrą nenustatė³⁰.

Koks problemiškas gali būti valstybės saugomo kultūros paveldo objekto statuso suteikimas sovietiniam palikimui pademonstravo Aleksoto tilto istorija, verta atskiros studijos (žr.: skyrių 3.1.).

Šiuo metu kultūros vertybių registre įrašyta 890 kultūros paveldo objektų, esančių Kauno mieste³¹. Tarp jų užtikrintai dominuoja architektūros palikimas. Tačiau nemažai objektų, turinčių

²⁸ LUKŠIONYTĖ-TOLVAIŠIENĖ, N., 2001, p. 13-24.

²⁹ KANČIENĖ, J. Tarpukario architektūra. In *Iliustruota Lietuvos enciklopedija*. Kaunas, 2006, p. 74-81.

³⁰ STANKEVIČIŪTĖ, R. Merkurijus išeina tyliai. In *Kauno diena*, 2008-04-29.

³¹ Paieškos rezultatai pagal užklausą „Kauno miestas“ [interaktyvus]. [žiūrėta: 2008-05-05]. Prieiga per internetą: <<http://kvr.kpd.lt/heritage/>>.

kultūros paveldo požymių, nėra registruoti. Pavyzdžiui, registre nėra tokių vertingų pastatų kaip Choralinė sinagoga, „Metropolio“ restoranas, Apygardos teismo rūmai ir dar daugelio kitų.

Kita vertus, pastebėtina, jog oficialaus paveldo statuso suteikimas nėra pats svarbiausias veiksnys, galintis užtikrinti tiek objekto fizinės būklės išsaugojimą, tiek jo tinkamą panaudą. Pavyzdžių įrodyti šiam teiginiui yra tiek daug, kad net sunku išskirti būdingiausius: apšiurusius Laisvės alėjos pastatus, iš griuvėsių neišsivaduojantį ir verslui nepatrauklų Senamiestį, nykstantį unikalų Pažaislio vienuolyno baroko ansamblį? Bet nepaisant to, šio tipo paveldo vertė yra visuotinai pripažinta ir suvokiama tiek specialistų, tiek eilinių kauniečių. Jo blogą fizinę būklę ar neefektyvią panaudą vertėtų sieti su bendra ekonomine šalies ir miesto situacija.

Didžiausią problemą Kaune kelia naujosios paveldo rūšys, temos ir laikotarpiai, kurie kolektyvinėje sąmonėje dar nėra įsitvirtinę kaip kultūros paveldas: carinis, sovietmečio ir tautinių mažumų palikimas. Be visai Lietuvos paveldosaugai bendrų ekonominių problemų, šių paveldo rūšių apsaugą dažnai apsunkina dar ir priešiškas ideologinis nusistatymas.

1.2. Kultūros paveldo apsauga Kaune

Materialiojo kultūros paveldo apsauga Kauno mieste oficialiai rūpinasi trys institucijos - Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos Kauno teritorinis padalinys (KPD Kauno TP), Kauno miesto savivaldybės administracijos Miesto plėtros departamento Kultūros paveldo skyrius (KPS) ir Kauno miesto Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo taryba.

KPD Kauno TP yra Kultūros paveldo departamento struktūrinis padalinys, tiesiogiai pavaldus Departamento direktoriui ir vykdamas nacionalinę nekilnojamojo ir kilnojamojo paveldo apsaugos politiką. Padalinio svarbiausias uždavinys yra Kauno apskrityje esančio materialiojo paveldo valstybinis administravimas. Pagrindinės KPD Kauno TP funkcijos yra: kultūros paveldo objektų bei vietovių tvarkyba ir priežiūra, siūlymas inicijuoti objektų ir vietovių įrašymą į kultūros vertybių registrą bei skelbimą saugomais, leidimų tvarkomiesiems paveldosaugos darbams išdavimas, kultūros paveldo objektų apsaugos sutarčių rengimas, kilnojamųjų kultūros paveldo objektų Kauno apskrityje apskaita ir priežiūra, administracinių teisės pažeidimų bylų nagrinėjimas ir baudų skyrimas, prekybos antikvariniais daiktais kontrolė³². KPD Kauno TP vadovauja vedėja architektė Irena Vaškeliene, jai pavaldūs devyni darbuotojai³³.

³² Kultūros paveldo departamento prie kultūros ministerijos direktoriaus įsakymas 2007-09-10, Nr. P-236. [KPD KTP archyvas].

³³ Kauno teritorinis padalinys [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.kpd.lt/lt/kontaktai>>.

KPS yra Kauno miesto savivaldybės administracijos struktūrinis padalinys, tiesiogiai pavaldus Miesto plėtros departamento direktoriui. Svarbiausias skyriaus uždavinys yra Kauno miesto savivaldybės teritorijoje esančių nekilnojamojo kultūros paveldo objektų tvarkybos ir priežiūros kontrolė. Pagrindinės KPS funkcijos yra: tarpininkavimas tarp Kauno mieste esančių kultūros paveldo objektų valdytojų ir KPD, kultūros paveldo objektų būklės tikrinimas ir informacijos teikimas KPD, administracinių teisės pažeidimų protokolų surašymas. Platesnius įgaliojimus skyrius turi Kauno miesto savivaldybės tarybos paskelbtų saugomų objektų atžvilgiu: apsaugos sutarčių su valdytojais sudarymas, apsaugos reglamentų išdavimas, projektų derinimas, metinių kultūros paveldo apskaitos, paveldotvarkos, kontrolės, švietimo programų rengimas³⁴. KPS vadovauja vedėjas architektas Rimgaudas Miliukštis, jam pavaldūs keturi vyriausieji specialistai³⁵.

Kauno miesto Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybą, 2006 metais įsteigtą Kauno miesto savivaldybės, sudaro septyni kultūros paveldo ekspertai. Iš jų trys – Danutė Rūkienė, Kristina Navickaitė ir pirmininkas Rimgaudas Miliukštis – yra KPS darbuotojai. Taip pat tarybos narė yra KPD Kauno TP vedėja Irena Vaškeliene. Taryba atlieka šias funkcijas: inicijuoja objektų ir vietovių įrašymą į Kultūros vertybių registrą, nustato nekilnojamojo kultūros paveldo objektų ar vietovių vertingąsias savybes, nustato nekilnojamojo kultūros vertybių reikšmingumą, apibrėžia kultūros paveldo objektų teritorijų ir vietovių ribas³⁶.

Taigi matyti, jog trys minėtosios institucijos yra tarpiai susijusios, atliekamos funkcijos panašios ir kai kuriose vietose dubliuojas; vienas pagrindinių jų veiklą reglamentuojančių dokumentų yra Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas³⁷. Be to, KPD Kauno TP, KPS ir Kauno miesto Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo taryba dalinasi tuo pačiu Rotušės a. 29 esančiu pastatu.

Vienas esminių KPD Kauno TP ir KPS veiklos skirtumų yra tai, jog savivaldybės skyrius atlieka tik nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugą Kauno mieste, o KPD padalinys administruoja ir kilnojamąjį paveldą. Abejoms institucijoms bendra tai, jog jos nėra nacionalinės ar miesto paveldo apsaugos politikos formuotojos, o tik vykdytojos.

Kauno paveldosaugos institucijos neturi savo interneto tinklapių, atstovų viešiesiems ryšiams, nepublikuoja leidinių, neorganizuoja spaudos konferencijų. KPS ir Kauno miesto nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo taryba formaliai turi galimybę skelbti informaciją per Kauno miesto savivaldybės Užsienio ir viešųjų ryšių skyrių ir savivaldybės tinklapi

³⁴ Kauno miesto savivaldybės administracijos Miesto plėtros departamento Kultūros paveldo skyriaus nuostatai, 2005-09-02, Nr. A-3026. [KPS archyvas].

³⁵ Kultūros paveldo skyrius [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.kaunas.lt/459>>.

³⁶ Kauno miesto nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo taryba [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.kaunas.lt/459>>.

³⁷ LR Nekilnojamojo Kultūros paveldo apsaugos įstatymas [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-01-16]. Prieiga per internetą: <http://www.heritage.lt/t_aktai/istatymai/nkpai.htm>.

*www.kaunas.lt*³⁸. Tačiau šia teise naudojasi retai. Pavyzdžiui, per pirmus penkis 2008 metų mėnesius minėtame tinklapyje publikuotas tik vienas KPS pranešimas³⁹. KPD Kauno teritorinio padalinio pranešimai spaudai publikuojami bendrame departamento tinklapyje *www.kpd.lt*⁴⁰, tačiau šia galimybe padalinys naudojasi taip pat labai retai: per penkis 2008 metų mėnesius paskelbtas vienas pranešimas apie padalinio veiklą. Tačiau ir jo turinys susijęs su Kėdainiais, o ne Kauno miestu⁴¹.

Taigi Kauno paveldosaugininkai žinių sklaidą apie paveldo apsaugą vykdo pasyviai. Tai yra rimtas trūkumas, kadangi paveldo disonansų valdyme vienas svarbiausių veiksnių yra informacijos sklaida ir abipusė komunikacija su visuomene.

³⁸ Kauno miesto savivaldybės administracijos informacijos apteikimo visuomenei tvarkos aprašas [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-15]. Prieiga per internetą: <<http://kaunas.lt/506>>.

³⁹ Miesto plėtros departamento Kultūros paveldo skyriaus [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-15]. Prieiga per internetą: <<http://kaunas.lt/260?sid=2502>>.

⁴⁰ Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-12]. Prieiga per internetą: <<http://www.kpd.lt/>>.

⁴¹ Savaitgalį Kėdainių centre išdygęs nelegalus statinys bus nugriautas [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.kpd.lt/lt/node/429>>.

2. Tyrimas: Disonuojantis paveldas Kauno muziejuose

Kadangi komercinė paveldo rinka Kaune yra išvystyta gana silpnai, bene svarbiausias vaidmuo kultūros paveldo reprezentavimo procese tenka muziejams. Kaunas neretai pagrįstai vadinamas „muziejų miestu“, kadangi jame veikia virš 40 muziejų (neskaičiuojant mokyklinių)⁴².

Tyrimui pasirinkti 3 objektai: Kauno, IX forto bei Karo muziejai. Tyrimo uždavinys – apžvelgti minėtų muziejų ekspozicijas, didžiausią dėmesį telkiant į žydų tautinės mažumos, Kauno tvirtovės bei sovietmečio istorijos reprezentavimą ir nustatyti esamus arba potencialius disonanso šaltinius. Daroma prielaida, jog muziejų laikysena minėtais klausimais indikuoja vyraujančią nuostatą disonuojančio paveldo atžvilgiu Kauno kultūros paveldo reprezentavimo rinkoje⁴³. Tyrime naudotasi nestruktūruoto apžvalginio stebėjimo metodu.

2.1. Kauno miesto muziejus

Kauno miesto muziejus, duris atvėręs tik šių metų (2008) pradžioje pretenduoja į vieno moderniausių miesto muziejų titulą. Šiuolaikiškumo įspūdį jam suteikia monitoriuose dinamiškai pateikiama kompiuteriu rekonstruotos Kauno pilies vizualizacija, demonstruojami tarpukario Lietuvos kino kronikos vaizdai. Ekspozicijoje vyrauja vaizdinė medžiaga, ką byloja ir parodos pavadinimas „Kaunas laiko ženkluose“. Tekstinės informacijos palyginti nedaug, užrašai lietuvių ir anglų kalbomis. Apskritai, muziejus nėra perkrautas eksponatais - galbūt tai sąlygoja ir gana ribotas patalpų dydis⁴⁴.

Nepaisant to, jog yra nemažai eksponatų, atspindinčių paprastų miestiečių buitį ir miesto urbanistinę raidą, iš esmės ekspozicijoje vyrauja konservatyvus lietuviškas etnocentristinis naratyvas. Tautinių mažumų paveldui atskiros dalies nėra ir apie jį užsimenama tik gana kukliomis užuominomis. Šalia XIX a. rusiškų ir vokiškų pinigų bei kardo įkomponuota žydų menora, tačiau - be jokio paaiškinimo ir aprašymo, kuris supažindintų su daikto funkcija ar leistų spręsti apie jo ryšį su žydų tautine mažuma. Tarpukariui skirtoje salėje taip pat eksponuojamas pluoštelis XX a. pradžios Kaune leistos periodinės spaudos leidinių. Greta lietuviškų matomi leidiniai lenkų, jidiš, gudų, rusų kalbomis. Muziejaus koridoriuje - bene labiausiai dėmesį patraukiantis eksponatas –

⁴²Kauno miestas ir rajonas [interaktyvus] [žiūrėta 2008-05-03]. Prieiga per internetą: <http://muziejai.mch.mii.lt/Kaunas/kauno_rajonas.htm>.

⁴³ Galbūt pastarąjį žodį vertėtų rašyti kabutėse.

⁴⁴ Plačiau apie Kauno miesto muziejų žr.: <http://muziejai.mch.mii.lt/Kaunas/kauno_muz.htm>.

„trikalbė“ gatvės pavadinimo lentelė lietuvių, lenkų ir hebrajiškais rašmenimis. Bet prie jos taip pat jokio aprašymo.

Galima numanyti, jog minėtų eksponatų rodymo intencija – pademonstruoti istorinį Kauno daugiakultūriškumą ir daugiatautiškumą. Tačiau ši *pranešimą* (message) veikiausiai priims tik ta dalis lankytojų, kuri arba jau turės iš anksčiau suformuotą istorinių žinių bagažą arba girdės komentarą iš šalies, kadangi eksponatai patys savaime nėra tiek iškalbingi, kad galėtų atsakyti į galinčius iškilti elementarius klausimus. Kad ir tokį: kodėl mieste, kuris toje pačioje parodoje pavadintas „lietuviybės židiniu“, buvo reikalingos trikalbės gatvių pavadinimų lentelės? Taip pat galima paspėlioti, kokias asociacijas kažkam galėtų sukelti šalia eksponuojami menora, pinigai ir kardas. Paieškojus tarp šių daiktų loginio ryšio ir sustačius seką „žydai-p pinigai-karas“ tikėtina sulaukti jei ne tarptautinio skandalo, tai bent jau žydu tautybės lankytojų išsižadimo. Pagal Tunbridge-Ashworth sistemą, ši atvejį galima apibrėžti kaip *nepavykusį pranešimą* (failure transmission), kuomet gavėjas (lankytojas) dėl siuntėjo (muziejaus) kaltės gauna ne tokią informaciją, kurią norėta perduoti⁴⁵.

Kitas potencialus disonanso židinys – salėje, skirtai Kauno istorijos periodui Rusijos imperijos sudėtyje. Čia ant sienos kabančiame tekste rašoma: „Nuo 1919 m. Kaune gyveno ir kūrė **lenkų** poetas Adomas Mickevičius“ (paryškinta autoriaus). Toks užrašas tikriausiai „tenkina“ lenkų tautybės muziejaus lankytojus, tačiau didžiąją lankytojų dalį veikiausiai sudaro lietuviai, kuriems Adomo Mickevičiaus įvardijimas lenku galėtų sukelti prieštarinę reakciją: pasipiktinimą ar tiesiog sumaištį galvose⁴⁶. Iškilį supranacionalinę Adomo Mickevičiaus asmenybę galėtų būti pats geriausias pavyzdys mėginant suvokti istorinį *Gente Lituanus, Nazione Polonus* fenomeną tiek lietuviams, tiek lenkams, tiek gudams ar ukrainiečiams, kuriuos kažkada vienijo bendras valstybingumas⁴⁷. Tačiau muziejinkai čia ta galimybe nepasinaudoja ir palieka disonansą likimo valiai.

Vos už kelių dešimčių metrų nuo Kauno muziejaus ant Jėzuitų gimnazijos, kurioje dirbo ir gyveno A. Mickevičius, sienos kabo poetui skirta memorialinė lenta, kurioje iškalta jo poemos „Ponas Tadas“ įžanginė eilutė: „Litwo, ojczyzno moja, ty jestesz jak zdrowie“ ir jos vertimas į lietuvių kalbą. Šios memorialinės lentos teksto *žinutės* turinys turi aiškiai regimą misiją – skaitantįjį įtikinti A. Mickevičiaus „lietuviškumu“.

⁴⁵ TUNBRIDGE, J.E., ASHWORTH, G.J., 1996, p. 28-29.

⁴⁶ Lankytojų tautinė statistika nefiksuojama, bet galima numanyti vien iš muziejaus svečių knygos, kurioje visi įrašai lietuvių kalba. Užsienio kalba nėra nei vieno įrašo (2008-04-25 duomenys).

⁴⁷ VENCLOVA, T. Native realm revisited: Mickiewicz's Lithuania and Mickiewicz in Lithuania [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.pogranicze.sejny.pl/archiwum/krasnogruda/pismo/8/forum/vencl.htm>>.

Taigi du fiziškai arti vienas kito esantys *pranešimai* - Kauno muziejuje ir ant Jėzuitų gimnazijos sienos - akivaizdžiai prieštarauja vienas kitam, kurdami dar vieną disonansą⁴⁸. Tiesa, vargu ar šį konfliktą galima kvalifikuoti kaip itin sudėtingą. Jį nesunkiai galima būtų išspręsti tiesiog pakeičiant muziejuje poetą pristatantį tekstą. Kita vertus, aprašytasis A. Mickevičiaus atvejis iliustruoja, jog Lietuvos visuomenėje tebėra gąjį „daukantiškoji“ etnocentrinė istorijos vizija, nesuvokianti *Gente Lituanus, Nazione Polonus* fenomeno ir šioje frazėje matanti arba tik „Lituanus“ arba tik „Polonus“.

Kauno tvirtovės istorija pristatoma parodoje emociškai neutraliu tonu. Apskritai, XIX amžiaus antroji pusė Kauno miesto raidos ekspozicijoje yra reprezentuojama gana teigiamai – pramonės suklestėjimas, kelių bei tiltų statymas, geležinkelio tiesimas.

Ekspozicija „Kaunas laiko ženkluose“ chronologiškai baigiasi ties 1940 metais, kitoje salėje pristatomi jau šių dienų Kauną, kaip mokslo ir žinių centrą, reprezentuojantys eksponatai – Kauno technologijos universiteto studentų išradimai, miesto maketas ir kt. Taigi Kauno muziejus „aplenkia“ laikotarpį nuo 1940 iki 1990 metų, taip išvengdamas prisilietimo prie skaudžių praeities atsiminimų – okupacijų, holokausto, tremties, rezistencijos.

Antrajame muziejaus aukšte veikianti sakraliojo meno ekspozicija (visi eksponatai atstovauja katalikų konfesiją) bei memorialinis kardinolo Vincento Sladkevičiaus butas tiek su pirmojo aukšto eksponatais, tiek su Kauno miesto istorija *per se* turi menką ryšį.

Apibendrinant – Kauno miesto muziejui trūksta nuoseklumo, ekspozicijos nėra tarpusavyje logiškai susietos ir savo pagrindinio uždavinio – pasakoti Kauno miesto istoriją – neatlieka be priekaištų, lankytojui paliekamas neišbaigtumo išpūdis. Be to, yra keletas jau minėtų potencialių disonanso šaltinių: A. Mickevičiaus „kontroversija“ ir *nepavykęs pranešimas* apie tautines mažumas.

2.2. Kauno IX forto muziejus

IX fortas – kaip holokausto ir žudynių simbolis, giliai įsirėžęs į sąmonę ne vien kauniečiams. Tarpukaryje nuo 1924 m. čia veikė sunkių darbų kalėjimo filialas, 1940 - 41 m. NKVD fortą naudojo kaip politinių kalinių persiuntimo į lagerius punktą, o nacistinės Vokietijos okupacijos metais čia vyko masinės žudynės: šioje vietoje nužudyta per 50 000 įvairių tautybių žmonių, tarp jų daugiau nei 30 000 Kaune gyvenusių žydų, 10 000 – iš kitų Europos valstybių

⁴⁸ Apie „prieštarinę pranešimą“ pavelde žr.: TURNBRIDGE, J.E., ASHWORTH, G.J., 1996, p. 28-29.

atvežtų žydų tautybės žmonių. 1958 metais IX forte įkurtas muziejus. Šiuo metu tai vienintelis tvirtovės elementas, pritaikytas muziejinei veiklai⁴⁹.

Anot G. E. Tunbridge ir G. J. Ashworth, *žiaurumų* (atrocities) paveldas savyje derindamas *pramogą* (entertainment) ir edukaciją yra vienas *paklausiausių* (marketable) bei vienas galingiausių instrumentų perduoti politiniams ar socialiniams *pranešimams*. Dažniausiai tokio paveldo reprezentacijoje slypintis imperatyvas – „išmokti pamoką, kad tai daugiau nebesikartotų“. Disonansas žiaurumų pavelde yra ne tik intensyvus ir ilgalaikis, bet kartu ir ypatingai komplikotas dėl įtempto buvusių aukų, jų budelių ir stebėtojų dabartinio santykio. Žiaurumų paveldo pristatytojams tenka sunkus uždavinys suderinti minėtų trijų grupių santykius, kad būtų patenkinami ir neužgaunami jų interesai. Šis paveldas yra labai įtaigus, bet itin jautrus ir sunkiai suvaldomas⁵⁰.

IX forto muziejus įsikūręs dviejose pastatuose: buvusiose forto kareivinėse ir specialiai muziejaus reikmėms 1984 m. pastatytame modernios architektūros statinyje. Muziejaus lankymas pradamas naujajame pastate, kurio tiek eksterjeras, tiek interjeras tarsi atkartoja militaristinę forto architektūrą. Pastato vidus dvelkia vėsa, tylą ir niūriu monumentalumu. Pirmoji ekspozicija, pasitinkanti lankytoją - „Molotovo-Ribbentropo paktas (1939 m.) ir Lietuvos aneksija (1940 m.)“. Toliau - logiška ir chronologiška tąsa - „Sovietų teroras ir Lietuvos gyventojų trėmimai į sovietų lagerius ir Sibirą“, „Nacių okupacija 1941–1944 m.“ ir t.t. Stenduose - dokumentai, žemėlapiai, asmeniniai žmonių daiktai, lietuviškos tremtyje pasiūtos trispalvės. Visi užrašai lietuviški, kai kurie išversti į anglų kalbą. Svarbiausias parodos akcentas – šokiruojančios sudarkytų lavonų nuotraukos.

Taigi muziejininkai dominante pasirinko lietuvių tautos, kaip sovietinių ir nacistinių režimų aukos, istoriją. Toks sprendimas atrodo logiškas, bet kita vertus jis daliai lankytojų (ypač – užsieniečiams) gali pasirodyti kontraversiškas - IX fortas yra visų pirma pagrįstai asocijuojamas su holokaustu, todėl *pranešimo* apie lietuvių tautos tragediją išryškėjimas sudaro savotišką konkurenciją *pranešimui* apie žydų tragediją.

Atskirai paminėti verta ekspoziciją „Romas Kalanta – Laisvės šauklys“, kuri pateikiama per tokią pačią tragizmo prizmę kaip ir prieš tai buvusioji ekspozicijos dalis. Slogų išpūdį stiprina šalia asmeninių R. Kalantos daiktų ir dokumentų čia demonstruojamos jo apdegusio lavono nuotraukos (klausimas, ar tai yra etiška). Ekspozicija kritikuotina dėl to, jog sutelkdama dėmesį į R. Kalantos asmenį ji visiškai nepristato konteksto - sovietmečio neformaliosios kultūrinės rezistencijos, nei pasekmių - 1972 m. „Kauno pavasario“ įvykių, kurie savo reikšmingumu nenusileidžia pačiai R. Kalantos aukai.

⁴⁹ Daugiau apie IX forto muziejų žr.: <http://www.muziejai.lt/kaunas/forto_muziejus.htm#Naujienos>.

⁵⁰ TUNBRIDGE, J.E., ASHWORTH, G.J., 1996, p. 94-95.

Paskutinė „naujojo“ muziejaus ekspozicija - apie Rytprūsių vokiečių našlaičius, vadinamuosius „vilko vaikus“, karo ir pokario metais atklydusius į Lietuvą. Dideliuose plakatuose demonstruojami jų pasakojimai ir nuotraukos, kuriose matyti taikos metų Rytprūsių gyvenimas. Šiuo *pranešimu* apie sovietų žiaurumą ir lietuvių, prigludusių vokiečius, gerumą, padedamas paskutinis akcentas.

Taigi „naujojo“ muziejaus ekspozicijoje dominuoja visuotinis kančios ir tragedijos naratyvas, labiausiai *viktimizuojantis* lietuvių tautą ir *demonizuojantis* komunistinį bei nacistinį režimus (pirmasis parodos eksponatas - Molotovo-Ribentropo paktas). Bet ekspozicija apie „vilko vaikus“ tarsi reziuumuoja, jog nuo II pasaulinio karo nukentėjo visos pusės.

„Senasis“ IX forto muziejus, įsikūręs autentiškoje aplinkoje – buvusiose kareivinių, vėliau – kalėjimo, patalpose. Būtent autentiškumas čia turėtų daryti įtaigiausią poveikį lankytojui, matančiam celėse paliktus kailinių priešmirtinius įrašus, baldus, gultus .

Šioje muziejaus dalyje dominuoja holokausto tema. Pristatoma Kauno geto istorija, legendinis 64 kalinių pabėgimas iš IX forto, Miuncheno ir Dransy žydų likimas IX forte, Japonijos konsulo Chiune Sugihara veikla, žydų gelbėtojai.

Ir tik paskutinėje muziejaus celėje įrengtoje ekspozicijoje pristatoma Kauno tvirtovės bei I pasaulinio karo istorija. IX forto požemiai, kuriuose eksponuojama I ir II pasaulinių karų patrankos ir amunicija – atskiras ekskursijų maršrutas. Kadangi į jį leidžiamasi su gidu už papildomą mokestį, galima numanyti, jog šį maršrutą renkasi nedaugelis lankytojų.

Apibendrinant, IX forto muziejus yra perkrautas eksponatais. Absoliuti dauguma dokumentų ir aprašymų yra lietuvių kalba, dėl ko didžioji dalis parodos tampa „neprieinama“ užsieniečiams. Tačiau didžiausias disonansas IX forte kyla dėl trijų siužetų „konkuravimo“: lietuvių tautos kančios, holokausto ir Kauno tvirtovės istorijos. Tarp pirmųjų dviejų rastas savotiškas kompromisas – atskiruose muziejaus pastatuose išskiriant arba vieną arba kitą dominantę. Tačiau šią *pranešimų* kovą akivaizdžiai pralaimi Kauno tvirtovė, kurios architektūrinė bei inžinerinė vertės visiškai nublanksta prieš didžiulį negatyvų emocinį krūvį turinčią istoriją, tvirtai susietą su šia vieta. Lankytojai, matydami kulkų suvarpytą forto sieną (bene įtaigiausią IX forto muziejaus objektą), priima *pranešimą* apie 50 000 čia nužudytų žmonių, o ne betoninės sienos tvirtumą ar kitus fortifikacinius niuansus. Vienareikšmiškai galima teigti, jog tvirtovės paveldo reprezentacijai *in situ* IX forto muziejuje nėra tinkama vieta.

Ironiška, kad Prancūzijos miestas Dransy, iš kurio į IX fortą buvo deportuoti ir čia nužudyti 800 žydų, sprendžia panašią problemą. Prieš deportaciją žydai buvo įkalinti Cite de la Muette socialinių butų komplekse - viename pirmųjų XX a. pradžios serijinės daugiabučių

architektūros pavyzdžių. Mėginimas suteikti statiniui kultūros paveldo statusą dėl jo architektūrinės vertės visuomenėje sukėlė didžiulius debatus⁵¹.

2.3. Vytauto Didžiojo karo muziejus

Karo muziejus – vienas seniausių Lietuvos ir Kauno muziejų. Jo steigimu rūpinosi aukščiausi kariuomenės atstovai. Muziejus iškilmingai atidarytas 1921 m. vasario 16 d., Lietuvos Respublikai švenčiant 3-ąsias nepriklausomybės metines. Iš pradžių ekspozicija glaudėsi mediniame carinės Rusijos kariuomenės III-ojo Dono pėstininkų pulko manieže, bet jau netrukus imta galvoti apie naujo pastato statybą. 1930 m. lapkričio 28 d., minint Vytauto Didžiojo mirties 500-ąsias metines, pašventintas naujo Karo muziejaus pastato kertinis akmuo. Į pamatus subertos žemės, atvežtos iš Gedimino kalno ir Rasų kapinių bei vietų, susijusių su kovomis už Lietuvos nepriklausomybę. Naujieji rūmai (arch. Vladimiras Dubeneckis) baigti statyti 1936 m. ir visuomenei atverti tą pačių metų vasario 16 d. Karo muziejui suteiktas Vytauto Didžiojo vardas⁵².

Lietuvos nepriklausomybės metais Karo muziejus ir jo sodelis tapo savotišku lietuvių tautos panteonu – 1921 m. sodelyje atidengtas memorialas „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“, 1934 m. ten pat iškilmingai palaidotas nežinomas karys, 1928 m. atidengtas Lietuvos Laisvės paminklas – Laisvės statula, pastatyti Jono Basanavičiaus, Simono Daukanto, Vinco Kudirkos, Maironio, Antano Juozapavičiaus, Povilo Lukšio, Silvestro Žukausko, Vlado Putvinskio, Martyno Jankaus, Petro Vileišio biustai. Šioje erdvėje vykdavo svarbiausios ir iškilmingiausios su valstybingumu susijusios šventės ir ceremonijos⁵³.

Taigi Karo muziejui, kartu su jį supančia erdve, buvo lemta tapti savotiška nacionalinės ideologijos materializacija, lietuvių tautos didybės ir karinės galios aukštinimo vieta. Muziejaus ekspozicijos tarnavo lietuvių istorinės savimonės ir tautinio pasididžiavimo jausmo konstravimui.

Po 1940 m. Karo muziejus – kaip ir dauguma lietuvių nacionalinių simbolių - patyrė neišvengiamas transformacijas. 1956 m. jis pervadintas į Istorijos muziejų, dauguma ekspozicijų pakeistos, sodelyje „tautos panteonas“ pakeistas leniniais, dzeržinskiais, komunarais. Lietuvos Atgimimo metais muziejui grąžintas Vytauto Didžiojo vardas, atstatyti buvę sodelio paminklai⁵⁴.

⁵¹ DOLFF – BONEKÄMPER, G, 2002, p. 57.

⁵² Karo muziejus [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-05-05]. Prieiga per internetą: <http://lt.wikipedia.org/wiki/Karo_muziejus>.

⁵³ STALIŪNAS, D. Žuvusių karių kultas tarpukario Lietuvoje. In *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t-17, 2001, p. 120-132.

⁵⁴ Karo muziejus [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-05-05]. Prieiga per internetą: <http://www.muziejai.lt/Kaunas/karo_muziejus.htm>.

Dabartinis Karo muziejus iš esmės tęsia prieškario tradicijas. Nors sostinę iškėlus į Vilnių visos svarbiausios valstybinės ceremonijos atliekamos ten, tačiau Karo muziejaus sodelyje atgaivinta daugelis tarpukario tradicijų, kauniečiai čia švenčia valstybines šventes.

Bene svarbiausia Karo muziejaus ekspozicija – Stepono Dariaus ir Stasio Girėno skrydžiui skirta salė, kur už stiklu atskirtos sienos eksponuojamos „Lituanicos“ lėktuvo nuolaužos. Paradoksalu, jog ši ekspozicija, kuri yra viena pagrindinių muziejaus dominančių - neturi nieko bendra su karyba. Iš Pirmo žvilgsnio tai gali atrodyti prielaida disonansui, tačiau įvertinus bendrą muziejaus intenciją, „Lituanicos“ siužetas iš konteksto neiškrenta.

Muziejuje karyba ir apskritai – Lietuvos praeitis - pateikiama per idealizuotą prizmę. Karas čia vaizduojamas ne kaip baisios ir beprasmiškos žudynės, bet kaip kupinas romantikos, didvyriškumo ir meilės tėvynei aktas. Lietuviai niekur nevaizduojami kaip agresoriai, o tik kaip tėvynės gynėjai nuo priešų. Ginklai, uniformos, patrankos, karių amunicijos detalės – visa tai tarnauja Lietuvos istorijos, kaip nuolatinės kovos už laisvę, konstravimui.

Taigi „Lituanicos“ siužetą šiame kontekste vertėtų „perskaityti“ ne kaip muziejinių nesusipratimą, o kaip simbolinį S. Dariaus ir S. Girėno įrašymą į tautos didvyrių panteoną šalia Kęstučio, Vytauto ir kitų. Disonanso šioje vietoje nėra, *pranešimai* papildoma vienas kitą. Konfliktas egzistuoja, jei „Lituanicos“ ekspozicija būtų įkurta, pavyzdžiui, IX forte.

Muziejuje faktiškai nereprezentuojamos Lietuvos tautinės mažumos, neliečiama skaudi holokausto tema. Kauno tvirtovės istorijai skirta ekspozicija gana išsami, medžiaga pateikiama „sausai“, moksliskai, atsietai nuo emocinių – ideologinių vertinimų taip „apsidraudžiant“ nuo galimų konfliktų. Tačiau esminis tvirtovės ekspozicijos trūkumas - tai, kad ji eksponuojama ne *in situ*. Beje, ta pati pastaba tinka ir Kauno miesto muziejui. Tvirtovės reikšmę miesto urbanistinei ir kraštovaizdžio raidai vien iš aprašymų ir nuotraukų lankytojui suvokti yra sudėtinga. Muziejinei veiklai turėtų tarnauti šiam tikslui didžiausią potencialą turintys pačios tvirtovės elementai.

Vertas atskiro paminėjimo epizodas – prie muziejaus nuo 1989 m. veikia Karo istorijos klubas, kurio nariai, pasipuošę XIX a. Lietuvos karių uniformomis ir ginkluote, dažnai dalyvauja įvairiose visuomenės šventėse, mūšių inscenizacijose bei savo veiklą apibrėžia kaip Lietuvos kariuomenės tradicijų propagavimą⁵⁵. Paradoksalu, tačiau prie šio klubo 2004 metais buvo įsteigtas viduramžių skyrius, pasivadinęs „Ordo Domus Sanctae Mariae Teutonicorum“. Skyriaus struktūra paremta Teutonų ordino principu, nariai dėvi kryžiuočių apranga ir naudoja jų ginkluotę (!)⁵⁶. Taigi Kauno miesto, kuris XIV amžiuje buvo vienas pagrindinių ramsčių kovose prieš Ordiną, viduramžių karybą reprezentuoja „kryžiuočiai“.

⁵⁵ Karo muziejus [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-05-05]. Prieiga per internetą: <http://lt.wikipedia.org/wiki/Karo_muziejus>.

⁵⁶ Kalavijas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-05-05]. Prieiga per internetą: <<http://www.kalavijas.lt/>>

Šis epizodas neabejotinai yra ryškus disonansas, turint omenyje tiek Karo muziejaus nacionalistinio naratyvo koncepciją, tiek eilinių lietuvių istorinę savimonę, kurios vienas iš kertinių akmenų yra „didingų LDK kovų prieš Ordina“ įvaizdis (vien ko vertas „Žalgirio“ pavadinimo visuotinis naudojimas). Kitas klausimas – kiek tas disonansas yra matomas. Pačiame muziejaus pastate jokių užuominų apie „Ordo Domus Sanctae Mariae Teutonicorum“ klubą nėra. Taip pat apie jį neužsimena internetinė muziejaus svetainė. Galbūt tai yra sąmoninga Karo muziejaus vadovų pozicija, suvokiant galimo konflikto pavojų ir siekiant jo išvengti. Bet kokių atveju - čia disonansas suvaldytas neafišuojuant kontroversiškos informacijos. Tačiau, kadangi minėtas klubas reiškiasi visuomenėje įvairių švenčių bei pastaruoju metu itin išpopuliarėjusių „riterių turnyrų“ metu, yra didelė tikimybė, kad anksčiau ar vėliau konflikto išvengti nepavyks.

Apibendrinant - Karo muziejus iš esmės perėmė tarpukariu suformuotą didžiojo nacionalistinio naratyvo koncepciją ir ją tęsia. Muziejų galima kritikuoti už tautinių mažumų indėlio valstybingumui ignoravimą ar kaltinti pasenusios etnocentristinės Lietuvos istorijos vizijos propagavimu, tačiau turint omenyje ypatingą muziejaus statusą (jo reikšmę lietuvių istorinei savimonei savotiškai įrodo ir muziejaus pavaizdavimas ant dvidešimties litų nominalo banknoto), šios „nuodėmės“ yra atleistinos. Ko gero, didesnę disonansą ir pasipiktinimą visuomenėje sukeltų mėginimas Karo muziejaus ekspozicijas naujai perinterpretuoti pagal modernų „politiškai korektišką“ liberalų naratyvą.

2.4. Tyrimo apibendrinimas

Apžvelgus tyrimo rezultatus galima daryti keletą apibendrinimų:

Sovietmetis Kauno miesto muziejuje nėra pristatomas išvis, Karo muziejus šį laikotarpį pristato per Lietuvos partizanų kovų prizmę, IX forto muziejus sovietmetį vaizduoja išimtinai negatyviai - kaip brutalią ir tragišką epochą, kurioje egzistavo tik smurtas, tremtys ir kalėjimai. Čia dar paminėtinas Kaune esantis Tremties ir rezistencijos muziejus, kuris taip pat orientuojasi išskirtinai į sovietmečio okupacijos žiaurumų reprezentavimą.

Taigi Kauno muziejuose vyrauja vienpusiškas sovietinio laikotarpio – kaip stalinistinio teroro laikmečio - pristatymas. Toks kraštutinis sovietinės aneksijos metų vaizdavimas nesudaro sąlygų objektyviam sovietinės epochos suvokimui, kurio poreikis jau yra ir ateityje neišvengiamai tik didės.

Kauno tvirtovės istorija pasakojama visuose trijuose tirtuose muziejuose. Ekspozicijoms bendra tai, jog tvirtovės statyba pristatoma neutraliame emociniame kontekste, nesiejant jos nei su

Rusijos imperijos priespauda, nei karo žiaurumais. Kiti skirtumai yra nulemti pačių muziejų koncepcijų – Kauno muziejus labiau akcentuoja tvirtovės įtaką miesto raidai, Karo muziejuje labiau gilinamasi į ginkluotės ir karo veiksmų niuansus. Išskirtinė šiame kontekste yra IX forto ekspozicija, kadangi ji vienintelė demonstruojama *in situ*. Paradoksalu, tačiau tai, kas turėtų būti didžiausiu jos privalumu, tapo didžiausiu trūkumu – IX fortas yra tapęs holokausto simboliu, ir šis *pranešimas* nustelbia architektūrinę ir inžinerinę forto vertes. Kauno tvirtovė yra didžiulės apimties kompleksas ir suvokti jo visumą vien iš fotografijų ar dokumentų yra sudėtinga. Todėl tvirtovės paveldas turėtų būti pristatomas *in situ*, bet ne IX-ajame, o kažkuriuose kituose fortuose. Vienas iš galimų sprendimų - turistinis maršrutas aplink Kauną, kurio metu aplankomi tiek fortifikaciniai statiniai, tiek administraciniai pastatai.

Žydų tautinės mažumos paveldas tirtuose Kauno muziejuose pristatomas labai ribotai. Kauno miesto muziejuje *pranešimas* apie tautines mažumas yra *nepavykęs* (be to, muziejus sukelia prielaidas disonansui įvardindamas A. Mickevičių lenku). Karo muziejuje ne lietuvių tautybės asmenys „pamiršti“. IX forto muziejuje dominuoja žydų mažumos tragedijos II pasaulinio karo metais tema, dėmesys koncentruojamas į holokausto faktą, nesigilinant nei į žydų tautinės mažumos gyvenimo Lietuvoje taikos metais, nei į išlikusio žydų paveldo Kaune pristatymą. Tiek žydų tautinės mažumos istorijos ignoravimas muziejuose, tiek visko suvedimas į holokaustą nėra teigiami dalykai. Prie žydų žudynių buvo prisidėję nemažai lietuvių tautybės žmonių, todėl holokausto temos nuolatinis aktualizavimas tarp lietuvių gali būti nepageidautinas.

Reziumuojant – švelniausi ir lengviausiai suvaldomi konfliktai yra Kauno miesto muziejuje. Karo muziejaus išskirtinumas sąlygoja laikyseną disonuojančio paveldo atžvilgiu – ignoravimą. Ryškiausias ir sunkiai yra išsprendžiamas disonansas yra IX forto atveju, kur dėl trijų skirtingų *pranešimų* konkurencijos tvirtovės paveldas užgožiamas.

Tyrimas atskleidė, jog paveldo reprezentacinis turinys Kauno mieste (šiuo atveju - muziejų ekspozicijos) yra grindžiamas iš praeities perimtu ir tęsiamu dabartyje didžiuoju nacionaliniu naratyvu bei iš dalies atspindi dominuojančios politinės santvarkos nuostatus. Šie veiksniai daugiausia ir lemia muziejų laikyseną „kitokio“ paveldo atžvilgiu.

3. Atvejų studijos

Ankstesniame skyriuje nagrinėjama pagrindinių kultūros paveldo pristatytojų - Kauno muziejų - santykis su disonuojančiu paveldu. Šiame skyriuje tiriama paveldosaugos laikysena disonuojančio paveldo atžvilgiu Kaune. Nagrinėjamos paveldo politikos ir administravimo problemos, su kuriomis susiduria miesto paveldosaugininkai.

Tyrimui pasirinkti trys aktualūs Kauno disonuojančio paveldo atvejai: Aleksoto tilto rekonstrukcijos peripetijos, Kauno tvirtovės panaudos ir apsaugos problemos, Danieliaus Dolskio įamžinimo istorija.

3.1. Sovietinio paveldo problemos Kaune

Tarybinės epochos, kuriai šiandien yra tvirtai prigijęs *sovietmečio* terminas, vaizdinys istorinėje lietuvių sąmonėje yra daugialypis – nuo visiško atmetimo iki nostalgijos, nuo baisėjimosi represijų žiaurumais iki latentiško socialinės gerovės ilgesio. Nors dabartinė politinė santvarka laikotarpį nuo 1940 iki 1990 metų tarsi išbraukė iš Lietuvos valstybingumo istorijos kaip neteisėtą, okupacinį ir priešišką, tačiau tai neišsprendė dilemos: kaip elgtis su sovietiniu palikimu – per penkiasdešimtmetį susiformavusia kultūrine aplinka ir tos epochos istoriniais ženklais dabartyje?

Šis klausimas šiandien kelia daug disonansų visuomenėje ir nemažiau sunkumų paveldosaugininkams. Problemos esmė slypi tame, jog pats sovietmetis daugelio sąmonėje nėra iki galo suvoktas kaip *istorinis*. Nedidelė laiko distancija lemia tai, jog sprendimas išsaugoti vieną ar kitą konkretų tarybinių laikų objektą gali būti interpretuojamas kaip nostalgija netolimai praeičiai arba susilaukti mėginimų išvelgti tame asmeninio suinteresuotumo ar politines potekstes. Itin problemiški yra sprendimai išsaugoti sovietinio laikotarpio identifikacinius ženklus (ne šiaip sau pastatus ar meno kūrinius!), kuriuos priėmė Grūto parko kūrėjai, Vilniaus Žaliojo tilto ir Kauno Aleksoto tilto rekonstrukcijų vykdytojai.

Desovietizacijos banga Atgimimo ir ankstyvaisiais nepriklausomybės metais, kuri iš Lietuvos miestų aikščių šlavė leninus, dzeržinskius, tankus ir kitus režimo ideologinius simbolius, neaplenkė ir Kauno. Iš miesto viešųjų erdvių dingo užrašai rusų kalba, nuo pastatų nukrapštyti tarybiniai herbai. Raudonosios armijos prospektas pervadintas į Savanorių, Lenino prospektas - į Vytauto. Daugeliui kitų gatvių, mokyklų ir įstaigų gražinti prieškarui turėti vardai arba suteikti nauji – paprastai tokiu būdu įamžinant kovotojus už laisvę, tarpukario veikėjus. Taip Kaune atsirado Romo Kalantos, Tito Masiulio gatvės, Stasio Lozoraičio bei Juozo Urbšio vidurinės mokyklos.

Paveldosauga turėjo prisitaikyti prie pasikeitusių politinių aplinkybių. Iš kultūros paveldo sąrašų masiškai išbraukti su komunistine ideologija ir LTSR istorija susiję objektai. Bet susidurta su dilema – kaip elgtis su palikimu tų lietuvių tautybės žmonių, kurie nors ir bendradarbiavo su tarybine valdžia, tačiau itin pasižymėjo profesinėje ar kūrybinėje veikloje?

Kaune tokiais atvejais praktika išsiskyrė. Pavyzdžiui: 1992 m. poetės Salomėjos Nėries palaikai buvo perkelti iš Karo muziejaus sodelio į Petrašiūnų kapines, S. Nėries gatvė pervadinta į V. Putvinskio (gražintas tarpukario pavadinimas)⁵⁷. Tuo metu uždarytas rašytojo Petro Cvirkos memorialinis muziejus, nebeliko jo vardo gatvės (gražintas senasis Trakų g. pavadinimas), tačiau jo paminklinis biustas išliko savo vietoje K. Donelaičio g. 13 kieme ir valstybiniame kultūros vertybių registre (unikalus kodas MC 8436) iki šių dienų⁵⁸.

P. Cvirkos biusto likimas vėl „prisimintas“ 2008 metų pradžioje, vienam piliečiui parašius skundą Kauno mero patarėjui Stanislovui Buškevičiui, kuris pavedė Kultūros paveldo skyriui šį reikalą išspręsti⁵⁹. KPS pasiūlė biustą iškelti į literatūros klasiko gimtinę Klangius⁶⁰. Vargu ar šiame KPS veiksmė svarbiausią rolę suvaidino politiniai motyvai – šiuo metu P. Cvirkos biustas nuo gatvės yra užstotas šalia įsikūrusios maitinimo įstaigos lauko pavėsinės, taigi paveldosaugininkai nutarė rasti tinkamesnę vietą paminklo demonstravimui.

Vilniuje konfliktas dėl P. Cvirkos paminklo išprovokavo Valstybinę Kultūros paveldo komisiją nubrėžti bent kiek aiškesnes gaires valstybės institucijų ir savivaldybių laikysenai sovietinio paveldo atžvilgiu⁶¹. Tačiau, kaip parodė praktika, sovietinio laikotarpio paveldas vis vien kelia dar daug problemų.

Šiame darbe pamėginsime išsamiai ištirti vieną konkretų sovietinio paveldo problematikos paveldosaugoje atvejį Kaune – Aleksoto tilto rekonstrukcijos peripetijas.

3.1.1. Aleksoto tilto istorija

Nuolatinio tilto per Nemuną ties Kaunu, kuris sujungtų miestą su priemiesčiu Aleksotu, nebuvo iki pat XX a. pradžios. Vasaros metu ties Vytauto bažnyčia būdavo įtaisomas plaustas. Pavasarį žmonės keldavosi irklinė valtimi, žiemą važiuodavo ledu. Carinės Rusijos laikais vasarą būdavo įrengiamas pontoninis tiltas, kurį kauniečiai juokais praminė „ilgiausiu pasaulyje“. Mat

⁵⁷ *Kaunas – gatvės ir žmonės*. Kaunas, 2001, p. 118-119.

⁵⁸ Petras Cvirka [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-05-07]. Prieiga per internetą: <<http://atminimas.kvb.lt/asmenvardis.php?asm=CVIRKA%20PETRAS>>

⁵⁹ PETRAUSKAS R. Prašymas dėl priėmimo pas mero pavaduotoją, 2008-01-22. [KPS archyvas].

⁶⁰ Kauno miesto savivaldybės administracijos Miesto plėtros departamento Kultūros paveldo skyrius. Dėl Petro Cvirkos paminklo Kaune, 2008-02-05. [KPS archyvas].

⁶¹ Lietuvos Valstybinės Kultūros paveldo komisijos nutarimas Dėl sovietinio laikotarpio Lietuvos kultūros paveldo, 2006-11-24, Nr. N-5. In *Informaciniai pranešimai*, 2006-12-06, Nr. 92-922.

1800-1915 metais Kaune galiojo Julijaus, o Aleksote – Grigaliaus kalendoriai, kurie skyrėsi 12 dienų⁶².

Pirmojo pasaulinio karo metu vokiečių suręstas medinis tiltas išsilaikė iki 1929 m. 1930 metais Lietuvos valstybės paskelbtą konkursą laimėjusi danų kompanija „Højgaard & Schultz as“ pastatė naują plieninį arkinį tiltą, pavadintą Vytauto Didžiojo vardu bei turėjusį 4 vidurines atramas ir 20 metrų ilgio vidurinę dalį, varstomą elektros varikliais. 1940 m. tarybinė valdžia nutarė tiltą pervadinti Aleksoto tiltu⁶³.

1941 metais prasidėjus II Pasauliniam karui sovietinė armija traukėsi per tiltą į Rytus. Tiltas buvo užminuotas ir artinantis vokiečių armijai turėjo būti susprogdintas. Lietuviai sukilėliai, mėgindami jį išsaugoti, puolė besitraukiančią tarybinę kariuomenę. Aleksoto šlaituose ir ties tiltu vyko mūšiai. Tačiau lietuvių puolimas buvo atremtas, o tiltas tą patį vakarą susprogdintas juo tebežygiuojant sovietų pėstininkams⁶⁴.

Karo metu buvo suręstas laikinas medinis tiltas, kuris 1944 metais taip pat susprogdintas. 1948 m. ant išlikusių betoninių atramų sovietų valdžia vokiečių belaisvių rankomis pastatė naują metalinį tiltą (arch. Levas Kazarinskis). Iš Vytauto Didžiojo tilto išliko tik tarpinės tilto atramos su ledlaužiais ir ramentai. Tiltas apie porą metrų paaukštėjo ir įgavo nemažai naujų bruožų. Vietoje 1930 m. įrengtų turėklų pastatyti nauji ketaus, su tuo metu naudota simbolika - žvaigždėmis ir pseudoklasicizmui būdingais dekoro elementais - augaliniais motyvais, geometrine forma išdėstytais ornamentais, centre stūksančius pilonus papuošė stalininiai reljefai. Technologiškai vertingiausia šiame tilte buvo vidurinės dalies pakėlimo mechanizmas, skirtas praleisti laivus⁶⁵.

1990 m. LTSR simbolika ant tilto pilonų buvo pridengta, tačiau tarybinės penkiakampės žvaigždės, įkomponuotos ketaus turėkluose, buvo paliktos iki 2005 m. Paveldosaugininkai Aleksoto tiltu „susidomėjo“ 1993 metais. Tai metais jis buvo įrašytas į Istorijos ir kultūros paminklų sąrašą. 1994-07-28 objektas įrašytas į Naujai išaiškinamų istorijos ir kultūros paminklų sąrašą. 1995-06-12 KVAD direktoriaus J. Glemžos įsakymu įrašytas į Lietuvos Respublikos Nekilnojamųjų kultūros vertybių registro statinių sąrašą, jam suteiktas kodas S 15⁶⁶.

⁶² RŪKAS, E. Apie ilgiausią pasaulyje tiltą... Kaune. In *Mūsų odisėja*, 2002, Nr. 2.

⁶³ NAVICKIENĖ, V. Aleksoto tilto per Nemuną renovacija. In *Archiforma*, 2006, Nr. 2, p. 83.

⁶⁴ SKUČAITĖ, V. Ne keršto šaukėsi jų širdys. In *Kauno diena*, 1999-06-23.

⁶⁵ NAVICKIENĖ, V., 2006, p. 83.

⁶⁶ Aleksoto tiltas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-05-07]. Prieiga per internetą: <<http://195.182.68.155/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=11627>>.

3.1.2. Paveldosaugininkų konfliktas su rekonstrukcijos darbų vykdytojais

2005 m. pradžioje prasidėjo kone dešimtmetį rengti tilto remonto darbai ir iškart iškilo nenumatytos problemos – išmontuojant senuosius turėklus sulūžo didžioji dalis juos laikančiųjų stulpelių, be to, pastebėta jog jie sovietinės statybos metu buvo įmūryti neužtektinai giliai – vos 7 cm, dėl ko turėklai nesilaikė pakankamai tvirtai ir kėlė grėsmę saugumui.

2003 m. parengtame Aleksoto tilto kapitalinio remonto projekte (autorius architektas R. Palys), ketaus turėklus su sovietinėmis žvaigždėmis – kaip autentiškus ir vertingus tilto fasado elementus - buvo numatyta išmontavus suremontuoti ir grąžinti į senąją vietą. Taip pat ketinta atidengti LTSR herbus ant tilto pilonų, pašalinant juos dengiančias granitines plokštes⁶⁷.

Tačiau netikėtai pasikeitus aplinkybėms (turėklams sulūžus), specialiai sudaryta komisija (kurioje buvo R. Palys bei savivaldybės specialistai, tačiau nebuvo paveldosaugos atstovų) priėmė pasiūlymą pagaminti naujus turėklus, motyvuodami tuo, jog senųjų pataisyti nebeįmanoma, juos tektų išlieti naujai, naudojant sudėtingą ir brangią technologiją; naujai pagaminti turėklai svertų 70 tonų mažiau, dėl ko palengvėtų visas tiltas ir tai padidintų eismo saugumą. Be to, komisija dar sykį peržvelgė KVAD dokumentus ir nusprendė, jog turėklai nėra laikomi tilto vertingąja dalimi: „pagrindinė tilto vertė – technologinė (pakeliamoji dalis) yra neatstatoma [...], o meninė, architektūrinė nepažymėta kaip vertybė“⁶⁸.

Iš tiesų 1994 metais sudarytoje tilto dosjė Kultūros paveldo centro specialistai pažymėjo, jog objekto vertė „istorinė, technologinė“. Kadangi jau tuo metu tilto fizinė būklė buvo labai prasta, specialistai pateikė rekomendaciją objektą kapitaliai suremontuoti, pakeičiant dalį konstrukcijų (tarp jų ir turėklus), tačiau išlaikant pirmąsias tilto fasadą⁶⁹.

Turėklų pakeitimas prie numatomų darbų buvo taip pat pažymėtas planuojamos statybos aprašyme 2002 metais, kai buvo imta rengti dokumentaciją, reikalingą būsimam Aleksoto tilto kapitaliniam remontui⁷⁰.

Išsaugoti turėklus nenurodė paraižiui ir KVAD Kauno teritorinis padalinys, 2002 metais išdavęs sąlygas kapitalinio remonto projekto rengimui. Dokumente buvo nurodyta remonto darbų metu „išlaikyti tilto architektūrinę išraišką (fasadą) ir detales“⁷¹.

⁶⁷ STEPONAVIČIUS, A. Aleksoto tilto per Nemuną Kaune kapitalinio remonto projektas, 2003. [KPD KTP archyvas].

⁶⁸ Kauno miesto savivaldybės administracijos Urbanistikos ir architektūros skyrius. Aleksoto tilto techninės būklės įvertinimo komisijos aktas, 2005-03-10. [KPD KTP archyvas].

⁶⁹ Kultūros paveldo vertybės pagrindinis dosjė. S 15. Aleksoto tiltas, 1994-08-12, 1995-05-25. [KPS archyvas].

⁷⁰ Kauno miesto taryba. Kauno miesto savivaldybės administracijos Urbanistikos ir architektūros skyriui. Paraiška dėl planuojamos statybos projekto ir projektavimo darbų rengimo Nr. 962. [KPD KTP archyvas].

⁷¹ KVAD KTP. Sąlygos 2002-12-19, Nr. 08-S-400. [KPD KTP archyvas].

Taigi komisija, priėmusi sprendimą pagaminti naujus turėklus, savo veiksmo legitimumą grindė aukščiau išvardintais dokumentais.

Tačiau šis komisijos sprendimas buvo priimtas ir pradėtas vykdyti net neinformavus apie tai KVAD Kauno TP atstovų, nors įstatymai reikalavo dar daugiau: 1995 m. Aleksoto tilto individualiame pirminės apsaugos reglamente buvo pažymėta, jog darbams būtina projektinė dokumentacija, suderinta su KVAD⁷².

Kauno paveldosaugos pareigūnai, neoficialiai sužinoję apie be jų sutikimo priimtą sprendimą gaminti naujus turėklus, ėmė reikalauti darbų rangovus laikyti 2003 metais patvirtinto remonto projekto - senuosius turėklus suremontuoti ir grąžinti. Dėl tos priežasties tilto remonto darbai buvo net kelis kartus stabdomi, o turėklų likimo klausimu kelis mėnesius ginčytasi raštiškai ir įvairių su šiuo reikalu susijusių institucijų posėdžiuose.

Galiausiai atrodė, jog paveldosaugininkai pasiekė savo – prieš atnaujinant eismą suremontuoti tiltu Kauno miesto savivaldybė išipareigojo iki 2008 metų grąžinti senuosius turėklus⁷³.

Dar vienas konfliktas kilo dėl to, jog rekonstrukcijos metu buvo atlikti tilto pakėlimo dalies kanalų betonavimo darbai. Buvo susirūpinta, jog šis veiksmas užkirto kelią ateityje atstatyti pakeliamąją tilto funkciją, taip sunaikinant svarbiausiąją - technologinę šio nekilnojamojo kultūros paveldo objekto vertę. Kauno paveldosaugininkai dėl to apkaltino darbų rangovus, tačiau neberengti veikiančios pakeliamosios dalies buvo nurodyta pačių KVAD Kauno TP išduotose sąlygose (kadangi būtų tekę „griauti ir permūryti trečdalį autentiškų atramų ir visus keturis pakėlimo bokštus, montuoti naujas gerves ir variklius“)⁷⁴. Pozicija, kad remontas turi neužkirsti kelio atstatyti pakeliamąją funkciją ateityje (gavus daugiau lėšų buvo tikimasi tai padaryti) nebuvo užfiksuota dokumentuose.

Ekspertų komisija 2005 m. rudenį nustatė, jog betoną iš kanalų galima pašalinti, todėl teoriškai pakeliamosios funkcijos atstatymas techniškai įmanomas. Tuo paveldosaugininkų priekaištai kuriam laikui buvo atremti, tačiau kuluaruose imta kalbėti, jog betonavimo darbai realiai panaikino paskutinę viltį, jog tilto pakeliamoji dalis kada nors būtų „atgaivinta“. Dėl Nemuno seklumo ir Kauno hidroelektrinės laivyba upėje ties Kaunu nevyksta, todėl tilto pakėlimo funkcija praktinės naudos neteiktų. O atstatinėti pakėlimo įrangą vien dėl estetinių ar kitų sumetimų kainuotų per daug.

⁷² KVAD KTP. Reglamentas 1996-04-11, R -18. [KPD KTP archyvas].

⁷³ Kauno miesto savivaldybės tarybos posėdžio protokolas. Nr. TP-12. 2005-10-20. [KPD KTP archyvas].

⁷⁴ KVAD KTP. Sąlygos Nr. 08-S-400. 2002-12-19. [KPD KTP archyvas].

3.1.3. Visuomenės laikysena konflikto metu

Ko gero, lemiamą įtaką Aleksoto tilto „žvaigždžių istorijos“ atomazgai (?) padarė žiniasklaidos „mobilizuota“ viešoji nuomonė.

Iki 2005 m. rudens visuomenė apie konfliktus, kilusius Aleksoto tilto rekonstrukcijos metu, galima sakyti, nieko nežinojo. Tik tų metų spalio pabaigoje žiniasklaidoje pasirodė pranešimai apie baigtą tilto kapitalinį remontą, kuriuose taip pat buvo paminėtas Kauno paveldosaugininkų reikalavimas sugrąžinti turėklus, analogiškus autentiškiems, dekoruotiems sovietinėmis žvaigždėmis. 2 milijonai litų – tokia suma buvo įvardyta, reikalinga paveldo išsaugojimui (Kai visa tilto rekonstrukcija kainavo apie 7,5 milijonų⁷⁵).

Nors iš pradžių žiniasklaidos pranešimai buvo pateikti gana neutraliu tonu ir nedemonstravo negatyvios pozicijos paveldosaugininkų sprendimų atžvilgiu, tačiau po pirmųjų publikacijų visuomenėje kilo audringa reakcija. Sprendimą išlaikyti buvusį turėklų pavidalą dauguma kauniečių sutiko priešiška, savo nuomonę grįsdami įvairiais motyvais, iš kurių apibendrintai galima išskirti du pagrindinius: ekonominį - racionalųjį ir emocinį - ideologinį. Beje, svarbu pabrėžti, jog visuomenės diskurse tilto paveldo išsaugojimo problema buvo „suvesta“ tik į sovietinių žvaigždžių atkūrimą.

Ekonominis - racionalusis argumentas: autentiškų turėklų atkūrimas kainuotų per daug, todėl to daryti paprasčiausiai neapsimoka. Emocinis - ideologinis: turėklai su sovietiniais atributais simbolizuoja skausmingą okupacinį Lietuvos istorijos periodą, todėl sovietinio paveldo išsaugojimas yra nepagarba režimo aukoms.

Šiuos teiginius iliustruoja tuometiniai naujienų portalo „Delfi“ skaitytojų komentarai, prie 2005 spalio 20 d. straipsnio „Aleksoto tilto remontas baigtas anksčiau nei planuota“⁷⁶, kuriuose skaitytojų auditorija pasisakė prieš turėklų su sovietine atributika atstatymą, kaip neracionalų ir emociškai nepriimtina veiksmą.

Reaguodama į griežtą visuomenės nuomonę, žiniasklaida į liepsną pylė dar daugiau alyvos. Šalies dienraščiai sumirgėjo antraštėmis apie „sovietmečio besiilginčius“ Kauno paveldosaugininkus, o ypač didelė kritikos lavina atiteko KPD Kauno TP vedėjai Irenai Vaškelienei, atkakliai gynusiai poziciją, jog turėklai su sovietine simbolika turi būti grąžinti. Itin griežtai I. Vaškelienei oponavo „Lietuvos Rytas“ rašiniuose „Kultūros paveldo saugotoja ilgisi sovietmečio“⁷⁷, „Paveldo sergėtoja serga stalinizmo nostalgija“⁷⁸.

⁷⁵ NAVICKIENĖ, V., p. 85.

⁷⁶ Aleksoto tilto remontas baigtas anksčiau nei planuota [interaktyvus]. [žiūrėta 2006-12-23]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=7752527>>.

⁷⁷ GENYS, L. Kultūros paveldo saugotoja ilgisi sovietmečio. In *Lietuvos Rytas*, 2006-01-03.

⁷⁸ Paveldo sergėtoja serga stalinizmo nostalgija. In *Lietuvos rytas*, 2006-01-14.

„Į žaidimą“ netruko įsijungti ir dešiniųjų pažiūrų politikai bei visuomeninės organizacijos. Į Kultūros paveldo centro direktorių raštiškai kreipėsi pasipiktinęs Seimo narys Rytas Kupčinskas, jam antrino Jaunųjų konservatorių lygos nariai. Griežtą nuomonę šiuo klausimu išreiškė Vytautas Landsbergis: „Panaikino paveldą! Apsipylė ašaromis paveldo sergėtojai. Na, kas nors tegul peršviečia jų smegenis: ar ten yra kas nors po kaukolėm, ar ten yra tik tas vienintelis vingelis įbrėžtas? Jei mes tebeturėtume Vilniuje Muravjovo paminklą, ar niekas jo nepašalintų ir jis būtų šventas paveldas? Tai gal Staliną atstatyti reikia?“⁷⁹.

3.1.4. Konflikto atomazga

Reaguodami į visuomenės nuomonę, tašką šioje istorijoje padėti ėmėsi Kultūros paveldo departamentas ir Valstybinė kultūros paveldo komisija, 2006 m. sausio 24 d. surengę išvažiuojamą posėdį Kaune, kur „davė pylos“ savo pavaldinei I. Vaškelienei, pavadinę jos elgesį „kietakaktišku“, „kenkiančiu paveldosaugos prestižui“⁸⁰. Tą pačią dieną susitikime su Kauno meru jie pateikė siūlymus eksponuoti tik dalį autentiškų turėklų, įkomponuotus ant tilto arba prietiltyje įrengtoje istorinėje ekspozicijoje.

2006 metų pradžioje konfliktas baigėsi, ant tilto pastatyti naujieji turėklai - atrodė, jog problemą galima laikyti išspręsta. Viena ryškiausių skandalu virtusios istorijos figūrų KPD Kauno TP vedėja Irena Vaškeliene vėliau pateko į STT akiratį, jai pareikšti įtarimai korupcija ir buvo nušalinta nuo pareigų⁸¹. Tiesa, po daugiau nei metų nutraukus ikiteisminį tyrimą, ji į pareigas grąžinta⁸².

Nors sprendimas dėl turėklų fragmentų eksponavimo buvo priimtas 2006 metais, istorinė prietilčio ekspozicija per du metus taip ir nebuvo įrengta. Sovietiniai herbai ant tilto pilonų, nepaisant įvairių kalbų, taip pat liko savo vietose.

Problema dėl Aleksoto tilto sovietinės simbolikos vėl iškilo 2008 metų pradžioje. Artėjant Kauno miesto 600 metų savivaldos jubiliejui kilo idėja Aleksoto tiltui grąžinti Vytauto Didžiojo vardą. Tokiam žingsniui nepritarė Pavadinimų sumanymo ir atminimo įamžinimo komisija,

⁷⁹ Paveldo sergėtoja serga stalinizmo nostalgija. In *Lietuvos rytas*, 2006-01-14.

⁸⁰ KANOPKAITĖ, R. Ginčai dėl žvaigždžių baigėsi kompromisu. In *Kauno diena*, 2006-01-25.

⁸¹ Nušalinta kultūros paveldo departamento Kauno teritorinio padalinio vedėja Irena Vaškeliene [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-07]. Prieiga per internetą: <<http://www.vtv.lt/naujienos/kaunas/nusalinta-kulturos-paveldo-departamento-kauno-teritorinio-padalinio-vedeja-irena-vaske-114.html>>.

⁸² Irena Vaškeliene sugrąžinta į vedėjos pareigas [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-07]. Prieiga per internetą: <<http://www.heritage.lt/ziniasklaida/ps07/ps015.htm>>.

motyvuodama tuo, jog iš tarpukario Vytauto Didžiojo tilto yra likę tik dalis tilto atramų, o visuomenė įpratusi prie nusistovėjusio Aleksoto tilto vardo⁸³.

Nepaisant to buvo priimtas politinis sprendimas - mero patarėjas Stanislovas Buškevičius su grupe miesto tarybos narių įpareigojo savivaldybės administraciją parengti tarybos sprendimo projektą dėl Vytauto Didžiojo vardo Aleksoto tilto sugražinimui bei likusių sovietinių simbolių pašalinimui nuo tilto pilonų. Šis pavedimas buvo nukreiptas Kultūros paveldo skyriui⁸⁴.

Kultūros paveldo skyrius, baimindamasis nusižengti įstatymui (kadangi Aleksoto tiltas – valstybės saugomas kultūros paveldo objektas), prieš veikdamas šiuo klausimu nutarė pasikonsultuoti su LR Valstybine kultūros paveldo komisija⁸⁵. Minėta institucija tarybinių bareljefų pašalinimui neprieštaravo⁸⁶.

Tuomet KPS parengė sprendimo projektą tilto pervadinimui ir sovietinių simbolių demontavimui, ir jį pateikė svarstyti Kauno miesto tarybai, kuri jį priėmė daugumos balsavimu. Pažymėtina, kad šiuo klausimu susikirto dešiniųjų ir kairiųjų politikų nuomonės – sprendimui prieštaravo socialdemokratai ir Darbo partijos atstovai, kurie šaipydami pasiūlė tiltui suteikti Vytauto Landsbergio vardą⁸⁷. Taigi kultūros paveldas Kaune dar sykį tapo politinių ideologijų mūšio įrankiu.

Vargu ar galima Aleksoto tilto sovietinių simbolių problemą laikyti išspręsta, kadangi įgyvendinus planuojamą projektą – eksponuoti senųjų turėklų su žvaigždėmis fragmentus – tikėtina nauja pasipiktinimo banga visuomenėje. Paveldosaugininkai turėtų tam deramai pasiruošti.

3.1.5. Atvejo studijos apibendrinimas

Istorinio paminklo sąvokos raidą tyrusi Aušra Rožankevičiūtė pastebi, jog Lietuvoje iki šiol vyrauja istorinio paminklo, kaip tariamos „lietuvių tautos galybės“ demonstruotojo, suvokimas. Su tuo istorikė sieja lietuvių priešišumą sovietiniame paveldui ir jo atmetimą kaip „nesavą“. Visuotiną prisirišimą prie „tradicinės“ paminklo formos – tautos ir (ar) valstybės aukštinimo – A. Rožankevičiūtė įvardija „mažos valstybės sindromu“⁸⁸.

⁸³ Kauno miesto savivaldybės taryba. Pavadinimų sumanymo ir įamžinimo komisijos posėdžio protokolas 2007-10-25, Nr. PV-8. [KPS archyvas].

⁸⁴ Kauno miesto savivaldybė. Mero pavaduotojas. V. Gudėnui 2007-12-12, Nr. P-M-3-20. [KPS archyvas].

⁸⁵ Kauno miesto savivaldybės administracijos Miesto plėtros departamento Kultūros paveldo skyrius. Dėl Aleksoto tilto (S15) 2008-01-29, Nr. 55-2-7. [KPS archyvas].

⁸⁶ Lietuvos Respublikos valstybinė kultūros paveldo komisija. Dėl Aleksoto tilto (S 15) 2008-01-29, Nr. V11-33-(6.5). [KPS archyvas].

⁸⁷ LUKAS, D. Tiltui siūlė ir V. Landsbergio vardą. In *Kauno diena*, 2008-02-29.

⁸⁸ ROŽANKEVIČIŪTĖ, A. Istorinis paminklas: sampratos disonansai ir genezės problema. In *Kultūros paminklai Nr. 12*, 2005, p. 17-25.

Iš dalies Aleksoto tilto istoriją galima laikyti tipišku postsovietinei erdvei paveldo perkainojimo atveju, kuomet paveldosauga susiduria su politikų ir dalies visuomenės spaudimu ištrinti bet kokius sovietinės epochos ženklus iš viešųjų erdvių. Tačiau panašu, jog visuomenę šiuo atveju daug labiau „mobilizavo“ ne ideologinis, bet ekonominis faktorius – tai, jog sovietinės atributikos išsaugojimas būtų kainavęs daug savivaldybės biudžeto pinigų. Nepasitenkinimas visuomenėje nurimo iškart po pažado, jog turėklai nebus gaminami, ir minėti 2 milijonai litų bus sutaupyti. Atslūgus žiniasklaidos dėmesiui bareljefai su sovietine simbolika niekam „neužkliūdami“ ant tilto prakabėjo dvejus metus, kol į juos dėmesį vėl atkreipė dešinieji politikai.

Stebint konflikto eigą matyti, jog klaidų šioje istorijoje padarė daugelis jos dalyvių, tačiau Kauno paveldosaugininkų laikysena Aleksoto tilto turėklų likimo atžvilgiu kartais prasilenkė su sveika logika. Viešosios nuomonės ignoravimas ir aklas įstatymo raidės laikymasis, pademonstruotas I. Vaškelienei, buvo neracionalus.

Ši studija atskleidė daugybę Kauno (o kartu ir Lietuvos) paveldosaugos sistemos silpnybių: politikų naudojimąsi paveldu kaip įrankiu kraunantis politinį kapitalą, paveldo apsaugos teisinės bazės netobulumą, o taip pat ir atsakingų specialistų profesionalumo ar atidumo stoką.

Drauge galima konstatuoti, jog sovietinis paveldas Kaune yra itin derlinga dirva disonansams kilti, todėl miesto paveldo specialistams būtina pasimokyti iš klaidų bei suformuoti aiškia bei tvirtą metodiką - kaip turėtų būti sprendžiami panašūs konfliktai ateityje.

Mūsų nuomone, vienas esminių žingsnių, kurių sprendami jautres sovietinio palikimo klausimus turėtų imtis paveldosaugininkai, būtų patikimos komunikacijos su visuomene užtikrinimas. Aleksoto tilto atvejis pademonstravo, jog komercinė žiniasklaida nėra suinteresuota disonansų valdymu, o veikiau atvirksčiai. Konflikto žurnalistai pasinaudojo ažiotažui sukelti, paviršutiniškai ir nemotyvuotai interpretavo kai kuriuos paveldosaugininkų sprendimus. Todėl Kauno paveldosaugininkams reikia aktyviau išnaudoti turimus informacijos sklaidos kanalus (arba sukurti naujus), per kuriuos galėtų visuomenei aiškinti savo veiksmų motyvus ar kviesti piliečius diskusijai.

Sociologė Irena Šutinienė teigia, jog pototalitarinės visuomenės žaizdas ir kylančius disonansus produktyviausiai gali užgydyti nuolatinis atminties permąstymas ir diskusija, kurioje būtų girdimos visų visuomenės grupių patirtys bei atmintys⁸⁹. Jai antrina istorikė dr. Rasa Čepaitienė teigdama, jog sovietinio paveldo įamžinimas ir įprasminimas galėtų pasitarnauti mums kaip savęs pažinimo priemonė. Ji ragina neprimesti ideologiškai angažuoto požiūrio į praeitį, tačiau suteikti informacijos paveldo vartotojams, kad jie galėtų patys konstruoti praeities modelį⁹⁰.

⁸⁹ ŠUTINIENĖ I. Posovietinė dilema [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-01-18]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=5917442>>.

⁹⁰ ČEPAITIENĖ, R., 2004, p. 57-59.

Nors vien tik viešumu visų problemų išspręsti neįmanoma, tačiau dialogas su visuomene būtų didelis žingsnis pirmyn.

3.2. Žydų paveldo problemos Kaune

Nepaisant to, jog Kaunas nuo seno turi „lietuviškiausio“ Lietuvos miesto įvaizdį, tačiau realiai jis nėra visiškai tautiškai homogeniškas ir, žiūrint į praeitį, niekuomet toks nebuvo. Statistikos departamento duomenimis šiuo metu Kaune gyvena 378943 gyventojai⁹¹. Iš jų: 16622 rusų, 1906 ukrainiečių, 1600 lenkų, 1142 baltarusių, 427 žydų, 378 vokiečių, 364 romų (čigonų), 211 latvių, 200 totorių tautinių mažumų atstovų⁹². Ne lietuvių kilmės asmenys sudaro apie 17% miesto gyventojų⁹³.

Nors žydų tautinė diaspora šiuo metu yra visai maža, tačiau jos paveldo problemos yra bene aktualiausios ir komplikuočiausios. Be abejonės, tai lemia gana sudėtingi lietuvių ir žydų tautų santykiai, nulemti skaudžių praeities įvykių - jų šiame darbe atskirai nagrinėti neverta.

Tiesiogiai susijusi su paveldo klausimu yra žydų turto gražinimo (restitucijos) problema, niekaip neišsprendžiama per 18 metų. Drauge su holokausto dėme, tai yra viena opiausių dabartinius lietuvių ir žydų santykius temdančių problemų. Dauguma likusių gyvų buvusių turto savininkų gyvena Izraelyje ir Lietuvos pilietybės neturi, todėl savo nuosavybės atgauti negali, mat pagal 1991 metais priimtą įstatymą nacionalizuoto ar atimto turto gražinimas privatiems asmenims įmanomas tik tuomet, kai jie turi Lietuvos pilietybę. Kitas klausimas – religinių bendruomenių turtas. 1995 m. priimtas įstatymas nustatė, kad turtas gražinamas tik atsikūrusioms religinėms bendruomenėms. Kauno mieste, kur buvo veikianti žydų religinė bendruomenė, tokiu būdu buvo atgauta šeši pastatai, tačiau daugelyje kitų Lietuvos vietų žydų nebelikę, todėl turtą atsiimti nėra kam. Trečioji ir bene komplikuočiausia restitucijos proceso dalis yra bendruomeninio žydų turto gražinimas, kadangi šį veiksma reglamentuojantis įstatymas nėra priimtas⁹⁴.

Reikia pažymėti, jog Lietuvoje žydų paveldo problemos kartais sukelia tiek vidaus, tiek išorės politines pasekmes. Pavyzdžiui, garsusis „Karaliaus Mindaugo apartamentų“ atvejis Vilniuje, kuomet konfliktas dėl statybų tariamai ar tikrai buvusiose žydų kapinėse pasiekė net JAV Kongreso užsienio reikalų komitetą, kuris apkaltino Lietuvą „neveiklumu ir nesugebėjimu saugoti istorinės

⁹¹ Kauno miesto gyventojai pagal lytį ir amžių [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-03-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=298>>.

⁹² Kai kurių tautybių gyventojai apskrityse ir savivaldybėse [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-07]. Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1705>>.

⁹³ Kauno miesto savivaldybės gyventojai ir būstai [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-04-17]. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/Kauno_saviv.pdf>.

⁹⁴ LUKŠAS, A. Žydų turto gražinimas – vežimas nė iš vietos [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.litjews.org/Default.aspx?Element=ViewArticle&ArticleID=1649&TopicID=15&Lang=LT>>.

atminties objektus“⁹⁵. Tokie konfliktai ne tik kenkia Lietuvos įvaizdžiui pasaulyje, bet ir sėja nesantaiką šalies visuomenėje. Viešų antisemitizmo apraiškų galima aptikti internetinės žiniasklaidos straipsnių komentaruose, Vilniuje kelerius metus netrukdomai rengiamos *skustagalvių* (skinheads) eitynės, daugelio eilinių piliečių sąmonėje tebėra gajūs negatyvūs žydų tautos stereotipai.

Natūralu, jog tokia fone žydų palikimo įpaveldinimas yra problemiškas. Danieliaus Dolskio įamžinimo atvejo studija atskleidžia kai kuriuos būdingiausias šios problemos bruožus Kaune.

3.2.1. Žydų tautinės mažumos paveldas Kaune

Žydų tautinės mažumos materialųjį palikimą, esantį Kauno mieste, galima išskirti į kelias grupes: statiniai, kapinės, meno kūriniai. Pastatų, kurie vienaip ar kitaip laikytini žydų palikimu, santykis su minėta tautine mažuma nevienodas, kaip nevienoda ir jų kultūrinė vertė. Išskirtini keli pagrindiniai statinių tipai: kulto pastatai, žydų bendruomenės pastatai ir įstaigos (žydų ligoninės, pirtys, mokyklos, prieglaudos ir kita), žydams priklausę reprezentaciniai bei komerciniai pastatai miesto centre, privatūs žydų tautybės asmenų namai. Absoliuti dauguma jų šiuo metu yra pakeitę paskirtį ir valdomi kitų savininkų.

XIX – XX amžių sandūroje Kaune gyveno per 35 tūkstančius žydų (daugiau nei pusė visų gyventojų), kurie valdė pusantro tūkstančio namų visame Kaune. Vadinamuoju Gubernijos laikotarpiu valdžia stokojo lėšų statyboms, įvairioms įstaigoms pastatus ji neretai nuomodavo iš privačių asmenų. Susiklostė praktika, kuomet turtingesni žydų tautybės asmenys sudarydavo sutartis su valdžia, savo lėšomis pastatydavo pastatus ir juos ilgam laikui išnuomodavo įvairioms carinėms įstaigoms. Tokiu būdu Kauno centre buvo pastatyta nemažai visuomeninės paskirties pastatų, tarp jų ir tokių puošnių reprezentacinių namų kaip: Teismo rūmai, Gubernijos valdybos rūmai ir kitų. Taip pat ir daugelis Kauno naujai pastatytų komercinės paskirties pastatų priklausė žydų tautybės asmenims: garsieji „Metropolis“, „Versalis“, „Šambr-garni“ (nuo XX a. IV deš. „Rambynas“). Nepriklausomybės metais Lietuvos valstybė kai kuriuos pastatus perpirko, kiti tebe priklausė privatiems žydams, kuriuos šie nuomojo valstybės įstaigoms⁹⁶.

Žydų palikimu iš dalies taip pat galima laikyti žydų tautybės architektų, statybos inžinierių bei rangovų projektuotus ir statytus pastatus Kaune. Nepriklausomos Lietuvos laikotarpio architektūros ekspertės Jolitos Kančienės teigimu, iš šioje srityje dirbusių specialistų apie trečdalį

⁹⁵ Pastatus žydų kapinėse žadama griauti. In *15 min*, 2008-03-13.

⁹⁶ TOLVAISIENĖ – LUKŠIONYTĖ, N. Kauno pastatai. In *Žydų kultūros paveldas Lietuvoje*. Vilnius, 2005, p. 71-90.

sudarė žydai. Taigi jų indėlis į tarpukario Kauno architektūros suklestėjimą yra neabejotinas. Vieno verti inžinieriaus Anatolijaus Rozenbliumo darbai - Kauno sporto halės projektas, Tyrimų laboratorijos, Centrinio pašto, Karininkų ramovės konstrukcijų projektai⁹⁷.

Pirmosios sovietinės okupacijos metais žydus palietė turto nacionalizacija, 6-7 tūkstančiai žydų tautybės žmonių 1941 m. ištremta į Rusiją. Nacistinės Vokietijos okupacijos metais Lietuvos žydų diasporą ištikusi katastrofa sunaikino 90% Lietuvoje gyvenusių žydų, konfiskuotas visas jų turtas⁹⁸. Sovietmečiu nacionalizuotuose žydams priklaususiuose pastatuose įkurti komunaliniai butai, įsikūrė sovietinės valdžios įstaigos bei įmonės.

Po Lietuvos nepriklausomybės atstatymo 1990 m. atsirado prielaidos žydų turto gražinimui, tačiau, kaip jau minėta, recesijos procesas dėl įvairių priežasčių vyksta labai sunkiai. Vienas aktualiausių Kaune yra buvusios žydų ligoninės (Jakšto g. 5) atvejis. Kol pastato nuosavybės klausimas daug metų buvo sprendžiamas teismo procesuose, neprižiūrimas namas virto griuvėsiais⁹⁹. Reprezentacinėje Senamiesčio vietoje šalia Kauno pilies esantis apleistas statinys neabejotinai daro neigiamą įtaką bendram Kauno miesto įvaizdžiui.

Kalbant apie žydų palikimo oficialų įpaveldinimą tenka grįžti prie anksčiau išsakyto pastebėjimo, jog nėra visiškai aišku – ką laikyti žydų kultūros palikimu? Imant plačiausiai, šiai sąvokai priklausytų didžioji dalis Kauno miesto Senamiesčio bei Naujamiesčio pastatų, gamyklų ir taip toliau. Žiūrint iš šio požiūrio taško tektų konstatuoti, jog daugelis tokių objektų yra pripažinti saugomu kultūros paveldu dėl jų architektūrinės vertės, nesudarant prielaidų bet kokiai asociacijai su žydų tautine mažuma. Ironiška, kad netgi pastatas, kuriame įsikūrusios abi Kauno miesto paveldosaugos institucijos – KPD Kauno TP ir KPS – nuo 1839 priklausė žydai A. Feinbergui¹⁰⁰. Be to, Kauno Senamiesčiui, Naujamiesčiui ir Žaliakalniui yra suteikti valstybės saugomų kultūros paveldo vietovių statusai ir jie saugomi kompleksiskai kaip urbanistiniai dariniai.

Jei žydų palikimo sąvoką susiaurinsime - kultūros vertybių registre vieninteliai Kauno objektai, tiesiogiai susiję su žydų tauta - neveikiančios Vaidoto g. bei Žaliakalnio žydų kapinės. Pastarosiose esantis D. Dolskio kapas taip pat įtrauktas į registrą kaip atskiras objektas¹⁰¹. Tačiau vargu ar šių kapinių įrašymą į registrą galima laikyti Kauno paveldosaugininkų dėmesio žydų paveldui išraiška, kadangi į kultūros vertybių registrą įrašomos visos neveikiančios kapinės, nepriklausomai nuo jų konfesijos. D. Dolskio kapo įpaveldinimo atvejis – išimtis, todėl vertas atskiros studijos (Žr.: skyriai 3.2.2., 3.2.3.).

⁹⁷ KANČIENĖ, J. Žydų indėlis į Kauno tarpukario architektūrą. In *Žydų kultūros paveldas Lietuvoje*. Vilnius, 2005, p. 91-104.

⁹⁸ ATAMUKAS, S. *Žydai Lietuvoje*. Vilnius, 1990, p. 81 – 87.

⁹⁹ Dar kartą dėl žydų ligoninės [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-15]. Prieiga per internetą: <<http://kaunas.lt/190?sid=2526>>.

¹⁰⁰ JANKEVIČIENĖ A. Namas Rotušės a. 29. In *Kauno architektūra*. Vilnius, 1991, p. 280-281.

¹⁰¹ Kultūros vertybių paieškos rezultatai [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-09]. Prieiga per internetą: <<http://195.182.68.155/heritage/Pages/ResultPrint.aspx>>.

Kauno mieste yra trys gatvės, pavadintos žydų vardais: Abraomo Mapu, Liudviko Zamenhofo ir Hermano Minkovskio. Tačiau šie pavadinimai buvę suteikti dar prieškarui¹⁰².

„Tikrosios“ paveldosaugininkų pozicijos žydų paveldo klausimu indikacija galėtų būti Choralinės sinagogos (Ožėškienės g.) atvejis. Šis, 1872 metais iškilęs neobarokinių formų statinys miesto centre, šiuo metu yra vieninteliai veikiantys judėjų maldos namai Kaune (XIX a. pabaigoje tokių būta per 20) ir bene vertingiausias miesto žydų architektūros paveldo objektas¹⁰³. Nepaisant to, sinagai nėra suteiktas kultūros paveldo statusas.

Pastebėtina, jog eurointegraciniai procesai, įtakojantys įvairias Lietuvos valstybės sritis, pastebimą poveikį turi ir šalies paveldo politikai. Vakarietiški demokratiškumo bei daugiakultūriškumo standartai palaiapsniui „importuojami“ į paveldosaugos teisinę bazę. Pavyzdžiui, 2005 metais išleistame kultūros ministro įsakyme apie kultūros paveldo atrankos kriterijus pažymėta, jog kultūros vertybių „vertinimas atliekamas vadovaujantis ne vyraujančiais įsitikinimais, bet remiantis pagarba ir pakantumu kitoms kultūrinio tapatumo formoms“¹⁰⁴.

Minėti procesai pamažu gerina žydų ir kitų tautinių mažumų paveldo integracijos galimybes. Pavyzdžiui, nuo 2004 metų rugsėjo pradžioje Europos Tarybos šalyse narėse, tarp jų ir Lietuvoje, imtos rengti Žydų kultūros paveldo dienos. Jų metu vykstančios nemokamos ekskursijos kol kas sudomina dar sąlyginai nedaug žmonių, taigi platesnio poveikio visuomenėje galbūt ir neturi. Tačiau nemažiau svarbu yra tai, jog prie šių renginių ruošimo prisideda visos šalies savivaldybių bei KPD teritorinių padalinių paveldosaugininkai, tokiu būdu patys geriau susipažįstantys su žydų paveldu¹⁰⁵.

Akademinėje sferoje taip pat pastebimi raginimai Lietuvos kultūros paveldosaugai, muziejams bei kitom paveldo sklaidą vykdančioms institucijoms atsisakyti siaurų etnocentristinių pažiūrų, „naivaus įsikabinimo tik į kaimiškosios, tariamai lietuviškos, kultūros, tremties, partizaninio karo temas“, praplėsti akiratį ir pažvelgti į paveldą kaip daugiakultūrį reiškinių¹⁰⁶.

3.2.2. Danieliaus Dolskio biografija ir veikla

Danielius Dolskis gimė 1890 m. balandžio 13 d. Vilniuje, žydų verslininkų šeimoje. Peterburgo universitete baigė teisės mokslus. Buvo visapusiškai išsilavinęs, mokėjo lotynų, hebrajų,

¹⁰² *Lietuvos tautinės mažumos*: Kultūros paveldas. Vilnius, 2001, p. 29.

¹⁰³ Ten pat.

¹⁰⁴ LR Kultūros ministro 2005-04-15 įsakymas Nr. IV-150. In *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 3-37; 2004, Nr. 153-5571.

¹⁰⁵ Žydų kultūros dienos atgarsiai [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-05-10]. Prieiga per internetą: <http://www.heritage.lt/naujienos/2007/zydu_kulturos_dienos_atgarsiai.html>.

¹⁰⁶ TOLEIKIS, V. Daugiakultūrinis paveldas ir jo sklaida: Nepatogūs klausimai Lietuvos muziejininkams. In *Lietuvos muziejai*, 2003, Nr. 4.

prancūzų, vokiečių, ispanų, italų, rusų kalbas. Lankė privačią vaidybos studiją, turėjo aktorinių gabumų. Prieš I pasaulinį karą Rusijoje jis debiutavo kaip dainininkas ir netrukus užsitarnavo Peterburgo bei Maskvos publikos simpatijas¹⁰⁷.

Po bolševikų perversmo D. Dolskis persikėlė į Rygą, kur koncertavo su Oskaro Sroko orkestru. Vėliau išvyko į Berlyną, kur vedė Antono Čechovo dukterėčią Olgą Čechovą. Koncertavo rusų emigrantų restoranuose bei vakarėliuose. Vedybinis artisto gyvenimas nesusiklostė, todėl, pakviestas tuo metu Berlyne studijavusio smuikininko Danieliaus Pomeranco, paliko žmoną ir 1929 metais atvyko į Kauną, kur pradėjo koncertuoti prestižiniuose to metu „Metropolio“ ir „Versalio“ restoranuose¹⁰⁸.

Trečiojo dešimtmečio pabaigoje Kaune miestietiška kultūra, nors ir sparčiai vystėsi, tačiau gerokai atsiliko nuo Vakarų šalių. Pramoginė muzika dar tik formavosi – į operos teatrų ir koncertų sales ji neįsileista, lengvąją muziką ignoravo akademinės muzikos atstovai. Restoranuose, kavinėse, kino teatruose prieš seansus dažniausiai koncertuodavo atvykėliai iš kitų šalių, kurie nemokėjo nei žodžio lietuviškai. D. Dolskis iš kitų artistų išsiskyrė elegantiška išore, scenine kultūra ir talentu bendrauti su publika. Tačiau didžiausias D. Dolskio koziris buvo lietuvių kalbą, kurią jis sugebėjo išmokyti per pusmetį ir ėmė ją vartoti savo pasirodymuose¹⁰⁹.

D. Dolskio repertuarą sudarė populiarūs užsienio autorių kūriniai, kuriems atlikėjas parašė lietuviškus tekstus ir pritaikė prie Lietuvos realijų. Tačiau jis ne vien dainavo. Savo pasirodymus atlikėjas pajvairindavo paties sukurtomis ir suvaidintomis komiškomis scenomis, linksmomis istorijomis. Laikoma, jog D. Dolskis pirmasis ėmėsis kurti lietuvišką kupletų žanrą. Jo monologai taikliai parodijavo to meto aktualijas („Su armonika į Braziliją“, „Amerikos lietuvių priėmimas Kumpiškiose“). D. Dolskis Londono ir Berlyno įrašų studijose įrašė 16 savo dainų plokštelių, kurios susilaukė populiarumo visoje Lietuvoje¹¹⁰.

Artisto gyvybė užgeso netikėtai – 1931 m. gruodžio 3 d. jis mirė nuo plaučių uždegimo. Kokią reikšmę tuometinei visuomenei buvo spėjęs įgyti šis, vos du metus Lietuvoje pragyvenęs dainininkas, iliustruoja tai, jog laidotuvėse Žaliakalnio žydų kapinėse dalyvavo didžiulė minia žmonių, Kauno radiofonas transliavo kelių valandų trukmės velionio atminimui skirtą laidą, laikraščiuose išspausdinti nekrologai¹¹¹.

Reikia pažymėti, jog tarpukario Kauno „mažojoje scenoje“ reiškėsi ir daugiau žydų tautybės muzikantų: Hofmeklerių šeimyninis orkestras bei jau minėtas smuikininkas Danielius

¹⁰⁷ SKUDIENĖ, R. Legendiniai mažosios scenos artistai. In *Žydų kultūros paveldas Lietuvoje*. Vilnius, 2005, p. 105.

¹⁰⁸ Dolskis Danielius [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-05-08]. Prieiga per internetą: <<http://atminimas.kvb.lt/asmenvardis.php?asm=DOLSKIS%20DANIELIUS>>.

¹⁰⁹ SKUČAITĖ V. Skola estrados patriarchui – be senaties termino. In *Kauno diena*, 2005-02-12.

¹¹⁰ Kauno miesto savivaldybės administracijos miesto plėtros departamento kultūros paveldo skyrius. Pažyma apie Danieliaus Dolskio gyvenimą ir kūrybą Kaune, 2006-07-20, Nr. 55-4-82. [KPS archyvas].

¹¹¹ SKUDIENĖ, R., 2005, p. 110-111.

Pomerancas. Jų indėlis į nepriklausomos Lietuvos kultūrą taip pat ryškus, tačiau iki šiol deramai neįvertintas¹¹².

D. Dolskis suteikė stiprų postūmį Lietuvos populiariosios muzikos vystimuisi, pakėlė jos kokybės kartelę ir iškovojo estrados žanrui visuomenės pripažinimą. Šio žydu kilmės artisto dainos tebėra žinomos ir išliko populiarios iki mūsų dienų.

3.2.3. Danieliaus Dolskio įamžinimo problemos

D. Dolskis Kaune giminių neturėjo. Po Kauno žydu tautinę diasporą išblaškiusių tremčių, holokausto, emigracijos neliko kam rūpintis dainininko kapu. Sovietiniais metais šio artisto įamžinimas buvo neįmanomas – režimas priešinosi bet kokiam „reakcingos buržuazinės kultūros atstovo“ priminimui¹¹³.

Iš tiesų sovietmečiu dažna kauniečių šeima namuose turėjo paveldėtas iš tėvų ir senelių garso plokšteles su D. Dolskio, A. Šabaniausko dainomis. Šios relikvijos neabejotinai tarnavo „buitiniam“ romantizuoto tarpukario įvaizdžio formavimuisi sovietiniame Kaune.

Prielaidos D. Dolskio atminimo įamžinimui atsirado po Atgimimo ar pirmaisiais Nepriklausomybės metais, tačiau tuomet didžiausias dėmesys telktas į nacionalinių simbolių sugražinimą į viešąsias erdves ir paminklų tarpukario politinėms asmenybėms statymą.

D. Dolskio kapą 1998 metais su vietinės gyventojos pagalba rado žurnalistai. Kapas, kaip ir pačios senosios nebeveikiančios Žaliakalnio žydu kapinės, buvo visiškai apleistas¹¹⁴. Žiniasklaidos atstovų radinys sukėlė atgarsį visuomenėje – tasyk nuo kapo buvo nurautos dilgėlės, pasodinta gėlių. Miesto valdžios atstovai prakalbo net apie galimybę Kapinių gatvę pervadinti D. Dolskio vardu¹¹⁵. Pastebėtina, kad žurnalistų radinys išjudino ir paveldosaugininkus – estrados artisto kapas drauge su kapinėmis 1998 m. gruodžio 30 d. buvo įrašyti į Kultūros vertybių registrą¹¹⁶.

1995 m. buvo Kauno savivaldybė užsakė paruošti žydu kapinių sutvarkymo projektą¹¹⁷. Tačiau, nors projektas ir buvo paruoštas, lėšų jam įgyvendinti neskirta. Tik 2008 metais Kauno miesto savivaldybė skyrė lėšų Žaliakalnio kapinių detaliojo plano rengimui¹¹⁸.

¹¹² SKUDIENĖ, R., 2005, p. 110-111.

¹¹³ PATAŠIUS, M. Dilgėlės ant D. Dolskio kapo. In *Laikinoji sostinė*, 1998-07-15.

¹¹⁴ Ten pat.

¹¹⁵ KUŽMICKAITĖ, J. Dilgėlių stagarais paženklinta sukaktis. In *Kauno diena*, 2001-12-03.

¹¹⁶ D. Dolskio kapas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-05-08]. Prieiga per internetą: <<http://195.182.68.155/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?MC=24617&lang=lt>>.

¹¹⁷ Kauno miesto savivaldybės komunalinio ūkio skyrius. UAB „Komprojektas“ direktoriui, 1995-12-06, Nr. 69. [KPS archyvas].

¹¹⁸ Kauno miesto savivaldybės administracijos direktoriaus įsakymas 2008-04-16, Nr. A-1349. [KPS archyvas].

2000 metais „Bomba Records“ išleido D. Dolskio dainų kompaktinę plokštelę¹¹⁹. Ligi šiol tai yra bene vienintelis ryškesnis D. Dolskio palikimo, kaip *ekonominio išteklių* panaudojimas komerciniams tikslams.

Tai pačiais metais KVAD skyrė lėšų kapo sutvarkymui, ir pagal architektės Živilės Mačionienės projektą buvo restauruotas antkapis¹²⁰. Tačiau netrukus spaudoje pasirodė rašinys, kuriame konstatuota, jog „dainininko kapą vėl paslėpė piktžolės¹²¹“.

D. Dolskio kapo problema kartu išryškino ir kitas bėdas - senosios žydų kapinės nuolatos niokojamos, paminklai išvartomi, ten girtuokliauja asocialūs asmenys, paliekantys kalnus šiukšlių. Vietiniai gyventojai kapinių teritorijoje nesibodi vedžioti šunų. Pastebėtina, jog toks elgesys iš dalies indukuoja visuomenės požiūrį į žydų tautos palikimą. Pavyzdžiui - nors Kaune yra ir daugiau neveikiančių įvairių konfesijų atstovų kapinių, tokios problemos kaip Žaliakalnio kapinėse kitur nėra.

Teisiškai Žaliakalnio žydų kapinės priklauso Kauno miesto savivaldybei. 2005 metais kapinėms ir D. Dolskio kapui suteikti valstybės saugomo kultūros paveldo objektų statusas¹²². Tačiau kadangi kapinės yra Kauno miesto savivaldybės objektas, o ne valstybės - teisinės galimybės finansuoti kapinių sutvarkymą ir priežiūrą Kultūros paveldo departamentui lieka ribotos. Pati Kauno žydų bendruomenė ne kartą yra pareiškusi, jog yra per maža, o jos nariai per seni, kad galėtų pasirūpinti kapinių priežiūra.

Iniciatyvą įamžinti D. Dolskio atminimą iškėlė žinomi Lietuvos dainininkai ir aktoriai, susibūrę į Gretutinių teisių asociaciją (AGATA). 2006 m. birželio 3 d. šios organizacijos delegacija, kurios sudėtyje buvo Vytautas Kernagis, Janina Miščiukaitė, Rimantas Bagdzevičius, susitiko su Kauno vadovais miesto savivaldybėje, kur pareiškė pageidavimą dovanoti miestui 100 tūkstančių litų vertės D. Dolskio skulptūrą, sukurtą skulptoriaus Romo Kvinto. Šios idėjos autorius V. Kernagis tąsyk pažymėjo, jog „visą laiką mes žarstėme dėmesį Antanui Šabaniauskui, nors pirmasis estrados artistas buvo Danielius Dolskis“¹²³.

Idėją realizuoti prireikė pusantrų metų. Tiek laiko užtruko įvairios biurokratinės procedūros. Be to, teko koreguoti projektą – iš pradžių ketinta D. Dolskio skulptūrą pastatyti prie „Metropolio“ sienos šalia įėjimo. Tačiau vėliau susigriebta, jog ant pastato sienos jau yra memorialinė lenta, skirta Lietuvos kariui savanoriui Pranui Eimučiui, kuris 1919 metais žuvo toje vietoje, saugodamas JAV pasiuntinybę nuo maištaujančių vokiečių kareivių. Šie du mažosios

¹¹⁹ Danielius Dolskis. 1929-1931 įrašai. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-05-09]. Prieiga per internetą: <http://shop.bomba.lt/module.php?md=product_info&products_id=60848>.

¹²⁰ Danieliaus Dolskio kapas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-05-08]. Prieiga per internetą: <http://www.heritage.lt/restauravimas/kauno_aps/dolskio_kapas.htm>.

¹²¹ KUZMICKAITĖ, J. Dilgėlių stagarais paženklinta sukaktis. In *Kauno diena*, 2001-12-03.

¹²² Kauno m. žydų senosios kapinės vad. Žaliakalnio [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-05-09]. Prieiga per internetą: <<http://195.182.68.155/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=11394>>.

¹²³ KUZMICKAITĖ, J. Kaunui siūloma dovana – Danieliaus Dolskio paminklas. In *Kauno diena*, 2006-06-03.

architektūros pavyzdžiai būdu tarpusavyje disonavę idėjine ir menine prasmėmis¹²⁴. Pastebėtina, jog šiuo atveju KPS specialistai pademonstravo sugebėjimą numatyti galimą emocinį disonansą ir jam užkirto kelią.

Tačiau konflikto neišvengta paminklo atidengimo iškilnių metu, kurios vyko 2007 m. lapkričio 11 d. Keletas radikalių nacionalistų, tarp kurių buvo ir liūdnai pagarsėjęs Visvaldas Mažonas, surengė demonstraciją. Rankose jie laikė plakatus su užrašais: „Šis paminklas – būsimų provokacijų objektas!“, „Kodėl skulptūra Dolskiui, o ne lietuviui Šabaniauskui?“, „Dalis sąmoningų kauniečių buvo prieš šį projektą!“, „Ar ne per daug garbės šiam dainininkui?“. Netrukus demonstrantai buvo jėga priversti pasitraukti, tačiau šį epizodą plačiai nušvietė žiniasklaida¹²⁵.

Nors nacionalistų lozunguose ir nebuvo aiškiai įvardijama priešiško priežastis, tačiau nekelia abejonių tai, jog omenyje turėta D. Dolskio tautybė. Todėl šį epizodą vertėtų traktuoti kaip antisemitinį manifestą.

Visuomenėje sprendimas įamžinti lietuviškos estrados pradininką iš tiesų sukėlė nemažai debatų. Bene dažniausiai užduotas retorinis klausimas - kodėl įamžinimui pasirinktas žydų kilmės D. Dolskis, o ne lietuvis A. Šabaniauskas? Pats maestro V. Kernagis pažymėjo, jog idėja įamžinti D. Dolskį jam gimė 1995 metais, gavus A. Šabaniausko vardo premiją (!). Sakydamas kalbą paminklo atidengimo iškilnėse Kaune V. Kernagis retoriškai klausė susirinkusiųjų – Ar D. Dolskio įamžinimas būtų užtrukęs tiek ilgai, jei artistas būtų lietuvių, o ne žydų kilmės¹²⁶?

Akivaizdu, jog toks šių dainininkų „supriešinimas“ reiškė ne svarstymą, kurio iš jų talentas didesnis. Tai buvo savotiškos varžybos *lietuvius versus žydus*. Ypatingai tai matyti komentaruose internete, kur atvirai demonstruotos antisemitinės pažiūros ir priešiškus D. Dolskio įamžinimui¹²⁷. Kaip bebūtų, paminklas atsirado ir, priešingai radikalų prognozėms, iki šiol nebuvo nė karto tapęs antisemitinių provokacijų auka.

Beje, pastebėtina, jog Dolskio paminklo pastatymas išjudino ir A. Šabaniausko įamžinimo reikalus - 2008 metais prie buvusio restorano „Versalis“ Laisvės alėjoje turėtų iškilti memorialinis bareljefas ir šiam dainininkui¹²⁸. Taigi iš šių lietuviškos estrados pionierių „varžybų“ galiausiai turėtų išlošti Kauno miestas, pagerbęs abu kultūrai nusipelnčius atlikėjus.

¹²⁴ Kauno miesto savivaldybės administracijos Miesto plėtros departamentas. Dėl eskizinio projekto D. Dolskio paminklui, 2006-08-29, Nr. 500-2-348. [KPS archyvas].

¹²⁵ DAILIDYTĖ, G. Kaunas atidavė duoklę maestro. In *15 min*, 2007-11-12.

¹²⁶ Menora [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-05-09]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrt.lt/archyvas/?channel=234940§ion=4&filter=2008-03-22>>.

¹²⁷ KATILIUS, M. Per paminklo D.Dolskiui atidengimo iškilmes Kaune - vietos fašistėlių išpuolis [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-05-09]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrytas.lt/-11947918051194323213-p1-Lietuvos-diena-Per-paminklo-D-Dolskiui-atidengimo-i%C5%A1kilmes-Kaune-vietos-fa%C5%A1ist%C4%97li%C5%B3-i%C5%A1puolis-video-nuotraukos.htm>>.

¹²⁸ KANOPKAITĖ, R. Antano Šabaniausko legenda nesensta. In *Kauno diena*, 2007-11-30.

3.2.4. Atvejo studijos apibendrinimas

D. Dolskio įpaveldinimo istorija pademonstravo, jog sėkmingam žydų tautinės mažumos palikimo paveldinimui šių dienų Lietuvoje būtina sąlyga – ketinamas įpaveldinti objektas, žmogus ar vietovė privalo turėti neabejotinų „nuopelnų“ lietuvių tautai.

Kartu ši sąlyga padiktuoja galimą antisemitizmo problemos sprendimo būdą - priešišką visuomenės laikyseną žydų atžvilgiu galima sušvelninti per bendrą paveldą. Tiek žydų bendruomenė, tiek paveldosaugininkai turėtų dėti bendras pastangas į visuomenės švietimą akcentuojant ne holokaustą, pogromus ir kitus skaudžius dalykus žydų – lietuvių tautų santykių praeityje (pagal Tunbridge-Asworth sistemą tai yra *nepageidaujamas pranešimas*¹²⁹), o žydų tautos indėlį į Lietuvos valstybės raidą: ūkį, kultūrą, mokslą ir taip toliau. Kauno miesto atveju tai padaryti neturėtų būti sunku, kadangi, kaip atskleidė ši studija, žydų indėlio būta išties ryškaus. Kauniečiai ypatingai brangina tarpukario epochą, Laikinosios sostinės fenomeną, todėl tinkamas žydų vaidmens nepriklausomos Lietuvos kūrime nušvietimas turėtų duoti teigiamų rezultatų.

Apibendrinant galima išskirti tris galimus pagrindinius tautinių mažumų paveldo disonanso valdymo būdus, kuriais praktikoje vadovaujasi Kauno paveldosaugininkai:

1) „svetimame“ pavelde išryškinti tas savybes, kurios bendražmogiškai svarbios ir lietuviams; 2) „svetimą“ paveldą pateikti nutylint jo kilmę; 3) tautinių mažumų paveldą ignoruoti (neįpaveldinti).

Pirmasis disonanso valdymo būdas yra geriausias, kadangi skatina integraciją ir abipusę toleranciją. Antrasis būdas yra kompromisinis. Jį vertėtų rinktis tais atvejais, kai pirmojo varianto pasirinkimas negalimas. Trečiasis variantas – ignoravimas – yra, be abejonės, blogiausias. Jo vadinti konflikto valdymu negalima. Deja, tenka konstatuoti, jog iki šiol Kauno paveldo disonansų valdyje vyraavo antrasis ir trečiasis būdai.

3.3. Kauno tvirtovės palikimo problemos

Požiūris į carinio laikotarpio architektūros palikimą visuomet buvo prieštaringas. Nepriklausomybės laikais netgi vyko debatai dėl Kauno Soboro (dabartinė Įgulos bažnyčia) nugriovimo. Nijolės Lukšionytės-Tolvaišienės teigimu, „Kauno visuomenė nepajėgė lengvai susitaikyti su caro laikų simboliu [...]. Naujai kuriamoje valstybėje istoriją siekta revizuoti,

¹²⁹ TUNBRIDGE, J.E., ASHWORTH, G.J., 1996, p. 29.

nubraukiant tai, kas priminė okupacijos metus“. Autorė pastebi, jog XIX a. architektūra visame pasaulyje iki pat XX a. vidurio vertinta skeptiškai. Tačiau Lietuvoje tą stiprino politiniai motyvai¹³⁰.

Negalima neižvelgti akivaizdžios analogijos tarp nepakantumo sovietiniam paveldui mūsų laikų visuomenėje ir priešiško cariniam palikimui prieškario Lietuvoje. Iš to kyla esminis klausimas – ar tebėra jaučiamas priešiškas cariniam paveldui šiandien? Jei taip, tai kokios grėsmės iš to kyla ir kaip su jomis kovoti?

3.3.1. Kauno tvirtovės istorija

Nuo pat miesto įkūrimo Kaunas turėjo strateginę gynybinę reikšmę. Tai lėmė du pagrindiniai faktoriai: politinis ir gamtinis. Politinis faktorius - valstybės išorinių sienų artumas, įtempti santykiai su kaimyninėmis šalimis. Gamtinis - miesto lokalizacija dviejų didžiausių Lietuvos upių santakoje, didelėje dauboje, iš visų pusių supamoje kalvų ir išraižytoje upelių slėnių. Tokia gamtinė aplinka itin palanki gynybinių įtvirtinimų statybai.

Pastatyti Kaune tvirtovę suplanuota dar 1795 metais, po trečiojo ATR padalinimo. Tuomet Rusija ketino apsaugoti išsiplėtusios valstybės vakarines dalis sujungiant į gynybinę grandinę. Tačiau planas taryk liko neįgyvendintas. Vėliau idėja prisiminta po 1812 m. karo, kuomet Napoleono kariuomenė itin lengvai užėmė Kauną. Tačiau jai taip pat nebuvo lemta tapti realybe¹³¹.

XIX amžiaus 8-ajame dešimtmetyje augo įtampa tarp Rusijos ir Vokietijos. Tuo pačiu laikotarpiu Europoje smarkiai patobulėjo karo technika bei pakito gynybinė strategija. Senoviškus tvirtovės – stovyklos bei sienomis aklinai aptvėrto miesto – tvirtovės tipus keitė nauja fortifikacijos koncepcija: tvirtovė, sudaryta iš fortų žiedo, tapo tik laikinu atramos tašku ir karių buveine tam tikru kovos etapu. Reaguodama į šias aplinkybes Rusija nutarė sukurti naują vakarinių Imperijos sienų gynybos sistemą, sudarytą iš naujai pastatytų ir modernizuotų senesniųjų tvirtovių. Keturioms iš jų – Varšuvos, Modlino, Besto ir Kauno - suteikta aukščiausia I-oji klasė. Numatyta Kauną apjuosti 7 fortų ir 12 baterijų grandine – šis žiedas turėjo siekti 17 km. Jo viduje numatyta įrengti ilgalaikius žemės įtvirtinimus¹³².

Kauno tvirtovė statyta trimis etapais: 1) 1882-1890 m. laikotarpiu pastatyti septyni fortai, devynios artilerijos baterijos ir centrinio įtvirtinimo ruožas kairiajame Nemuno krante; 2) 1891-1911 m. laikotarpiu vyko tvirtovės rekonstrukcija, kurios metu fortai buvo stiprinami, jų teritorijoje atsirado naujų statinių. Taip pat pastatyti du nauji patobulintos konstrukcijos VIII bei IX fortai; 3) 1911-1915 m. laikotarpiu buvo užsimota pastatyti dar 12 naujų fortų bei 9 atramos punktus,

¹³⁰ LUKŠIONYTĖ-TOLVAIŠIENĖ, N., 2001, p. 7.

¹³¹ STEPONAITYTĖ, N., 2001, p. 150-163.

¹³² ORLOV, V. *Kauno tvirtovės istorija*. Kaunas, 2007, p. 37 – 41.

šiaurinėje miesto dalyje – apkasų juostas su stacionariais šaudymo lizdais. Tačiau prasidėjus I pasauliniam karui buvo spėta įgyvendinti tik nedidelę dalį šių planų – 1915 m. liepos 26 d. prasidėjo tvirtovės šturmas¹³³.

Mūšiai truko tik 10 dienų. Rugsėjo 5 d. tvirtovę palyginti nesunkiai užėmė vokiečių kariuomenė. Taigi trisdešimt penkerius metus statytas ir didžiulių investicijų pareikalavęs kompleksas karo veiksmuose visiškai nepasiteisino. Taip atsitiko dėl to, kad karo mokslas vystėsi daug dinamiškiau nei Rusijos galimybės šias naujoves įgyvendinti. Regis, tvirtovės techninį atsilikimą realiai suvokė ir pačios Rusijos karinė vadovybė, negynusi jos iki galo ir palyginti lengvai atidavusi įtvirtinimus į priešų rankas¹³⁴.

Nors I pasaulinio karo metu Kauno tvirtovė nukentėjo palyginus labai nedaug (žymiau apgriauti I bei II fortai), ji nebebuvo modernizuojama ar rekonstruojama ir gynybos tikslams daugiau nebenaudota.

3.3.2. Tvirtovės įtaka Kauno raidai

Nors neretai Kauno tvirtovė suvokiama tik kaip devyni miestą supantys fortai, iš tiesų tai yra milžiniškas kompleksas, sudarytas iš daugybės statinių ir įrenginių. Vien iki 1891 m. pastatyti 195 mūriniai ir 253 mediniai karinės paskirties pastatai mieste ir plačiu spinduliu apie jį¹³⁵. Po visą Kauną išsibarstė įvairaus dydžio ir paskirties statiniai: amunicijos ir maisto sandėliai, ūkiniai pastatai, slėptuvės, blindadžai, šuliniai. Iki šiol net ne visi tvirtovės elementai yra inventorizuoti, kadangi nemažai jų sunkiai pasiekiamose vietose, kai kuriuos paslėpė augmenija.

Kadangi tvirtovėms elementams buvo reikalinga patikima susisiekimo sistema buvo nutiesta daug kelių (ilgainiui jie virto miesto gatvėmis), siaurojo bei plačiojo geležinkelio bėgių, du aerodromai su angarais¹³⁶. Miesto reljefą pakeitė daugybė pylimų ir gynybinių griovių, vandens drenažo sistemų. Specialiai gynybinėms reikmėms išnaudota augalija – vienur medžiai ir krūmai buvo šalinami, o kitur - ypač šalia kelių ir geležinkelių - maskavimo ir grunto sutvirtinimo tikslais sodintos tuopos¹³⁷.

Didelę reikšmę Kauno miestovaizdžio formavimui padarė specialiai tvirtovės reikmėms miesto centre pastatyti 12 administracinių pastatų, iš kurių reprezentatyviausi sudarė kvartalą tarp

¹³³ STEPONAITYTĖ, N. Kauno tvirtovė. In *Archiforma*, 2006, t.30, p. 92-95.

¹³⁴ ORLOV, V., 2007, p. 135-145.

¹³⁵ Kauno tvirtovės istorija [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-12]. Prieiga per internetą: <<http://tvirtove.kaunas.lt/istorija/next.htm>>.

¹³⁶ VAŠKELIENĖ, I. Kauno fortų kompleksas, kareivinių pastatai Kaune: Apsaugos problemos. In *Gynybinis paveldas Lietuvoje*. Kaunas, 2003, p. 43-50.

¹³⁷ STEPONAITYTĖ, N. Kraštovaizdžio pritaikymas ir pertvarkymas statant Kauno tvirtovę. In *Urbanistika ir architektūra*. Vilnius, 2006, t. 30, Nr. 4, p. 205-217.

dabartinių Miško, Gedimino, Kęstučio gatvių. Svarbiausia miesto urbanistine dominante tapo Įgulos soboras, pastatytas 1895 m. aikštėje dabartinės Laisvės alėjos pradžioje. Iš pradžių Naujamiesčio plane ši vieta buvo numatyta katalikų bažnyčiai, tačiau po 1863 m. sukilimo caro valdžia poziciją pakeitė ir nutarė toje vietoje įkurdinti stačiatikių bažnyčią. Soboro architektūrinis dominavimas Kauno miestovaizdyje turėjo neabejotiną semantinę prasmę bei simbolizavo stačiatikybės ir Rusijos imperijos viršenybę¹³⁸.

Tvirtovės kompleksui taip pat priklausė dideli kareivinių miestelių kompleksai Žemuosiuose Šančiuose (išilgai dabartinio A. Juozapavičiaus prospekto) bei Panemunėje.

Ilgą laiką laikytasi nuomonės, kad tvirtovė neigiamai veikė miesto urbanistinę raidą: 1887 m. patvirtintose taisyklėse ribota statyba tam tikrose vietovėse, civiliai pastatai turėjo būti ne didesni dviejų aukštų. Tačiau N. Lukšionytės-Tolvaišienės teigimu, aukštingumo reikalavimų realybėje dažnai nepaisyta, be to, nėra išlikusio nei vieno dokumento apie draudimą konkrečiam savininkui statyti aukštesnį nei dviejų aukštų namą. Taigi žemaaukštė architektūra, teikusi Kaunui provincialumo įspūdį, veikiausiai buvo natūraliai susiklosčiusi tradicija¹³⁹.

Apibendrinant, Kauno tvirtovė trisdešimt penkerius metus aktyviai formavo Kauno miestovaizdį ir kraštovaizdį. Ši įtaka miesto urbanistinei raidai ir, iš dalies, ūkinei veiklai tęsėsi Nepriklausomybės laikotarpiu, sovietmečiu bei išliko iki šių dienų.

3.3.3. Kauno tvirtovės palikimo panaudos problemos

Po Lietuvos valstybės atkūrimo ir sostinės perkėlimo į Kauną tvirtovė atiteko kariuomenės jurisdikcijai. Formaliai tvirtovė kaip karinis objektas dar funkcionavo tris metus, tačiau dėl pasikeitusių karybos sąlygų ji neteko aktualumo. Karinėms reikmėms tebenaudoti buvę Panemunės ir Šančių kariniai miesteliai, kuriuose įsikūrė Lietuvos kariuomenės daliniai. VI ir IX fortai paversti kalėjimais, I forto parako sandėlyje įrengta dujų kamera mirties bausmės nuosprendžiams vykdyti, VII forte įkurtas archyvas. Buvusi tvirtovės kibirkštinė stotis tapo Lietuvos radijo stotimi¹⁴⁰.

Jaunos valstybės kūrimąsi palengvino paveldėta miesto infrastruktūra. Buvusiuose karinės ir civilinės administraciniuose pastatuose kūrėsi lietuviškos valstybės įstaigos ir institucijos: buvusiam Inžinierių valdybos viršininko name 1919 m. įsikūrė LR ministrų kabinetas, tais pačiais metais gubernatoriaus rūmuose įkurta prezidentūra. Įgulos soboras paverstas katalikų bažnyčia¹⁴¹.

¹³⁸ LUKŠIONYTĖ-TOLVAIŠIENĖ, N., 2001, p. 32-47.

¹³⁹ Ten pat, p. 22-23.

¹⁴⁰ ORLOV, V., 2007, p. 12.

¹⁴¹ LUKŠIONYTĖ-TOLVAIŠIENĖ, N., 2001, p. 45-46, 57-58.

Nacistinės Vokietijos okupacija tapo tamsiausiu tvirtovės istorijos puslapiu: IV ir VII fortuose vyko masinės žmonių žudynės, VI forte laikyti karo belaisviai, IX fortas tapo mirties stovykla¹⁴².

Sovietmečiu dalis buvusios tvirtovės elementų išlaikė savo karinę paskirtį, dalis statinių, plečiantis miestui, buvo pritaikyta įvairiai civilinei ūkinei veiklai. Kariniuose miesteliuose dislokuoti kariai, V forte įrengta priešlėktuvinės gynybos techninės priežiūros stotis, kiti fortai paversti kariuomenės sandėliais. Tarybiniais metais vienintelis laisvai prieinamas visuomenei buvo IX fortas, paverstas muziejumi. Kiti fortai, sandėliai bei kareivinės turėjo ypatingų karinių objektų statusą, tačiau neprižiūrimi nyko, buvo ardomi fasadai. Statant Kauno politechnikos institutą buvo sunaikinta ištisa III gynybinio skyriaus žemės įtvirtinimų linija¹⁴³.

1971 m. keturi fortai (II, VI, VII ir IX) buvo įrašyti į vietinės reikšmės architektūros paminklų sąrašą, 1987 m. į sąrašą įrašyti dar 22 buvę tvirtovės elementai. Tačiau išsamesni tvirtovės tyrimai prasidėjo tik nuo 1989 metų. Nijolė Steponaitytė teigia, jog teritorijų uždarymas buvo tik viena iš priežasčių, dėl ko ilgą laiką nevykdyti rimtų mokslinių tvirtovės tyrimų. Kita priežastis buvo tai, jog „daug kas šiuos statinius siejo su okupacinėmis kariuomenėmis, laikė nevertais tyrinėtojų dėmesio, o tuo labiau saugojimo“¹⁴⁴.

1992-1993 m. buvo nustatytos kai kurių tvirtovės elementų teritorijos bei apsauginės zonos. 2002 m. į LR Nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą įrašyta 13 fortų, 5 baterijos, 15 blindažų, centrinis bei Linkuvos įtvirtinimai, kareivinių kompleksai^{145, 146}. 2005 m. šie objektai paskelbti valstybės saugomais¹⁴⁷.

Tačiau paveldo statusas tvirtovei mažai ką tepadėjo. 1993 m., kai sovietinė kariuomenė galutinai išvesta iš Kauno, dalis tvirtovės statinių perduota įvairiems naudotojams, bet dauguma gynybinių pastatų liko nenaudojami. Karinė statinių funkcija išlaikyta tik dalyje Panemunės karinio miestelio ir VII forte, kuriuos perėmė Krašto apsaugos ministerija.

Tenka konstatuoti, jog per aštuoniolika Nepriklausomybės metų tvirtovės palikimo panauda tapo viena opiausių Kauno miesto problemų. Kadangi dauguma tvirtovės statinių yra nuošaliuose miesto vietose, nesant apsaugos imta vogti jų dalis, pilti šiukšles. Ypatingu skauduliu tapo buvęs karinis miestelis Žemuočiuose Šančiuose, kuris, kitaip nei kiti tvirtovės elementai, yra

¹⁴² LUKŠIONYTĖ-TOLVAISIENĖ, N., 1991, p. 219.

¹⁴³ ORLOV, V., 2007, p. 13.

¹⁴⁴ STEPONAITYTĖ, N., 2003, p. 64-75.

¹⁴⁵ LR kultūros ministerijos kultūros vertybių apsaugos departamento direktoriaus 2002-03-22 įsakymas Nr. 059. In *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 33.

¹⁴⁶ LR kultūros ministerijos kultūros vertybių apsaugos departamento direktoriaus 2002-05-21 įsakymas Nr. 112. In *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 58.

¹⁴⁷ LR kultūros ministro įsakymas 2005-04-29 Nr. 190 Dėl nekilnojamųjų kultūros vertybių pripažinimo saugomomis [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-13]. Prieiga per internetą: <<http://www.kpd.lt/lt/node/336>>.

šalia judraus A. Juozapavičiaus prospekto, tačiau nenaudojamas vos per kelis metus virto griuvėsiais.

KPD Kauno TP vedėja I. Vaškeliėnė dėl to kaltina Kauno miesto savivaldybę, jog ši nesugebėjusi savo žinioje turimiems pastatams užtikrinti apsaugos: „Dėl savivaldybės tarnybų neveiklumo nenaudojama pastatų dalis laikui bėgant nyko, virto griuvėsiais. [...] Prasidėjo tylus savavališkas nenaudojamų pastatų ardymas¹⁴⁸“.

Palankesnis likimas ištiko buvusius administracinius pastatus miesto centre, kurie yra gerai prižiūrimi, kai kurie - restauruojami. Daugelyje jų šiuo metu veikia švietimo įstaigos. Restauruotame buvusiame tvirtovės komendanto name yra įsikūręs Karinių oro pajėgų štabas¹⁴⁹.

Privatus verslas tvirtovės palikimo įsisavinimo procese laikosi gana pasyviai. Greičiausiai taip yra dėl to, jog bet koks tvirtovės pritaikymas kitai funkcijai reikalauja didžiulių finansinių investicijų: teritorijos išvalymo nuo sprogmenų, teršalų, specialiojo plano parengimo, projektų derinimo su paveldosaugininkais ir kitų teisinių procedūrų gausos.

Panaudą gerokai riboja I, II, III, IV ir V fortuose bei blindadžuose 1988-1992 m. įsteigti teriologiniai draustiniai. Šikšnosparnių žiemojimo metu spalio - balandžio mėnesiais juose žmonėms draudžiama lankytis, be to, statiniuose draudžiama keisti nusistovėjusias vidaus sąlygas, gamtinę aplinką¹⁵⁰.

Dėl minėtų apribojimų tvirtovės panaudos galimybės privačiai iniciatyvai yra labai siauros ir pritaikomos tik specifinei veiklai. Kaip pavyzdį galima paminėti dažasvydžio entuziastus, kurie šiai pramogai naudoja I, V ir VI fortus¹⁵¹.

Teigiamų poslinkių yra Šančių kariniame miestelyje. Išaugus nekilnojamojo turto paklausai statybos bendrovės pamažu ėmė restauruoti buvusias kareivines ir jose įrenginėti butus. Ketinama per kelerius metus sutvarkyti visus kareivinių pastatus¹⁵². Tačiau reikia pastebėti, jog šie procesai yra tampriai susiję su bendra ekonomine šalies ir miesto situacija. Pablogėjus ekonomikai ir sumažėjus butų paklausai, tikėtina, jog kareivinių renovacija gali vėl sustoti.

2007 m. Kauno miesto savivaldybė nutarė VI forte įkurti Karo technikos muziejų. Jame turėtų būti eksponuojamos įvairios karo transporto priemonės, kurias yra sukaukęs Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejus¹⁵³. Šiuo metu yra rengiami specialiojo planavimo dokumentai, o pats projekto įgyvendinimas užtruks kelerius metus.

¹⁴⁸ VAŠKELIENĖ, I., 2003, p. 47.

¹⁴⁹ Karinių oro pajėgų štabo rūmų istorijos apžvalga [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-13]. Prieiga per internetą: <<http://www.kam.lt/index.php/lt/35650/>>.

¹⁵⁰ STEPONAITYTĖ, N., 2003, p. 72.

¹⁵¹ Dažasvydis Kaune [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-13]. Prieiga per internetą: <<http://www.dazasvydis.com/dazasvydis-kaunas.html>>.

¹⁵² PATAŠIUS, M. Vietoj senų kareivinių kyla modernūs daugiabučiai. In *Laikinoji sostinė*, 2007-11-27.

¹⁵³ VI forte planuojama įkurti karo technikos muziejų [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-13]. Prieiga per internetą: <<http://kaunas.lt/190?sid=1297>>.

Naujos galimybės tvirtovės atgaivinimui atsivėrė po Lietuvos integracijos į Europos Sąjungą. 2005-2007 m. vykdytas ES finansuojamas grandiozinis projektas „Baltic Fort Route - Baltijos tvirtovių kultūros ir turizmo maršrutas“, kuriame dalyvavo Vokietija, Lenkija, Kaliningradas ir Lietuva. Kauno miestą atstovavo savivaldybė, Kauno technologijos universitetas ir Vytauto Didžiojo universitetas¹⁵⁴. Šis projektas turėjo padėti pamatus Kauno tvirtovės integracijai į Europos kultūros turizmo maršrutus. Kadangi projektas baigėsi tik prieš kelis mėnesius, jo poveikį Kauno turizmo rinkai vertinti dar anksti. Tačiau apčiuopiama nauda jau galima pasidžiaugti: 2007 m. prie VDU buvo įkurtas *Tvirtovių istorijos centras*, atliekantis istorinius Kauno tvirtovės tyrimus; prie KTU įkurtas *Tarptautinis tvirtovių architektūros ir restauracijos centras*¹⁵⁵, atsakingas už tvirtovių architektūros ir restauravimo darbus; taip pat išspausdinti trys solidūs leidiniai^{156, 157, 158} bei sukurti du tvirtovei skirti interneto tinklapiai^{159, 160}.

2005-2007 m. Kauno miesto savivaldybė taip pat dalyvavo tarptautiniame *REMIDO* projekte, kurio paskirtis – buvusių sovietinių karinių miestelių plėtra. Projekto metu buvo parengta Panemunės karinio miestelio galimybių studija, pradėta vadinamojo *socialinio būsto* iškeliamiems iš gražintinų pastatų asmenims statyba¹⁶¹.

Nevienareikšmiškas yra tvirtovės santykis su visuomene. Dalis sąmoningų kauniečių tvirtovės paveldą vertina kaip kultūros vertybę - pavyzdžiui, neformalių entuziastų dėka sukurtas tinklapis¹⁶², nuolat rengiamos aplinkos tvarkymo talkos fortų teritorijoje, sutraukiančios keliasdešimt žmonių¹⁶³.

Tačiau kita dalis tvirtovės palikimą suvokia ne kaip kultūros paveldą, o kaip dalyką, vertingą tiek, kiek jis yra utilitarus piliečių kasdieniams poreikiams. Plečiantis miestui kai kurie tvirtovės statiniai atsidūrė šalia gyvenamųjų namų, gyventojai fortų teritorijas ėmė naudoti (neretai – savavališkai) savo reikmėms. Savivaldybei mėginant tvarkyti teritorijas kyla konfliktai. Pavyzdžiui: 1979 m. Kauno įgulos vado įsakymu dalis IV forto karinio miestelio nenaudojamos žemės buvo suteikta aplinkiniams gyventojams, kurie čia įsirengė daržus. Vėliau gyventojai įsiteisino sodų bendriją, susirentė pastatus, mokėjo nuomą už naudojamą žemę. 2005 m. Kauno

¹⁵⁴ Baltic Fort Route [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-13]. Prieiga per internetą: <http://www.bfr.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=13&Itemid=1>.

¹⁵⁵ Tvirtovių istorijos centras [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-13]. Prieiga per internetą: <<http://www.fortresses.eu/lt/tadicf.html>>.

¹⁵⁶ ORLOV, V., 2007.

¹⁵⁷ ORLOV, V., LUKŠĖ, J., 2007.

¹⁵⁸ ČESONIS, G. *Pasivaikščiojimai po Kauno tvirtovę*. Kaunas, 2007.

¹⁵⁹ Tvirtovių istorijos centras [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-13]. Prieiga per internetą: <<http://www.fortresses.eu/lt/tadicf.html>>.

¹⁶⁰ Kauno tvirtovės istorija [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-12]. Prieiga per internetą: <<http://tvirtove.kaunas.lt/istorija/next.htm>>.

¹⁶¹ Remido, *s.l.*, 2005, p.27-30.

¹⁶² Kauno tvirtovė [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-13]. Prieiga per internetą: <<http://fortai.projektas.in/news.php>>.

¹⁶³ TOMKŪNAS, M. Šiuokšlių kodai istorinėse vietose. In *Kauno diena*, 2008-03-31.

miesto savivaldybės administracija nuomos sutarties nebepratęsė ir pradėjo rengti detalųjį planą, ketindama šioje vietoje projektuoti sklypus individualiai statybai. Sodininkams nurodyta išsikraustyti. Tačiau piliečiai sprendimą apskundė teismui ir procesą laimėjo¹⁶⁴.

Tvirtovės palikimas kartais yra suvokiamas ir kaip okupacinės valdžios simbolis - ant vieno tvirtovės elemento – blindažo (Veiverių g.) Atgimimo metais slapta užrašyti antisovietiniai šūkių „Rusai, lauk“ ir panašūs, kuriuos ir dabar kasdien mato pro šalį važiuojantys žmonės. Žinoma, tai gali būti sutapimas, kad tautinei - rezistencinei manifestacijai pasirinktas carinio palikimo objektas nesuvokiant jo istorinės priklausomybės. Tačiau gali būti, kad objektas pasirinktas sąmoningai.

KPS paveldosaugininkams teko atsakyti į piliečio skundą, kuriame piktinamasi, jog dėl tvirtovės gynybinio pylimo paveldo režimo jis negalys atgauti žemės. Rašte pilietis retoriškai klausia: „Kuo geresnis Rusijos caras, kuris statė tvirtovę okupavęs Lietuvą už Sovietų Sąjungą, kuri 1948 statė Aleksoto tiltą irgi okupavusi Lietuvą?“¹⁶⁵.

Nors Kauno tvirtovę statė Rusijos imperija, iki šiol jos tradicijos tęsėja Rusijos Federacija dėmesio šiam palikimui neparodė. Taip pat nėra ryškesnio Kauno rusų tautinės mažumos ir tvirtovės ryšio. Išskirti galima nebent Kauno stačiatikių Apreiškimo katedros sekmadieninės mokyklos mokinių parengtą projektą ir išleistą knygą rusų kalba „Kauno tvirtovė ir Kauno stačiatikių bažnyčia“¹⁶⁶, bei rusų tautybės autoriaus Vladimiro Orlovo parengtus leidinius lietuvių kalba „Kauno tvirtovės istorija“¹⁶⁷ ir „Kauno tvirtovė: atlasas“¹⁶⁸. Tačiau minėtus atvejus vertėtų traktuoti veikia kaip pavienių asmenų tam tikrų interesų tenkinimą (V. Orlovo atveju – profesinių), o ne kaip būdingą Kauno rusų diasporos ir tvirtovės santykį.

3.3.4. Atvejo studijos apibendrinimas

Atvejo studija atskleidė, jog Kauno tvirtovė padarė didelę įtaką miesto urbanistinei, ūkinei ir net politinei raidai (pavyzdžiui, 1919 m. viena priežasčių laikinąją sostinę įkurti Kaune buvo gerai išplėtotą infrastruktūrą¹⁶⁹). Tačiau po Lietuvos nepriklausomybės atstatymo tvirtovės panauda tapo opia Kauno miesto problema. Absoliuti dauguma tvirtovės statinių yra nenaudojami arba naudojami pagal netinkamą funkciją. Apleistos teritorijos ir statiniai neigiamai veikia miesto įvaizdį, stabdo plėtrą.

¹⁶⁴ ŠIRVINSKAS, T. Sodininkai laimėjo mūšį. In *Kauno diena*, 2008-05-13.

¹⁶⁵ Savivaldybės priimamasis 2008-03-28. Gauta Nr. R13-645-677/4 [KPS archyvas]

¹⁶⁶ ORLOV, V., 2007, p. 31.

¹⁶⁷ ORLOV, V., 2007.

¹⁶⁸ ORLOV, V. Kauno tvirtovė [atlasas]. Kaunas, 2007.

¹⁶⁹ ORLOV, V. 2007, p. 12.

Valstybės bei savivaldybės institucijos ilgą laiką tvirtovės panaudą riboja įvairias draudimais. Reikia pripažinti, jog paveldo objekto statusas taip pat buvo veikiau tvirtovės plėtrą stabdantis, o ne skatinantis veiksnys. Šiuo metu linkstama prie nuomonės, jog realiausia tvirtovės panaudos vizija yra jos pritaikymas turizmui ir rekreacinei veiklai.

Į pradžioje iškeltą klausimą - ar tebėra jaučiamas priešiškus cariniam paveldui šiandien? – remiantis šios atvejo studijos duomenimis tvirtai atsakyti negalima. Kad ideologiniai prieštaravimai ilgą laiką stabdė tvirtovės tyrimus ir kultūros paveldo statuso suteikimą pažymėjo viena kvalifikučiausių tvirtovės paveldo eksperčių N. Steponaitytė. Prielaidas negatyviai kauniečių laikysenai tvirtovės palikimo atžvilgiu parodo minėtas piliečio skundas, kuriame gretinamos Rusijos imperija ir sovietinė okupacija. Tačiau egzistuoja priešingų precedentų – pilietinės akcijos fortų tvarkymui, interneto tinklapių kūrimas ir panašios neformalios iniciatyvos. Be to, Lietuvos valstybė ir Kauno miestas savo oficialiąją laikyseną tvirtovės klausimu deklaravo pripažindami jai kultūros paveldo objekto statusą bei kitais veiksmais. Taigi tikrąją visuomenės nuomonę apie tvirtovės palikimą galima nustatyti tik sociologinio tyrimo būdu (žr.: skyrių 4.2.1.).

Kadangi tvirtovė yra svetimos valstybės statytas karinis objektas, koreliuojantis su tokiais įvaizdžiais kaip *agresija, okupacija, karas, prievarta* - formaliai egzistuoja prielaidos tvirtovės politinio disonanso kėlimui. Tačiau tenka konstatuoti, kad, išskyrus paverstą teroro simboliu IX fortą (žr.: skyrių 2.2.), kaip *politinis išteklius* tvirtovės paveldas yra faktiškai nenaudojamas. Veikiausiai čia lemiamas veiksnys yra laiko distancija. Pavyzdžiui, tarpukariu Rusijos imperijos okupacijos¹⁷⁰ prisiminimai tebebuvo aktualūs, todėl tvirtovės palikimas turėjo kitokią emocinį krūvį nei mūsų laikais, kai laikas yra užgydęs galimas carinės priespaudos nuoskaudas. Be to, tvirtovės palikimas, drauge su visa iš caro epochos perimta gamtine bei kultūrine aplinka, buvo sąmoningai ir nesąmoningai įvairiais būdais *rekontekstualizuojami*.

Pavyzdžiui, 1918 m. atkūrus Lietuvos valstybę Įgulos soboras vos išvengė nugriovimo, buvo paverstas katalikų bažnyčia. Sovietmečiu bažnyčia uždaryta, nuniokota, vėliau ten atidaryta vitražo galerija. Kaip bebūtų paradoksalu, bet Atgimimo laikais soboro grąžinimas katalikų bažnyčiai reiškė vieno iš lietuvių tautiškumo simbolių susigrąžinimą.

Simboliškas *rekontekstualizacijos* pavyzdys yra prezidentūros atvejis: prieš tapdamas prezidento rezidencija šis pastatas tarnavo kaip carinės Rusijos Kauno gubernatūra, o dar anksčiau namas priklausė žydų kilmės pirkliui Solomonui Feinbergui. Vadinasi, net ir Lietuvos nepriklausomybės laikų simboliai teoriškai lygiai taip pat galėtų simbolizuoti carinę priespaudą (rusams - Rusijos imperijos „galybę“) arba žydų tautinės mažumos paveldą.

¹⁷⁰ Terminas *okupacija* kalbant apie Lietuvos buvimą Rusijos imperijos sudėtyje yra sąlyginis.

Tačiau priešingai nei šio darbo 3.1. skyriuje aptartas Aleksoto tiltas, tvirtovės statiniai neturi aiškių išorinių ženklų, kurie leistų juos vienareikšmiškai identifikuoti su Rusija. Galima tik spėlioti, kokia visuomenės laikysena būtų, jeigu ant fortų sienų tebekabėtų rusiški herbai.

Tvirtovės palikimo naudojimas politiniais tikslais yra teoriškai įmanomas, tačiau sunkiai tikėtinas. Tarkime, Rusijos Federacija ar rusų tautinė diaspora, siekdama pozityvaus dialogo su Lietuva ir Kauno visuomene, rodytų dėmesį tvirtovei, skirtą lėšas priežiūrai, siūlytųsi geranoriškai bendradarbiauti su lietuviais. Tokiu būdu paveldas galėtų būti politinis įrankis parodyti „gerai politinei valiai“ bei tarnautų Rusijos imperijos įvaizdžio keitimui iš „agresorės“ į „technologinių, inžinerinių, architektūrinių inovacijų vystytoją“. Be to, šią versiją nesunkiai būtų galima pagrįsti istoriniais faktais: gubernijos laikotarpiu Kaunas suklestėjo: vystoma pramonė, tiesiami keliai, geležinkeliai, daug statoma.

Taip pat teoriškai įmanomas ir atvirkštinis tvirtovės palikimo politiniams tikslams panaudojimas. Susiklosčius tam tikroms politinėms aplinkybėms (konfliktui su Rusija), tikėtina, jog visuomenę galėtų mobilizuoti tvirtovės liekanose slypintis „priminimas apie šimtmečius trukusią Rusijos priespaudą (agresiją)“. Tačiau šiuo metu tiek vienas, tiek kitas politinio tvirtovės panaudojimo būdai yra sunkiai tikėtini.

Apibendrinant – Kauno tvirtovės panauda kelia bene didžiausią iššūkį Kauno paveldosaugininkams. Kitaip ne prieš tai nagrinėtuose sovietinio ir žydų paveldo atvejuose, tvirtovės palikimas kelia veikiau ne *politinį* ar *kultūrinį*, o *ekonominį disonansą*. Šis disonansas yra ilgalaikis ir vien paveldosaugininkų jėgomis neišsprendžiamas. Esminė problema yra tvirtovės atgaivinimui reikalingas milžiniškų investicijų kiekis. Sprendžiant tvirtovės panaudos ir apsaugos klausimus reikalingas įvairių valstybės institucijų bendradarbiavimas ir veiksmų derinimas su privataus sektoriaus atstovais. Paveldosaugininkų vaidmuo šiame procese galėtų būti minėtų veiksmų iniciavimas, koordinavimas bei planavimas.

4. Socialinis tyrimas: Visuomenės požiūris į disonuojantį paveldą Kaune

Ankstesniuose šio darbo skyriuose nagrinėta Kauno miesto kultūros paveldo administravimo (apsaugos) ir sklaidos (pristatymo) problemos. Ištirta muziejininkų ir paveldosaugininkų laikysena disonuojančio paveldo atžvilgiu.

Šis skyrius yra skirtas kauniečių nuomonės apie priešaringai vertinamą Kauno kultūros paveldą empiriniam tyrimui. Tyrimo uždavinys - papildyti atvejų studijas ir gautais rezultatais patvirtinti arba paneigti kai kurias jose daromas prielaidas apie visuomenės santykį su disonuojančiu paveldu.

Tyrimo keliami pagrindiniai klausimai: 1) Koks yra visuomenės santykis su Kauno tvirtovės paveldu? 2) Koks yra visuomenės santykis su sovietiniais Aleksoto simboliais? 3) Koks yra visuomenės santykis su žydų tautinės mažumos kultūros paveldu?

Tyrimui pasirinktas kiekybinės apklausos metodas. Parengtas standartizuotas klausimynas, susidedantis iš 9 klausimų apie Kauno tvirtovės, Aleksoto tilto ir Danieliaus Dolskio bei paminklo jam vertinimą. Klausimyno pabaigoje prašoma nurodyti respondento amžių bei lytį¹⁷¹. Pagal šiuos demografinius kintamuosius buvo atlikta statistinių duomenų analizė, pasitelkus statistinės duomenų analizės paketą SPSS[®].

4.1. Skaičiavimai

Apklausos reprezentatyvumas užtikrinamas skaičiavimais: apsibrėžiant atrankinę tyrimo visumą, respondentus sugrupuojant pagal amžių ir lytį, apskaičiuojant imties tūrį ir pagal jį nustatant apklausai reikalingą kiekvienos amžiaus bei lyties grupės respondentų skaičių.

4.1.1. Atrankinės visumos nustatymas

Skaičiavimuose naudotasi statistikos departamento pateikiamais duomenimis¹⁷². Atrankine tyrimo visuma N pasirinkti abiejų lyčių Kauno miesto gyventojai nuo 15 iki 74 metų amžiaus. N skaitinė reikšmė apskaičiuota pagal formulę:

¹⁷¹ Žr. Priedas nr. 1

¹⁷² Žr. Priedas nr. 2, lentelė nr. 1

$$N = N_b - N_{(0+14)} - N_{74>}$$

Kur:

Visi Kauno miesto gyventojai $N_b = 378943$;

Kauno gyventojai nuo 0 iki 14 metų amžiaus $N_{(0+14)} = 66021$;

Kauno gyventojai vyresni nei 74 metai $N_{74>} = 18370$.

Atlikus skaičiavimus gauta atrankinė visuma N :

$$N = 378943 - 66021 - 18370 = \mathbf{293552}$$

4.1.2. Skirstymas pagal amžiaus grupes

Atrankinei tyrimo visumai N priklausantys gyventojai suskirstyti į 4 vyrų ir 4 moterų amžiaus grupes:

1 vyrų amžiaus grupė nuo 15 iki 29 metų $A_{v1} = 43328$

2 vyrų amžiaus grupė nuo 30 iki 44 metų $A_{v2} = 40404$

3 vyrų amžiaus grupė nuo 45 iki 59 metų $A_{v3} = 29175$

4 vyrų amžiaus grupė nuo 60 iki 74 metų $A_{v4} = 19268$

Viso vyrų atrankinėje visumoje: $N_v = 43328 + 40404 + 29175 + 19268 = \mathbf{132175}$

1 moterų amžiaus grupė nuo 15 iki 29 metų $A_{m1} = 46093$

2 moterų amžiaus grupė nuo 30 iki 44 metų $A_{m2} = 46514$

3 moterų amžiaus grupė nuo 45 iki 59 metų $A_{m3} = 39016$

4 moterų amžiaus grupė nuo 60 iki 74 metų $A_{m4} = 30754$

Viso moterų atrankinėje visumoje: $N_m = 46093 + 46514 + 39016 + 30754 = \mathbf{161377}$

4.1.3. Imties tūrio nustatymas

Imties tūrio apskaičiavimo pagalba nustatytas apklausai reikalingas respondentų skaičius nuo kiekvienos amžiaus grupės. Imties tūriui n apskaičiuoti naudota formulė¹⁷³:

$$n = \frac{z_{\alpha/2}^2 \times [\pi \times (1 - \pi)]}{\varepsilon^2}$$

Kur:

n – imties tūris;

$Z_{\alpha/2}$ - standartinio normaliojo skirstinio α lygmens kritinė reikšmė su 95 % garantija $Z_{\alpha/2} = 1,959$

π – tam tikro mus dominančio parametro proporcija atrankinėje visumoje.

ε – atrankos paklaida = 0,05

Šiuo atveju π – vyriškos lyties respondentų proporcija atrankinėje visumoje N , apskaičiuojama pagal formulę $\pi = N_v : N$

$$\pi = 132175 : 293552 = \mathbf{0,45}$$

Tuomet rasta n reikšmė:

$$n = \frac{1,959^2 \times (0,45 \times 0,55)}{0,05^2} = \mathbf{380}$$

Radus imties tūrio n reikšmę, apskaičiuotas apklausai reikalingas respondentų skaičius R nuo kiekvienos amžiaus grupės, dauginant procentais išreikštą atrankinės visumos dalį iš n ir dalinant iš 100:

$$R = \frac{N \times 380}{100}$$

Tokiu būdu apskaičiuota apklausai reikalingos kiekvienos respondentų grupės skaitinė ir procentinė išraiškos (paklaidos riba 5%):

¹⁷³ ČEKANAČIUS, V., MURAUŠKAS, G. *Statistika ir jos taikymai* (I dalis). Vilnius, 2000, p. 229.

Lytis	Vyrai: (45 %)				Moterys: (55%)			
	V1	V2	V3	V4	M1	M2	M3	M4
Amžiaus grupė A	15 – 19m.	30 – 44m.	45 – 59m.	50 – 74m.	15 – 19m.	30 – 44m.	45 – 59m.	50 – 74m.
Atrankinė visuma N	43328	40404	29175	19268	46093	46514	39016	30754
Atrankinės visumos dalis procentais	14,75%	13,46%	9,93%	6,56%	15,70%	15,84%	13,29%	10,47%
Reikalingas respondentų skaičius R	56	52	38	25	59	60	50	40
Viso: 380 respondentų (100%)								

4.1.4. Atrankos paklaidos pataisa

Apklausos klausimynus užpildė 399 respondentai. Iš jų: 140 vyrų ir 259 moterys¹⁷⁴. Gautas imties tūrio nuokrypis: antrojoje vyrų amžiaus grupėje V2 (30 – 44 m.) ir trečiojoje moterų grupėje M3 (45 – 59 m.) viršyta pasirinkta 5% paklaidos riba¹⁷⁵. Atsižvelgiant į tai buvo pakoreguotas imties tūris, sumažinant respondentų skaičių¹⁷⁶. Gautas naujas imties tūris - 337.

Tuomet atlikta atrankos paklaidos pataisa bei nustatyta nauja atrankos paklaidos riba, naudojantis atrankos paklaidos pataisos formule¹⁷⁷:

$$e = \sqrt{\frac{z_{\alpha/2}^2 \times [p \times (1 - p)]}{n'}} \times \frac{N - n'}{N - 1} \quad \text{ir} \quad me = e \times 100$$

Kur:

e – atrankos paklaida imties tūrio realizacijai;

$Z_{\alpha/2}$ – standartinio normaliojo skirstinio α lygmens kritinė reikšmė = 1,959;

p – tam tikro mus dominančio parametro proporcija imtyje = 0,415;

n' – imties tūrio realizacija = 337;

N – atrankinės visumos dydis = 293552;

me – atrankos paklaidos riba.

Taigi:

¹⁷⁴ Žr.: 3 priedas, 1 lentelė.

¹⁷⁵ Žr.: 3 priedas, 2 lentelė.

¹⁷⁶ Žr.: 3 priedas, 3 lentelė

¹⁷⁷ REMENYI, D., et al. *Doing Research in Business and Management: An Introduction to Process and Method.* - London, 1998, p. 203.

$$e = \sqrt{\frac{1,959^2 \times 0,415 \times 0,585}{337}} \times \frac{293552 - 337}{293551} = \sqrt{\frac{3,837681 \times 0,242775}{337}} \times \frac{293215}{293551} =$$

$$= \sqrt{0,002764667 \times 0,998855394} = \sqrt{0,002761502545563798} = 0,05255$$

$$me = 0,05255 \times 100 = 5,26\%$$

4.2. Socialinės apklausos rezultatų analizė

4.2.1. Visuomenės požiūris į Kauno tvirtovę

Tyrimas atskleidė, jog Kauno tvirtovė beveik absoliučiai daugumai (72%) kauniečių asocijuojasi su praeitimi. Tik 13% respondentų nurodė, jog Kauno tvirtovė jiems asocijuojasi su Rusijos imperijos priespauda. Dar mažiau - 9% apklaustųjų atsakė, jog jiems tvirtovė siejasi su architektūros, inžinerijos laimėjimais¹⁷⁸.

Taigi tvirtovės palikimas, kuris yra seniausias iš mūsų tiriamų objektų, daugumai žmonių nesimbolizuoja Rusijos imperijos priespaudos, o siejasi su neutraliais "senovės", "praeities" vaizdiniais. Iš to galima daryti išvadą, jog vienas svarbiausių veiksnių čia yra laiko distancija: bėgant laikui lietuvių istorinėje sąmonėje Rusijos imperija tampa ne „autentiškai prisimenama“, o „žinoma iš vadovėlių“. Šio proceso metu, keičiantis kartoms, negatyvūs prisiminimai (ATR padalijimai, 1831 ir 1863 metų sukilimai, spaudos draudimas, Kražių skerdynės) blėsta, netenka emocinio krūvio ir virsta „žinoma“, bet ne „išgyventa“ istorija.

Kita nemažiau tikėtina priežastis, dėl ko daugelis respondentų pasirinko neutralų „praeities“ variantą yra tai, jog piliečiai turi per mažai žinių apie tvirtovės atsiradimo aplinkybes – kas, kada ir kokių tikslų ją statė (Tą liudija ir tai, kad apklausos metu dažnai tekdavo patikslinti klausimą, aiškinti „kuri tvirtovė turima galvoje“). Tačiau abiem atvejais tiek laiko distancija, tiek žinių trūkumas švelnina disonansą – galimą priešišką nusistatymą Kauno tvirtovės palikimui, siejant jį su „carine priespauda“.

Taip pat galima išvelgti savotišką paradoksą: ta dalis kauniečių, kuriems tvirtovė kelia neutralias asociacijas tik dėl istorinių žinių trūkumo, potencialiai gali tas istorines žinias gauti. Tokiu atveju tikėtina, jog ir jų asociacijos gali staiga pasikeisti iš neutralių į negatyvias. Į tai turėtų atsižvelgti tvirtovės paveldą pristatantys specialistai – paveldosaugininkai, muziejininkai, gidai ir kitos suinteresuotos šalys.

¹⁷⁸ Žr.: 3 priedas, 5 lentelė.

Tyrimo rezultatai parodė, jog Kauno tvirtovė su architektūros, inžinerijos mokslo laimėjimais asocijuojasi tik nedidelei daliai kauniečių (9%). Tai yra gana netikėtas rezultatas, kadangi būtent architektūrinė ir inžinerinė vertės yra nurodytos kaip pagrindas suteikti tvirtovės palikimui kultūros paveldo statusą. Tai parodo paveldosaugos specialistų ir visuomenės nuomonių atotrūkį ir paveldo sklaidos nepakankamumą.

Moterų ir vyrų nuomonės išsiskyre¹⁷⁹. Nustatyta, jog tarp lyties ir pasirinkto varianto yra statistiškai reikšmingas ryšys ($\chi^2 = 14,03$, $lls = 3$, $p < 0,05$)¹⁸⁰. Tačiau ryšys yra silpnas (Kramerio $V = 0,196$)¹⁸¹.

Tvirtovę su architektūros, inžinerijos mokslu ir Rusijos imperijos priespauda šiek tiek labiau linkę sieti vyrai (32%), o moterims ji labiau siejasi su praeitimi (81%). Tai galima paaiškinti tradiciškai didesniu vyrų interesu technologijoms, ginklams, karui ir panašioms dalykams.

Taip pat atlikta duomenų analizė parodė, jog Kauno tvirtovės palikimą su Rusijos imperijos priespauda linkę sieti senyvo amžiaus žmonės¹⁸². Tai daro prielaidą laiko distancijos, kaip svarbiausio „disonansą švelninančio“ veiksnio iškėlimui – šios amžiaus grupę nuo Rusijos imperijos skiria tik viena karta arba dvi kartos, 60-74 metų amžiaus respondentų tėvai daugeliu atvejų dar gimė Lietuvai esant Rusijos sudėtyje, gyvenimą „prie carinės valdžios“ pažinojo ne iš vadovėlių ir savo patirtį perdavė vaikams.

Nustatyta, jog tarp amžiaus ir pasirinkto varianto yra statistiškai reikšmingas ryšys ($\chi^2 = 39,06$, $lls = 6$, $p < 0,05$)¹⁸³. Bet ryšys yra silpnas (Kramerio $V = 0,246$)¹⁸⁴.

Į klausimą „Ar Kauno tvirtovės palikimas yra saugotinas kaip kultūros paveldas?“ absoliuti dauguma respondentų (90%) atsakė teigiamai. Vyrų ir moterų nuomonės beveik nesisiskiria¹⁸⁵. Panašiai vieningai šiuo klausimu pasisako visų amžiaus grupių atstovai¹⁸⁶.

Trečiajame klausime respondentai buvo paprašyti įvertinti Kauno tvirtovės palikimo būklę 10 balų skalėje, kur 1 reiškia „labai blogai“, o 10 – „puikiai“.

Apdorojant gautus duomenis intervaliniams kintamiesiems buvo patikrintas skirstinio normalumas Kolmogorovo – Smirnovu testu¹⁸⁷. Kadangi gauti nenormalieji skirstiniai ($p < 0,05$), tolimesnėje analizėje taikyti nparametriniai testai.

Suskaičiusius respondentų Kauno tvirtovės palikimo būklės vertinimus, gautas vertinimo vidurkis 4,16 balų¹⁸⁸. Vyrų skirtų balų vidurkis 3,9 balų, moterų - 4,35 balų¹⁸⁹. Dvieju

¹⁷⁹ Žr.: 3 priedas, 6 lentelė

¹⁸⁰ Žr.: 3 priedas, 7 lentelė.

¹⁸¹ Žr.: 3 priedas, 8 lentelė.

¹⁸² Žr.: 3 priedas, 9 lentelė.

¹⁸³ Žr.: 3 priedas, 10 lentelė.

¹⁸⁴ Žr.: 3 priedas, 11 lentelė.

¹⁸⁵ Žr.: 3 priedas, 12 lentelė.

¹⁸⁶ Žr.: 3 priedas, 13 lentelė.

¹⁸⁷ Žr.: 3 priedas, 14 lentelė.

nepriklausomų imčių testu patikrintas vyrų ir moterų atsakymų vidurkių skirtumas ir nustatyta, jog vyrai linkę tvirtovės palikimo būklę vertinti prasčiau nei moterys¹⁹⁰.

Taip pat kritiškiau tvirtovės būklę vertino pensinio amžiaus žmonės (vidurkis 3,86 balų), aukštesnius balus skyrė jauniausi respondentai (vidurkis 4,49 balų)¹⁹¹. Kruskalo-Walliso testas atskleidė vidurkių skirtumus tarp skirtingų amžiaus grupių (Ils = 6, $p < 0,05$)¹⁹². Vadinasi, būklės vertinimas priklauso nuo žmonių amžiaus.

Ketvirtajame klausime respondentai buvo paprašyti įvertinti dabartinės Kauno tvirtovės panaudą 10 balų skalėje, kur 1 reiškia „labai blogai“, o 10 – „puikiai“.

Kaip ir prieš tai ėjusiam klausime, apdorojant gautus duomenis intervaliniams kintamiesiems buvo patikrintas skirstinio normalumas¹⁹³. Ir šįkart gautas nenormalusis skirstinys ($p < 0,05$), todėl skaičiavimams taikyti neparametriniai testai.

Suskaičiavus respondentų Kauno tvirtovės palikimo panaudos vertinimus, gautas vertinimo vidurkis 4,2 balų¹⁹⁴. Moterų skirtų balų vidurkis 4,4, vyrų - 3,9 balų¹⁹⁵. Manno-Whitney dviejų nepriklausomų imčių testu nustatyta, jog vyrai linkę tvirtovės palikimo panaudą vertinti prasčiau nei moterys ($Z = -2,610$, $p = 0,09$)¹⁹⁶.

Žemiausius balus skyrė 30-59 metų amžiaus respondentai – vidurkis 3,86 balų¹⁹⁷. Nustatyta, jog vidurkių skirtumas yra reikšmingas (Ils = 2, $p < 0,05$)¹⁹⁸. Vadinasi, tvirtovės panaudą prasčiausiai vertinti yra linkę ekonomiškai aktyviausi žmonės.

Apibendrinant visuomenės nuomonės apie Kauno tvirtovę tyrimo rezultatus galima daryti tvirtą išvadą, jog absoliuti dauguma kauniečių suvokia tvirtovę kaip kultūros paveldą ir pritaria jo saugojimui. Faktas, jog šio palikimo kilmė yra „carinė“, visuomenei arba nėra žinomas arba nėra pakankamai reikšmingas, kad galėtų kelti emocinius prieštaravimus. Į vieną pagrindinių šiame tyrime keliamų klausimų – ar egzistuoja disonansas visuomenėje dėl tvirtovės paveldo atmetimo kaip politiškai svetimo – galime atsakyti „ne“.

Kad tvirtovė nėra saugotina kaip kultūros paveldas mano tik 6% respondentų. Nors tai statistiškai ir menkas skaičius, tačiau negalima visiškai atmesti prielaidos, kad negatyviai tvirtovės palikimo saugojimui nusiteikę pavieniai žmonės gali užimti pareigas, nuo kurių priklauso tvirtovės

¹⁸⁸ Žr.: 3 priedas, 14 lentelė.

¹⁸⁹ Žr.: 3 priedas, 15 lentelė.

¹⁹⁰ Žr.: 3 priedas, 16 lentelė.

¹⁹¹ Žr.: 3 priedas, 17 lentelė.

¹⁹² Žr.: 3 priedas, 18 lentelė.

¹⁹³ Žr.: 3 priedas, 14 lentelė.

¹⁹⁴ Žr.: 3 priedas, 14 lentelė.

¹⁹⁵ Žr.: 3 priedas, 19 lentelė.

¹⁹⁶ Žr.: 3 priedas, 20 lentelė.

¹⁹⁷ Žr.: 3 priedas, 21 lentelė.

¹⁹⁸ Žr.: 3 priedas, 22 lentelė.

likimas. Pasyvi arba negatyvi tokių žmonių laikysena tvirtovės atžvilgiu galėtų turėti nemažą poveikį. Pavyzdžiui, paveldosaugos specialistas, turintis daugiau istorinių žinių apie tvirtovės „kilme“ nei eilinis pilietis, teoriškai gali būti negatyviai nusistatęs prieš ją ir neturėti vidinės motyvacijos rūpintis tvirtovės paveldu.

Rezultatų analizė atskleidė, jog tiek tvirtovės palikimo būklę, tiek jos dabartinę panaudą kauniečiai linkę vertinti blogai. Iš tiesų tvirtovės elementų būklė yra labai nevienoda. Pavyzdžiui, dauguma fortų yra apleisti, bet jų fizinė būklė yra patenkinama; dalis buvusių Šančių kareivinių pastatų yra smarkiai apgriuvę ir nuniokoti. Tačiau dalis administracinių tvirtovės pastatų miesto centre yra restauruoti ir jų būklė gera. Todėl šiuos rezultatus vertėtų interpretuoti veikiau ne kaip objektyvių žinių apie tvirtovės būklę stoką, bet kaip piliečių nepasitenkinimo ja išraišką. Visuomenės įsitikinimu tvirtovės potencialas taip pat nėra pakankamai išnaudojamas arba, kad dabartinė panauda yra netinkama.

4.2.2. Visuomenės požiūris į Sovietinius Aleksoto tilto simbolius

Į klausimą, su kuo jiems asocijuojasi Tarybų Sąjungos herbai ir penkiakampės žvaigždės ant Aleksoto tilto, respondentų atsakymai pasiskirstė taip: 56% atsakė, jog asocijuojasi su praeitimi, 30% teigė, jog asocijuojasi su sovietinės okupacijos žiaurumais, 8% rinkosi variantą „kita“. Ir tik 2% nurodė, kad jiems sovietiniai simboliai asocijuojasi su meno kūriniais¹⁹⁹.

Taigi sovietiniai Aleksoto tilto simboliai net trečdaliui apklaustųjų asocijuojasi su kraštutiniu - sovietinės okupacijos žiaurumais. Tai galėtų atrodyti rimta priežastis disonansui. Be to, galima numanyti, jog ir tiems 56% respondentų, kurie pasirinko emociškai neutralų „praeities“ variantą, praeitis šiuo atveju suvokiama kaip sovietmetis. Juk LTSR ar TSRS skiriamieji ženklai visuomenės vis dar yra gerai atpažįstami ir identifikuojami su sovietmečio politine santvarka. Tačiau pats sovietmetis, matyt, jų galvose nėra toks vienareikšmiškai "juodas" kaip tų, kurie pasirinko variantą apie žiaurumus. Čia reiktų grįžti prie jau anksčiau šiame darbe minėto teiginio, jog sovietmetis Lietuvos gyventojų sąmonėje nėra suvokiamas vienareikšmiškai (žr. 3.1. skyrių).

Įdomūs ir iškalbingi yra pavieniai atsakymai pasirinkusiųjų variantą „kita“. Iš esmės absoliuti dauguma jų koreliuoja su tarybine epocha, tik pasirenka akcentavimui skirtingus sovietinės realybės epizodus. Vieni respondentai pabrėžė „kolūkius“ bei „spaliukus“, kiti išryškino „rezistenciją“ ir „pusę amžiaus trukusią okupaciją“. Dar kitų poziciją galima būtų pavadinti kaip indiferentišką (atsakymai: „su niekuo“, „aš jų nepastebiu“, „kitos valstybės ženklai“)²⁰⁰.

¹⁹⁹ Žr.: 3 priedas, 23 lentelė.

²⁰⁰ Žr.: 3 priedas, 29 lentelė.

Tyrimas atskleidė, jog moterims ir vyrams Aleksoto tilto simboliai kelia panašias asociacijas²⁰¹. Nustatyta, jog tarp lyties ir pasirinkto varianto statistiškai reikšmingo ryšio nėra ($\chi^2 = 0,884$, IIs = 3, $p = 0,829$)²⁰².

Tačiau rezultatai išsiskyrė skirtingų amžiaus grupių kategorijose. Kad Aleksoto tilto sovietiniai simboliai asocijuojasi su sovietinės okupacijos žiaurumais nurodė 43% vyriausios amžiaus grupės (60-74 m.) atstovų, 38% jauniausios grupės (15-29 m.), ir 21% vidurinės grupės (30-59 m.) atstovų²⁰³. Nustatyta, jog tarp amžiaus ir pasirinkto varianto yra statistiškai reikšmingas ryšys ($\chi^2 = 16,315$, IIs = 6, $p < 0,05$)²⁰⁴. Tačiau ryšys yra silpnas (Kramerio $V = 0,159$)²⁰⁵. Nepaisant to, tarp amžiaus grupių ir pasirinktų atsakymų esantį ryšį galima logiškai paaiškinti.

Nekelia nuostabos, jog tarybinius Aleksoto tilto simbolius su sovietinės okupacijos žiaurumais labiausiai linkę asocijuoti pensinio amžiaus žmonės, kurie patys gali būti minėto režimo teroro aukomis, turėti autentišką tremties, rezistencinės veiklos ir panašią patirtį.

Mažiausiai tarybinius simbolius su sovietinės okupacijos žiaurumais yra linkę sieti 30 – 59 metų amžiaus kauniečiai, kurie gimė ir augo tarybinėje santvarkoje, tačiau, tikėtina, sovietinių represijų patys nepatyrė. Taigi manytina, jog jų sąmonėje sovietmetis siejasi su veikiau pozityviais ar neutraliais prisiminimais – vaikyste, jaunyste, sąlygine socialine gerove ir panašiais vaizdiniais.

Tačiau netikėtumu galima pavadinti faktą, jog jauniausieji apklausos dalyviai, kurie yra gimę arba paskutiniaisiais tarybinės santvarkos metais arba jau po Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo, buvo linkę sieti tarybinius simbolius su sovietinėmis represijomis kone dvigubai dažniau nei „vidurinioji“ 30 – 59 metų amžiaus karta. Vadinasi, nepatyrusi sovietinių represijų ir beveik negyvenusi sovietinėje santvarkoje jaunoji karta turi negatyvesnę minėtos istorinės epochos įvaizdį už tuos, kurie tuo laikmečiu gyveno bei teoriškai galėjo patys būti represijų aukomis (užtenka prisiminti 1972 m. „Kauno pavasario“ įvykius).

Taigi atsakydami į ankstesnėje skyriaus dalyje iškeltą prielaidą apie lemiantį laiko atstumo faktorių galime daryti išvadą, jog didėjanti laiko distancija tarp negatyvių istorinių įvykių ir dabarties ne visais atvejais pajėgia eliminuoti disonansą.

Negatyvų jaunosios kartos sovietmečio vertinimą, ko gero, galima būtų aiškinti švietimo bei viešojo diskurso įtaka. Ypač Atgimimo bei ankstyvaisiais Nepriklausomybės metais (kuomet šios amžiaus grupės atstovai pradėjo lankyti mokyklą) sovietmetis vaizduotas itin tamsiomis spalvomis, į viešumą kelti sovietinės okupacijos nusikaltimai, reabilituoti tremtiniai, politiniai kaliniai, partizanai.

²⁰¹ Žr.: 3 priedas, 24 lentelė.

²⁰² Žr.: 3 priedas, 25 lentelė.

²⁰³ Žr.: 3 priedas, 26 lentelė.

²⁰⁴ Žr.: 3 priedas, 27 lentelė.

²⁰⁵ Žr.: 3 priedas, 28 lentelė.

Į klausimą, „Ar manote, kad sovietiniai simboliai ant Aleksoto tilto yra saugotini kaip kultūros paveldas?“, 52% respondentų atsakė neigiamai, 30% teigiamai, 17% neturėjo nuomonės. Vyrų ir moterų nuomonės gerokai išsiskyrė. Pirmieji buvo kategoriškesni ir dažniau pasisakė tiek už, tiek prieš saugojimą. Moterys šiuo klausimu neturėjo nuomonės žymiai dažniau už vyrus²⁰⁶.

Nustatyta, jog tarp lyties ir pasirinkto varianto yra statistiškai reikšmingas ryšys ($\chi^2 = 20,784$, IIs = 2, $p < 0,05$)²⁰⁷. Bet tyrimas parodė, jog jis yra silpnas (Kramerio $V = 0,248$)²⁰⁸.

Griežčiausiai prieš Aleksoto tilto sovietinių simbolių saugojimą pasisakė vyriausios amžiaus grupės atstovai. Kad simboliai yra saugotini kaip kultūros paveldas šiek tiek dažniau pasisakė jaunesnio amžiaus respondentai²⁰⁹. Tačiau nustatyta, jog amžiaus ir pasirinkto atsakymo ryšys yra statistikai nereikšmingas ($\chi^2 = 7,734$, IIs = 4, $p = 0,102$)²¹⁰.

Apibendrinant - visuomenės nuomonės apie Aleksoto tilto simboliką tyrimas atskleidė, jog minėto tilto sovietiniai ženklai kauniečiams kelia nevienodas asociacijas. Trečdalį jų būtų galima įvardinti kaip itin negatyvias (okupacijos žiaurumai).

Taip pat šioje skyriaus dalyje tyrimo rezultatai įrodė, kad laiko distancija kultūros paveldo disonansų valdyme nors ir atlieka svarbų vaidmenį, tačiau problemos neišsprendžia. Aleksoto tilto atveju laiko distanciją „nugalėjo“ švietimo įtaka. Vadinasi, svarbiausia yra ne objekto amžius, o informacijos apie jį valdymas. Pavyzdžiui, jei Kauno tvirtovės statiniai turėtų Rusijos imperijos herbus, viešajame diskurse būtų dažniau akcentuojama jų rusiška kilmė bei eskaluojama „carinės priespaudos“ tema, tikėtina prielaida, kad visuomenės nuomonė tvirtovės atžvilgiu galėtų pakisti iš teigiamos ar neutralios į neigiamą.

Šiek tiek netikėta yra tai, jog net 30% respondentų mano, kad Aleksoto tilto tarybiniai simboliai yra saugotini. Tačiau būtų klaida iš to daryti išvadą, jog „trečdalis kauniečių ilgisi sovietmečio“. Pritarančiųjų saugojimui motyvai gali būti labai įvairūs: nuo nostalgijos iki "sąmoningo paveldosauginio" požiūrio. Tikėtina, jog daliai visuomenės tai iš tiesų "geresnių laikų" simboliai, kitiems tai priminimas apie rezistenciją ir sovietinį jungą, kurio nevalia pamiršti. Kiti tai saugotų kaip laiko pėdsaką, tarsi patiną ("sąmoningas paveldosauginis" požiūris), kuris vertingas savaime. Dar kiti į tai galbūt pažvelgtų kaip į masalą užsienio turistams, ieškantiems Kaune „sovietinės realybės“ pėdsakų. Beje, čia dar vertėtų priminti teiginį, jog užmiršti sovietmetį ir taip pat ištrinti visus jo ženklus yra bene labiausiai suinteresuoti patys buvę komunistai²¹¹.

²⁰⁶ Žr.: 3 priedas, 30 lentelė.

²⁰⁷ Žr.: 3 priedas, 31 lentelė.

²⁰⁸ Žr.: 3 priedas, 32 lentelė.

²⁰⁹ Žr.: 3 priedas, 33 lentelė.

²¹⁰ Žr.: 3 priedas, 34 lentelė.

²¹¹ SAMALAVIČIUS, A. Postkomunistinės visuomenės atmintis ir amnezija. In *Europos kultūros profiliai*. Vilnius, 2007, p. 55.

Ilgainiui nykstant liudininkų prisiminimams, susidomėjimas sovietine praeitimi veikiausiai augs (jau dabar šias tendencijas galima iliustruoti pavyzdžiais), taigi ir sovietinio palikimo įpaveldinimu galbūt pritars vis daugiau žmonių.

4.2.3. Visuomenės požiūris į Danielių Dolskį

Į klausimą, „Ar manote, kad žydų tautinės mažumos kultūros paveldu Kauno mieste turėtų rūpintis Lietuvos valstybė ir (ar) Kauno savivaldybė?“, daugiausia respondentų - 38% - atsakė neigiamai, 29% teigiamai, 19% neturėjo nuomonės arba neatsakė, 13% pasirinko variantą „kita“²¹².

Vyrų ir moterų nuomonės šiuo klausimu beveik neišsiskyrė²¹³. Statistiškai lyties ir atsakymo ryšys nereikšmingas ($\chi^2 = 0,616$, IIs = 3, $p = 0,893$)²¹⁴.

Kad paveldosaugininkai neturėtų rūpintis žydų mažumos paveldu dažniausiai pasisakė jaunimas, kad rūpintis turėtų – pensinio amžiaus respondentai²¹⁵. Tarp atsakymo ir amžiaus nustatytas statistiškai reikšmingas ryšys ($\chi^2 = 15,209$, IIs = 6, $p < 0,05$)²¹⁶, tačiau jis gana silpnas (Kramerio $V = 0,150$)²¹⁷.

Pasirinkusieji variantą „kita“ dažniausia minėjo, jog šiuo paveldu turi rūpintis pati žydų bendruomenė. Kita dalis respondentų teigė, kad tai turi daryti miestas bei valstybė bendradarbiaudami su žydų tautinės mažumos atstovais²¹⁸.

Į klausimą, „Su kuo jums asocijuojasi Danielius Dolskis?“, 80% respondentų atsakė „tarpukario muzika, estrada“, ir tik 5% atsakė, jog su „žydų tautine mažuma“. 3% rinkosi variantą „kita“. Vos 3 respondentai pareiškė, jog jiems D. Dolskis asocijuojasi su holokaustu²¹⁹.

Vyrų ir moterų atsakymai skyrėsi nežymiai²²⁰. Tarp lyties ir pasirinkto atsakymo statistiškai reikšmingo ryšio nenustatyta ($\chi^2 = 6,880$, IIs = 4, $p = 0,142$)²²¹.

Tyrimas atskleidė, jog labiausiai D. Dolskį su žydų tautine mažuma linke sieti pensinio amžiaus kauniečiai²²². Labiausiai D. Dolskio figūra asocijuojasi su tarpukario muzika 30-59 m. amžiaus kauniečiams, gimusiems ir augusiems sovietmečiu, kuomet kauniečių „buitiniame lygmenyje“ plito romantizuotas tarpukario įvaizdis, kurio viena iš sudėtinių dalių buvo ir D. Dolskio dainos.

²¹² Žr.: 3 priedas, 35 lentelė.

²¹³ Žr.: 3 priedas, 36 lentelė.

²¹⁴ Žr.: 3 priedas, 37 lentelė.

²¹⁵ Žr.: 3 priedas, 38 lentelė.

²¹⁶ Žr.: 3 priedas, 39 lentelė.

²¹⁷ Žr.: 3 priedas, 40 lentelė.

²¹⁸ Žr.: 3 priedas, 41 lentelė.

²¹⁹ Žr.: 3 priedas, 42 lentelė.

²²⁰ Žr.: 3 priedas, 43 lentelė.

²²¹ Žr.: 3 priedas, 44 lentelė.

²²² Žr.: 3 priedas, 45 lentelė.

Tarp amžiaus ir pasirinkto atsakymo yra statistiškai reikšmingas ryšys ($\chi^2 = 31,103$, $lfs = 8$, $p < 0,05$)²²³. Tiesa, nestiprus (Kramerio $V = 0,215$)²²⁴.

Atsakymai pasirinkusiųjų variantą „kita“ iš esmės koreliuoja su tarpukariu, muzika, ir kultūra, bet ne D. Dolskio tautybe²²⁵.

Devintajame klausime respondentai buvo paprašyti įvertinti paminklo Danieliui Dolskiui pastatymą Laisvės alėjoje 10-ties balų skalėje, kur 1 reiškia „labai neigiamai“, o 10 – „labai teigiamai“.

Apdorojant gautus duomenis intervaliniams kintamiesiems buvo patikrintas skirstinio normalumas Kolmogorovo – Smirnovu metodu²²⁶. Kadangi gautas nenormalusis skirstinys ($p < 0,05$), rezultatų analizėje taikyti neparametriniai testai.

Gautas bendras įvertinimų vidurkis: 7,15 balų²²⁷. Moterų skirtų balų vidurkis: 7,41 balų, vyrų: 6,77 balų²²⁸. Dviejų nepriklausomų imčių testu nustatyta, jog moterys linkusios paminklo pastatymą vertinti geriau nei vyrai ($Z = -2,247$, $p = 0,025$)²²⁹.

Palankiausiai paminklo D. Dolskiui pastatymą vertino 30-59 m. amžiaus kauniečiai. Mažiausiai palankiai – vyriausiosios amžiaus grupės atstovai²³⁰. Kruskalo-Wallisio testas parodė, kad egzistuoja statistiškai reikšmingas skirtumas tarp skirtingų amžiaus grupių vertinimų ($lfs = 2$, $p = 0,063$)²³¹.

Taigi apklausos duomenų analizė atskleidė, jog didžioji dalis kauniečių yra gana priešiška nusistatę žydų tautinės mažumos kultūros paveldo atžvilgiu ir mano, jog Lietuvos valstybė ar Kauno savivaldybė juo rūpintis išvis neturėtų. Tai yra rimtas išspėjimas, kad, nepaisant „oficialiosios linijos“ deklaruojamų vertybių, žydų tautinės mažumos kultūrinė integracija Kaune nėra veiksminga. Tai, kad minėtu klausimu pasisakyti prieš labiausiai linkęs jaunimas - neabejotinai yra potencialus židinis ateities kultūriniais konfliktams. Užkertant kelią jiems galėtų padėti tinkama paveldo sklaida. Žinoma, vien paveldosaugininkų jėgomis pakeisti visuomenės nuomonėje įsišaknijusį vienos kurios tautinės grupės įvaizdį vargu ar įmanoma. Tačiau paveldo disonansų valdymas šioje vietoje galėtų suvaidinti svarbų vaidmenį. Vienas svarbiausių įrankių šio disonanso valdyme būtų „pageidaujamos“ paveldo interpretacijos pateikimas. Pavyzdžiui, žydiškame kultūros

²²³ Žr.: 3 priedas, 46 lentelė.

²²⁴ Žr.: 3 priedas, 47 lentelė.

²²⁵ Žr.: 3 priedas, 48 lentelė.

²²⁶ Žr.: 3 priedas, 14 lentelė.

²²⁷ Žr.: 3 priedas, 14 lentelė.

²²⁸ Žr.: 3 priedas, 49 lentelė.

²²⁹ Žr.: 3 priedas, 50 lentelė.

²³⁰ Žr.: 3 priedas, 51 lentelė.

²³¹ Žr.: 3 priedas, 52 lentelė.

pavelde išryškinant būtent tuos teigiamus bruožus, kurie svarbūs ir lietuvių tautai, ir sudarant sąlygas tą paveldą priimti kaip savą. Danieliaus Dolskio atvejis - kaip tik toks pavyzdys.

Nepaisant to, kad dauguma kauniečių mano, jog žydų tautinės mažumos kultūros paveldu Lietuvos valstybė ar Kauno miestas rūpintis neturėtų, paminklo pastatymą Danieliui Dolskiui dauguma įvertino teigiamai. Nors šie rezultatai iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti paradoksalūs, tačiau juos paaiškina tai, kad daugeliui Danieliaus Dolskio asmenybė absoliučiai visuomenės daugumai asocijuojasi su tarpukario laikotarpio kultūra bei praeitimi, o ne su žydų tautine mažuma. Artisto tautybė yra tarsi "nutylėta" (pavyzdžiui, ant paties paminklo pateikiami lituanizuoti vardas bei pavardė, be jokių užuominų į jo tautinę kilmę). D. Dolskio atveju paveldo disonansas yra sušvelnintas "užtušuojant" jo tautybę, o akcentuojant jo nuopelnus lietuviškai kultūrai. Tačiau tame Kauno paveldosaugininkų indėlio nematyti – visuomenė savotiškai pati pasirinko, ką akcentuoti ir ką nutylėti.

Išvados

1) Siekiant visapusiškai atskleisti disonuojančio paveldo spektrą Kaune, tyrimui pasirinktos trys aktualios disonuojančio paveldo temos, šiuo metu keliančios bene didžiausius iššūkius Kauno paveldosaugai: Kauno tvirtovės, žydų tautinės mažumos ir sovietmečio paveldo problemos. Tyrimo metu šių temų problematika konceptualizuota analizuojant jų santykį su institucine paveldosauga, muziejais bei visuomene.

2) Kauno tvirtovės palikimą sudaro milžiniškas gynybinių, ūkinių ir administracinių statinių bei įrenginių kompleksas. Po Lietuvos Nepriklausomybės atstatymo tvirtovės palikimas instituciškai įpaveldintas, tačiau šis statusas apribojo ir taip labai komplikotas tvirtovės panaudos galimybes. Išskyrus administracinius pastatus miesto centre, dauguma Kauno tvirtovės statinių neteko bet kokios funkcijos, ėmė sparčiai nykti veikiami gamtos ir žmonių. Nesugebėta užtikrinti nei fizinės apsaugos nuo tvirtovės elementų žalojimo, nei rasti lėšų jų restauravimo darbams. Ilgainiui tvirtovės liekanos ir apleistos teritorijos tapo socialinės bei ekologinės įtampos židiniiais, ėmė neigiamai veikti miesto plėtrą.

3) Tyrimas atskleidė, jog nepaisant to, kad Kauno tvirtovę statė Rusijos imperija, šiuo metu visuomenė nėra linkusi tvirtovės palikimo sieti su carine priespauda ir laiko jį saugotinu kultūros paveldu, tačiau dabartinę tvirtovės būklę ir panaudą vertina itin kritiškai. Tikėtina, jog faktas apie tvirtovės „carinę“ kilmę daugumai visuomenės tiesiog nėra žinomas dėl didelės laiko distancijos, švietimo trūkumų ir jokių išorinių identifikacinių ženklų ant tvirtovės elementų nebuvimo. Be to, nei dabartinė Rusijos valstybė, nei gana gausi miesto rusų diaspora nėra parodę didesnio intereso į tvirtovę, dėl ko prielaidų politinės įtampos kilimui iki šiol nebūta. Taigi disonansas dėl tvirtovės paveldo atmetimo, kaip politiškai svetimo, yra neryškus.

4) Žydų tautinės mažumos kultūros paveldo problemos Kaune yra neatsiejamos nuo antisemitizmo, holokausto bei turto gražinimo (restitucijos) sunkumų, bendrų visai Lietuvai. Kaune iš dalies žydų palikimu galima būtų laikyti ne mažiau trečdalis Senamiesčio bei Naujamiesčio architektūrinio paveldo, kadangi praeityje jis vienaip ar kitaip siejosi su gausia žydų diaspora. Tačiau šiuo metu šis paveldas žydams nepriklauso ne vien teisiškai, tačiau ir idėjiškai – institucinio įpaveldinimo metu dažniausiai nesudaromos prielaidos bet kokioms asociacijoms su žydų tauta. Valstybės ir savivaldybės laikysena žydų paveldo apsaugos atžvilgiu yra pasyvi.

5) Tyrimas parodė, jog visuomenė yra priešiška nusistačiusi žydų paveldo atžvilgiu ir mano, jog valstybė ar savivaldybė juo rūpintis neturėtų. Nepaisant to, absoliuti dauguma kauniečių paminklo Danieliui Dolskiui pastatymą vertina teigiamai. Tačiau nustatyta, jog D. Dolskis kauniečių sąmonėje asocijuojasi ne su žydų tauta, bet su Laikinosios sostinės periodo muzika ir kultūra. Taigi visuomenė linkusi teigiamai priimti tik tas žydų palikimo savybes, kurios bendrai aktualios ir lietuvių tautai.

6) Nors tarybinės epochos palikimas dėl formalių amžiaus cenzo reikalavimų Kaune dar tik pradamas instituciškai įpaveldinti, tačiau šiuo metu kelia bene daugiausia disonansų. Vis dar aktualūs sovietinės okupacijos prisiminimai lemia neišvengiamą sovietinio palikimo politizavimą. Aleksoto tilto atvejis parodė, jog paveldosaugai iki šiol sunkiai pavykdavo išlaviruoti tarp objektyvių profesinių principų, asmeninių įsitikinimų ir iš šalies daromo visuomenės bei politikų spaudimo.

7) Visuomenės nuomonės tyrimas atskleidė, jog net trečdaliui kauniečių tarybinės epochos palikimas asocijuojasi su kraštutinai neigiamu įvaizdžiu - sovietinės okupacijos žiaurumais. Nepaisant to, tokia pati visuomenės dalis mano, jog sovietinį palikimą reikia saugoti kaip kultūros paveldą. Taigi toks nuomonių nesutapimas rodo, jog sovietmečio paveldas visuomenėje yra vertinamas itin prieštarai.

8) Kauno muziejų ekspozicijose dominuoja didysis nacionalinis naratyvas, lemiantis laikyseną „kitokio“ paveldo atžvilgiu. Vyrauja sovietmečio tik kaip stalinistinio teroro vaizdavimas. Žydų tautinės mažumos paveldas arba ignoruojamas arba pristatomas tik per holokausto prizmę. Muziejų laikysena Kauno tvirtovės atžvilgiu yra neutrali, tačiau jos paveldo pristatymas yra neišsamus arba, IX forto atveju, užgožiamas kitų *pranešimų*. Taigi tyrimo rezultatai parodė, jog disonuojantis paveldas Kauno mieste reprezentuojamas vienpusiškai ir nepakankamai.

9) Nors įprasta manyti, jog laikas dildo skaudžius praeities atsiminimus, tačiau šis tyrimas įrodė, jog *laiko distancija* yra svarbus, bet ne esminis veiksnys eliminuojant pavelde slypinčius disonansus. Buvo nustatyta, jog jaunoji kauniečių karta, nepatyrusi sovietinių represijų ir paties gyvenimo Tarybų Sąjungoje, turi negatyvesnę nusistatymą minėtos epochos atžvilgiu nei „vidurinioji“ karta, gimusi ir gyvenusi tarybinėje santvarkoje. Tai rodo, jog švietimo bei kitos informacijos sklaidos pagalba paveldo disonansai gali būti suaktyvinami nepaisant laiko nuotolio.

10) Apibendrinant galima konstatuoti, jog tyrimo pradžioje užsibrėžti tikslas bei uždaviniai buvo pasiekti, iškelti klausimai atsakyti. Atsižvelgiant į gautus rezultatus, galima išskirti kelias pagrindines kryptis, kuriomis turėtų orientuotis Kauno paveldosaugininkai, sprendami paveldo disonansus. Svarbiausioji – informacijos valdymo ir abipusės komunikacijos su visuomene užtikrinimo. Tyrimas atskleidė, jog ligi šiol Kauno paveldosaugos institucijos visuomenės informavimo procese dalyvavo vangiai ir neišnaudojo turimų resursų. Paveldosauga turėtų daugiau dėmesio skirti tiek žinių apie savo veiklą, tiek apie Kauno kultūros paveldą *per se*, sklaidai. Rekomenduotina sukurti specialų Kauno paveldo apsaugos aktualijoms skirtą interneto tinklą ar bent jau tinklaraštį („blogą“), kuris galėtų tapti glaudesnio institucinės paveldosaugos ir visuomenės komunikavimo priemone.

Sprendžiant tautinių mažumų paveldo problemas paveldosaugininkai turėtų vadovautis integracijos principu. Kadangi kultūros paveldo „vartojimas“ vyksta per interpretaciją, paveldosaugininkai valdydami informaciją gali suteikti paveldo objektui pageidaujamą turinį (*pranešimą*). Tokiu būdu tautinių mažumų paveldo objekto turinyje galima būtų išryškinti tas savybes, kurios vienodai yra svarbios tiek dominuojančiai, tiek visuomenės mažumos daliai. Šio integracinio modelio sėkmę iliustruoja Danieliaus Dolskio įpaveldinimo atvejis.

Sprendami Kauno tvirtovės palikimo problemas paveldosaugininkai turėtų vadovautis abiem aukščiau paminėtais būdais bei *tvarios plėtros* principais: suvienydami valstybinio ir privataus kapitalo investicijas, parinkdami tokį subalansuotą tvirtovės apsaugos ir panaudos modelį, kuris atvertų tvirtovę visuomenei, tačiau nebūtų žalingas dėl per daug intensyvaus naudojimo.

Sutrumpinimai

ATR – Abiejų Tautų Respublika

ES – Europos Sąjunga

KPD – Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos

KPD Kauno TP, KPD KTP - Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos Kauno teritorinis padalinys

KPS – Kauno miesto savivaldybės administracijos Miesto plėtros departamento Kultūros paveldo skyrius

KTU – Kauno technologijos universitetas

KVAD – Kultūros vertybių apsaugos departamentas (nuo 2005-04-20 Kultūros paveldo departamentas)

KVAD KTP - Kultūros vertybių apsaugos departamento (nuo 2005-04-20 Kultūros paveldo departamento) Kauno teritorinis padalinys

LR – Lietuvos Respublika

LTSR – Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika

NKVD – Vidaus reikalų liaudies komisariatas

TSRS – Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjunga

UNESCO – Jungtinių Tautų Švietimo, mokslo ir kultūros organizacija

VDU – Vytauto Didžiojo universitetas

Šaltinių sąrašas

Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos Kauno teritorinio padalinio archyvas

1. Kauno miesto savivaldybės tarybos posėdžio protokolas 2005-10-20, Nr. TP-12.
2. Kauno miesto savivaldybės administracijos Urbanistikos ir architektūros skyrius. Aleksoto tilto techninės būklės įvertinimo komisijos aktas 2005-03-10.
3. Kauno miesto taryba. Kauno miesto savivaldybės administracijos Urbanistikos ir architektūros skyriui. Paraiška dėl planuojamos statybos projekto ir projektavimo darbų rengimo. Nr. 962.

4. Kultūros paveldo departamento prie kultūros ministerijos direktoriaus įsakymas 2007-09-10, Nr. P-236.
5. KVAD Kauno TP. Sąlygos 2002-12-19, Nr. 08-S-400.
6. KVAD Kauno TP. Reglamentas 1996-04-11, Nr. R -18.
7. STEPONAVIČIUS, A. Aleksoto tilto per Nemuną Kaune kapitalinio remonto projektas, 2003.

Kauno miesto savivaldybės administracijos Miesto plėtros departamento Kultūros paveldo skyriaus archyvas

1. Lietuvos Respublikos valstybinė kultūros paveldo komisija. Dėl Aleksoto tilto (S 15), 2008-01-29, Nr. V11-33-(6.5).
2. Kauno miesto savivaldybė. Mero pavaduotojas. V. Gudėnui, 2007-12-12, Nr. P-M-3-20.
3. Kauno miesto savivaldybės priimamasis, 2008-3-28, gauta Nr. R13-645-677/4.
4. Kauno miesto savivaldybės administracijos direktoriaus įsakymas 2008-04-16, Nr. A-1349.
5. Kauno miesto savivaldybės administracijos Miesto plėtros departamentas. Dėl eskizinio projekto D. Dolskio paminklui, 2006-08-29, Nr. 500-2-348.
6. Kauno miesto savivaldybės administracijos Miesto plėtros departamento Kultūros paveldo skyriaus nuostatai, 2005-09-02, Nr. A-3026.
7. Kauno miesto savivaldybės administracijos Miesto plėtros departamento Kultūros paveldo skyrius. Dėl Petro Cvirkos paminklo Kaune, 2008-02-05.
8. Kauno miesto savivaldybės administracijos Miesto plėtros departamento Kultūros paveldo skyrius. Dėl Aleksoto tilto (S15), 2008-01-29, Nr. 55-2-7.
9. Kauno miesto savivaldybės administracijos Miesto plėtros departamento Kultūros paveldo skyrius. Pažyma apie Danieliaus Dolskio gyvenimą ir kūrybą Kaune, 2006-07-20, Nr. 55-4-82.
10. Kauno miesto savivaldybės administracijos Miesto plėtros departamento Kultūros paveldo skyrius. Dėl pavedimo savivaldybėms, 2008-03-17, Nr. 55-2-64.
11. Kauno miesto savivaldybės taryba. Pavadinimų sumanymo ir įamžinimo komisijos posėdžio protokolas, 2007-10-25, Nr. PV-8.
12. Kauno miesto savivaldybės komunalinio ūkio skyrius. UAB „Komprojektas“ direktoriui, 1995-12-06, Nr. 693.
13. Kultūros paveldo vertybės pagrindinis dosjė. S 15. Aleksoto tiltas, 1994-08-12, 1995-05-25.
14. PETRAUSKAS, R. Prašymas dėl priėmimo pas mero pavaduotoją, 2008-01-22.

Periodinė spauda

1. DAILIDYTĖ, G. Kaunas atidavė duoklę maestro. In *15 min*, 2007-11-12.

2. GENYS, L. Kultūros paveldo saugotoja ilgisi sovietmečio. In *Lietuvos Rytas*, 2006-01-03.
3. Estijos rusai prisiminė konfliktą. In *Kauno diena*, 2008-04-28.
4. KANOPKAITĖ, R. Ginčai dėl žvaigždžių baigėsi kompromisu. In *Kauno diena*, 2006-01-25.
5. KANOPKAITĖ, R. Antano Šabaniausko legenda nesensta. In *Kauno diena*, 2007-11-30.
6. KUZMICKAITĖ, J. Dilgėlių stagarais paženklinta sukaktis. In *Kauno diena*, 2001-12-03.
7. KUZMICKAITĖ, J. Kaunui siūloma dovana – Danieliaus Dolskio paminklas. In *Kauno diena*, 2006-06-03.
8. LR Kultūros ministro 2005-04-15 įsakymas Nr. IV-15. In *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 3-37; 2004, Nr. 153-5571.
9. LR Kultūros ministerijos kultūros vertybių apsaugos departamento direktoriaus 2002-03-22 įsakymas Nr. 059. In *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 33.
10. LR Kultūros ministerijos kultūros vertybių apsaugos departamento direktoriaus 2002-05-21 įsakymas Nr. 112. In *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 58.
11. Lietuvos valstybinės kultūros paveldo komisijos nutarimas Dėl sovietinio laikotarpio Lietuvos kultūros paveldo, 2006-11-24, Nr. N-5. In *Informaciniai pranešimai*, 2006-12-06, Nr. 92-922.
12. LUKAS, D. Tiltui siūlė ir V. Landsbergio vardą. In *Kauno diena*, 2008-02-29.
13. Pastatus žydų kapinėse žadama griauti. In *15 min*, 2008-03-13.
14. PATAŠIUS, M. Dilgėlės ant D. Dolskio kapo. In *Laikinoji sostinė*, 1998-07-15.
15. Paveldo sergėtoja serga stalinizmo nostalgija. In *Lietuvos rytas*, 2006-01-14.
16. Paveldo sergėtoja serga stalinizmo nostalgija. In *Lietuvos rytas*, 2006-01-14.
17. RŪKAS, E. Apie ilgiausią pasaulyje tiltą... Kaune. In *Mūsų odisėja*, 2002, Nr. 2.
18. SKUČAITĖ, V. Ne keršto šaukėsi jų širdys. In *Kauno diena*, 1999-06-23.
19. ŠIRVINSKAS, T. Sodininkai laimėjo mūšį. In *Kauno diena*, 2008-05-13.
20. TOMKŪNAS, M. Šiukšlių kodai istorinėse vietose. In *Kauno diena*, 2008-03-31.

Prieiga per internetą

1. Aleksoto tiltas [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-07]. Prieiga per internetą: <<http://195.182.68.155/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=11627>>.
2. Aleksoto tilto remontas baigtas anksčiau nei planuota [interaktyvus]. [žiūrėta 2006-12-23]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=7752527>>.
3. Baltic Fort Route [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-13]. Prieiga per internetą: <http://www.bfr.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=13&Itemid=1>.

4. Danielius Dolskis. 1929-1931 įrašai [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-09]. Prieiga per internetą: <http://shop.bomba.lt/module.php?md=product_info&products_id=60848>.
5. Danieliaus Dolskio kapas [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-08]. Prieiga per internetą: <http://www.heritage.lt/restauravimas/kauno_aps/doslkio_kapas.htm>.
6. Dar kartą dėl žydų ligoninės [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-15]. Prieiga per internetą: <<http://kaunas.lt/190?sid=2526>>.
7. Dažasvydis Kaune [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-13]. Prieiga per internetą: <<http://www.dazasvydis.com/dazasvydis-kaunas.html>>.
8. D. Dolskio kapas [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-08]. Prieiga per internetą: <<http://195.182.68.155/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?MC=24617&lang=lt>>.
9. Dolskis Danielius [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-08]. Prieiga per internetą: <<http://atminimas.kvb.lt/asmenvardis.php?asm=DOLSKIS%20DANIELIUS>>.
10. Gyventojai [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-05-08]. Prieiga per internetą: <<http://www.kaunas.lt/page/index/296>>.
11. Irena Vaškėlienė sugrąžinta į vedėjos pareigas [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-07]. Prieiga per internetą: <<http://www.heritage.lt/ziniasklaida/ps07/ps015.htm>>.
12. IX forto muziejus [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-05]. Prieiga per internetą: <http://www.muzejai.lt/kaunas/forto_muziejus.htm#Naujienos>.
13. Kalavijas [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-05]. Prieiga per internetą: <<http://www.kalavijas.lt/>>.
14. KATILIUS, M. Per paminklo D.Dolskiui atidengimo iškilmes Kaune - vietos fašistėlių išpuolis [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-09]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrytas.lt/-11947918051194323213-p1-Lietuvos-diena-Per-paminklo-D-Dolskiui-atidengimo-i%C5%A1kilmes-Kaune-vietos-fa%C5%A1ist%C4%97li%C5%B3-i%C5%A1puolis-video-nuotraukos.htm>>.
15. Karinių oro pajėgų štabo rūmų istorijos apžvalga [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-13]. Prieiga per internetą: <<http://www.kam.lt/index.php/lt/35650/>>.
16. Karo muziejus [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-05-05]. Prieiga per internetą: <http://www.muzejai.lt/Kaunas/karo_muziejus.htm>.
17. Karo muziejus [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-05]. Prieiga per internetą: <http://lt.wikipedia.org/wiki/Karo_muziejus>.
18. Kauno m. žydų senosios kapinės vad. Žaliakalnio [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-09]. Prieiga per internetą: <<http://195.182.68.155/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=11394>>.

19. Kauno miesto nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo taryba [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.kaunas.lt/459>>.
20. Kauno miestas ir rajonas [interaktyvus] [žiūrėta 2008-05-03]. Prieiga per internetą: <http://muziejai.mch.mii.lt/Kaunas/kauno_rajonas.htm>.
21. Kauno miesto gyventojai pagal lytį ir amžių [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-03-24]. Prieiga per internetą <<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=298>>.
22. Kauno miesto muziejus [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-05]. Prieiga per internetą: <http://muziejai.mch.mii.lt/Kaunas/kauno_muz.htm>.
23. Kauno miesto savivaldybės administracijos informacijos apteikimo visuomenei tvarkos aprašas [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-15]. Prieiga per internetą: <<http://kaunas.lt/506>>.
24. Kauno miesto savivaldybės gyventojai ir būstai [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-04-17]. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/Kauno_saviv.pdf>.
25. Kauno teritorinis padalinys [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.kpd.lt/lt/kontaktai>>.
26. Kauno tvirtovė [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-13]. Prieiga per internetą: <<http://fortai.projektas.in/news.php>>.
27. Kauno tvirtovės istorija [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-12]. Prieiga per internetą: <<http://tvirtove.kaunas.lt/istorija/next.htm>>.
28. Kultūros paveldas [interaktyvus]. [žiūrėta 2006-12-23]. Prieiga per internetą: <<http://www.unesco.lt/r/paveldas/#2>>.
29. Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-12]. Prieiga per internetą: <<http://www.kpd.lt/>>.
30. Kultūros paveldo skyrius [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.kaunas.lt/459>>.
31. Kultūros vertybių paieškos rezultatai [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-09]. Prieiga per internetą: <<http://195.182.68.155/heritage/Pages/ResultPrint.aspx>>.
32. LR Kultūros ministro įsakymas 2005-04-29 Nr. 190 Dėl nekilnojamųjų kultūros vertybių pripažinimo saugomomis [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-13]. Prieiga per internetą: <<http://www.kpd.lt/lt/node/336>>.
33. LR Nekilnojamojo Kultūros paveldo apsaugos įstatymas [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-01-16]. Prieiga per internetą: <http://www.heritage.lt/t_aktai/istatymai/nkpai.htm>.
34. LOWENTHAL, D. Fabricating Heritage [interaktyvus]. In *History and Memory*, Vol. 10, No. 1. [žiūrėta 2008-01-17]. Prieiga per internetą: <<http://iupjournals.org/history/ham10-1.html>>.

35. LUKŠAS, A. Žydų turto gražinimas – vežimas nė iš vietos [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.litjews.org/Default.aspx?Element=ViewArticle&ArticleID=1649&TopicID=15&Lang=LT>>.
36. LUKŠIONYTĖ-TOLVAIŠIENĖ, N. Istorinių miestų kaitos galimybės: keli požiūriai [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-04-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.archiforma.lt/index.php/pageid/242/articlepage/1/articleid/369>>.
37. Menora [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-09]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrt.lt/archyvas/?channel=234940§ion=4&filter=2008-03-22>>.
38. Miesto plėtros departamento Kultūros paveldo skyriaus [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-15]. Prieiga per internetą: <<http://kaunas.lt/260?sid=2502>>.
39. Nušalinta kultūros paveldo departamento Kauno teritorinio padalinio vedėja Irena Vaškeliienė [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-07]. Prieiga per internetą: <<http://www.vtv.lt/naujienos/kaunas/nusalinta-kulturos-paveldo-departamento-kauno-teritorinio-padalinio-vedeja-irena-vaske-114.html>>.
40. Paieškos rezultatai pagal užklausą „Kauno miestas“ [interaktyvus]. [žiūrėta: 2008-05-05]. Prieiga per internetą: <<http://kvr.kpd.lt/heritage/>>.
41. Petras Cvirka [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-07]. Prieiga per internetą: <<http://atminimas.kvb.lt/asmenvardis.php?asm=CVIRKA%20PETRAS>>.
42. Savaitgalį Kėdainių centre išdygęs nelegalus statinys bus nugriautas [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.kpd.lt/lt/node/429>>.
43. Tvirtovių istorijos centras [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-13]. Prieiga per internetą: <<http://www.fortresses.eu/lt/tdicf.html>>.
44. VENCLOVA, T. Native realm revisited: Mickiewicz's Lithuania and Mickiewicz in Lithuania [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.pogranicze.sejny.pl/archiwum/krasnogruda/pismo/8/forum/vencl.htm>>.
45. VI forte planuojama įkurti karo technikos muziejų [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-13]. Prieiga per internetą: <<http://kaunas.lt/190?sid=1297>>.
46. Žydų kultūros dienos atgarsiai [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-05-10]. Prieiga per internetą: <http://www.heritage.lt/naujienos/2007/zydu_kulturos_dienos_atgarsiai.html>.

Literatūros sąrašas

1. ATAMUKAS, S. *Žydai Lietuvoje*. Vilnius, 1990.

2. BUMBLAUSKAS, A. *Senosios Lietuvos istorija 1009-1795*. Vilnius, 2005.
3. ČEKANAVIČIUS, V., MURAUSKAS, G. *Statistika ir jos taikymai* (I dalis). Vilnius, 2000.
4. ČEPAITIENĖ, R. *Laikas ir akmenys: Kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje*. Vilnius, 2005.
5. ČEPAITIENĖ, R. Sovietinio laikotarpio istorijos ir paveldo įprasminimo problemos Vilniaus mieste. In *Santykis su istorine praeitimi*. Vilnius, 2004, p. 17-59.
6. ČESONIS, G. *Pasivaikščiojimai po Kauno tvirtovę*. Kaunas, 2007.
7. DOLFF – BONEKÄMPER, G. Sites of memory and sites of discord: Historic monuments as a medium for discussing conflict in Europe. In *Forward planning: the function of cultural heritage in a changing Europe*. 2002, p. 57.
8. Europos Tarybos ministrų, atsakingų už kultūros paveldą, IV-oji Europos konferencija. In *Kultūros paveldo apsauga: Reglamentuojančių dokumentų rinkinys*. Vilnius, 1997, p. 107-113.
9. KANČIENĖ, J. Tarpukario architektūra. In *Iliustruota Lietuvos enciklopedija*. Kaunas, 2006, p. 74-81.
10. KANČIENĖ, J. Žydų indėlis į Kauno tarpukario architektūrą. In *Žydų kultūros paveldas Lietuvoje*. Vilnius, 2005, p. 91-104.
11. LAMANAUSKAS, A., BUČAS, J., DRINGELIS, L. *Kultūrologiniai kraštovaizdžio ir architektūros paveldo tyrimai*. Mokomoji knyga. Kaunas, 2003, p. 16.
12. LUKŠIONYTĖ-TOLVAIŠIENĖ, N. *Gubernijos laikotarpis Kauno architektūroje*. Kaunas, 2001.
13. LUKŠIONYTĖ-TOLVAIŠIENĖ, N. Kauno pastatai. In *Žydų kultūros paveldas Lietuvoje*. – Vilnius, 2005, p. 71-90.
14. LUKŠIONYTĖ-TOLVAIŠIENĖ, N. Kauno tvirtovės fortai. In *Kauno architektūra*. Vilnius, 1991. p. 217-224.
15. JANKEVIČIENĖ, A. Namas Rotušės a. 29. In *Kauno architektūra*. Vilnius, 1991, p. 280-281.
16. *Kaunas – gatvės ir žmonės*. Kaunas, 2001.
17. MIŠKINIS, A. Urbanistinė raida. In *Kauno architektūra*. Vilnius, 1991, p. 7-33.
18. NAVICKIENĖ, V. Aleksoto tilto per Nemuną renovacija. In *Archiforma*, 2006, Nr. 2, p. 83-88.
19. NORA, P. Pasaulinė atminties viešpatija. In *Europos kultūros profiliai*. Vilnius, 2007, p. 9-23.
20. ORLOV, V. *Kauno tvirtovės istorija*. Kaunas, 2007.
21. ORLOV, V., LUKŠĖ, J. *Kauno tvirtovė* [atlasas]. Kaunas, 2007.

22. Pasaulinio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencija. In *Kultūros paveldo apsauga. Reglamentuojančių dokumentų rinkinys*. Vilnius, 1997. p. 188.
23. REMENYI, D., et al. *Doing Research in Business and Management: An Introduction to Process and Method*. London, 1998.
24. Remido. s.l., 2005.
25. ROŽANKEVIČIŪTĖ, A. Istorinis paminklas: sampratos disonansai ir genezės problema. In *Kultūros paminklai*, 2005, Nr. 12, p. 1-25.
26. SAMALAVIČIUS, A. Postkomunistinės visuomenės atmintis ir amnezija. In *Europos kultūros profiliai*. Vilnius, 2007, p. 51-67.
27. SKUDIENĖ, R. Legendiniai mažosios scenos artistai. In *Žydų kultūros paveldas Lietuvoje*. Vilnius, 2005, p. 105 – 115.
28. STALIŪNAS, D. Žuvusių karių kultas tarpukario Lietuvoje. In *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, 2001, T-17, p. 120-132.
29. STEPONAITYTĖ, N. Kauno tvirtovė: projektavimas ir statyba. In *Urbanistika ir architektūra*. Vilnius, 2001, t. 25, Nr. 3, p. 150-163.
30. STEPONAITYTĖ, N. Kauno tvirtovės įtaka miesto plėtrai. In *Urbanistika ir architektūra*. Vilnius, 2003, t. 27, Nr. 2, p. 64-75.
31. STEPONAITYTĖ, N. Kauno tvirtovė. In *Archiforma*, 2006, t.30, p. 92-95.
32. STEPONAITYTĖ, N. Kraštovaizdžio pritaikymas ir pertvarkymas statant Kauno tvirtovę. In *Urbanistika ir architektūra*. Vilnius, 2006, t. 30, Nr. 4, p. 205-217.
33. Tarptautinė paminklų ir kompleksų konservavimo ir restauravimo chartija. In *Kultūros paveldo apsauga: Reglamentuojančių dokumentų rinkinys*. Vilnius, 1997, p. 236.
34. TOLEIKIS, V. Daugiakultūrinis paveldas ir jo sklaida: Nepatogūs klausimai Lietuvos muziejiniams. In *Lietuvos muziejai*, 2003, Nr. 4.
35. TUNBRIDGE, J.E., ASHWORTH, G.J. *Dissonant heritage: The management of the past as a resource in conflict* Chichester, 1996.
36. VAŠKELIENĖ, I. Kauno fortų kompleksas, kareivinių pastatai Kaune: Apsaugos problemos. In *Gynybinis paveldas Lietuvoje*. Kaunas, 2003, p. 43-50.
37. VAITKUVIENĖ, A. Paveldo industrijos Lietuvoje. In *Lietuvos istorijos studijos*, 2006, t. 17, p. 87-96.

Priedų sąrašas

1. Socialinės apklausos „Disonuojantis paveldas Kaune“ klausimynas, p. 75-77;

2. Kauno miesto gyventojai pagal lytį ir amžių, p. 77-78;
3. Socialinio tyrimo duomenų apdorojimo lentelės, p. 78-94.

Priedai

1 priedas

Socialinės apklausos „Disonuojantis paveldas Kaune“ klausimynas

Visuomenės požiūris į disonuojantį Kauno paveldą

Socialinė apklausa

Esu Vilniaus universiteto paveldosaugos studijų magistrantas Saulius Rimas. Rašau baigiamąjį magistro darbą apie kultūros paveldą esantį Kauno mieste. Šiuo metu atlieku tyrimą, kurio tikslas yra išsiaiškinti kauniečių požiūrį į prieštaringai vertinamą Kauno kultūros paveldą ir norėčiau paprašyti Jūsų atsakyti į kelis klausimus. Apklausa užtruks apie 3 – 5 minutes.

Ši apklausa yra anoniminė, gauti duomenys bus apdorojami ir pateikiami apibendrinta forma, tad Jūsų anonimiškumas garantuojamas.

K1. Su kuo jums asocijuojasi Kauno tvirtovė?

1. Rusijos imperijos priespauda
 2. Architektūros, inžinerijos mokslo laimėjimais
 3. Praeitimis
 4. Nežino / neatsakė
 5. Kita (IRAŠYTI)
-
-

K2. Ar manote, kad Kauno tvirtovės palikimas - fortai ir kiti statiniai bei įrenginiai, yra saugotini kaip kultūros paveldas(ar juos reikia saugoti)?

1. Taip
2. Ne
3. Nežino / neatsakė

K3. Kaip Jūs vertinate dabartinę Kauno tvirtovės palikimo būklę? [vertinkite 10-ties balų skalėje, kur 1 reiškia, kad vertinate „labai blogai“, o 10 – „puikiai“.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Labai blogai									Puikiai

K4. Kaip Jūs vertinate dabartinę Kauno tvirtovės palikimo panaudą? [vertinkite 10-ties balų skalėje, kur 1 reiškia, kad vertinate „labai blogai“, o 10 – „puikiai“.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Labai blogai									Puikiai

D2. Jūsų amžius:

1. 15 - 29 m.
2. 30 - 44 m.
3. 45 – 59 m.
4. 60 – 74 m.

2 priedas

Kauno miesto gyventojai pagal lytį ir amžių²³²

Amžius	Visi gyventojai	Vyrai	Moterys	1000-iai vyrų tenka moterų
Iš viso	378943	171050	207893	1215
0-4	18540	9543	8997	943
5-9	22582	11672	10910	935
10-14	24899	12686	12213	963
15-19	28748	14058	14690	1045
20-24	31477	15042	16435	1093
25-29	29196	14228	14968	1052
30-34	28716	13612	15104	1110
35-39	29522	13848	15674	1132
40-44	28680	12944	15736	1216
45-49	23950	10526	13424	1275
50-54	22174	9428	12746	1352
55-59	22067	9221	12846	1393
60-64	19176	7675	11501	1499
65-69	16581	6352	10229	1610
70-74	14265	5241	9024	1722
75-79	9630	2714	6916	2548
80-84	4549	1201	3348	2788
85-89	2697	621	2076	3343
90-94	1198	347	851	2452
95-99	233	61	172	2820
100+	33	8	25	3125
Nenurodė	30	22	8	364

²³² Kauno miesto gyventojai pagal lytį ir amžių [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-03-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=298>>.

0-14	66021	33901	32120	947
Darbingo amžiaus	240206	115383	124823	1082
Pensinio amžiaus	72686	21744	50942	2343

3 priedas

Socialinio tyrimo duomenų apdorojimo lentelės

1. lentelė

Lytis (prieš pataisą)

	Dažniai	Procentai
Vyras	140	35,1
Moteris	259	64,9
Iš viso	399	100,0

2. lentelė

Amžius pagal lytį (prieš pataisą)

			Lytis		Iš viso
			Vyras	Moteris	
Amžius	15 - 29 metai	Dažniai	56	75	131
		% iš viso	14,0%	18,8%	32,8%
	30 - 44 metai	Dažniai	21	79	100
		% iš viso	5,3%	19,8%	25,1%
	45 - 59 metai	Dažniai	36	73	109
		% iš viso	9,0%	18,3%	27,3%
	60 - 74 metai	Dažniai	27	32	59
		% iš viso	6,8%	8,0%	14,8%
Iš viso		Dažniai	140	259	399
		% iš viso	35,1%	64,9%	100,0%

3. lentelė

Lytis (Po pataisos)

	Dažniai	Procentai
Vyras	140	41,5
Moteris	197	58,5
Iš viso	337	100,0

4. lentelė

Amžius pagal lytį (Po pataisos)

			Lytis		Iš viso
			Vyras	Moteris	
Amžius	15 - 29 metai	Dažniai	56	67	123
		% iš viso	16,6%	19,9%	36,5%
	30 - 44 metai	Dažniai	21	73	94
		% iš viso	6,2%	21,7%	27,9%
	45 - 59 metai	Dažniai	36	25	61
		% iš viso	10,7%	7,4%	18,1%
	60 - 74 metai	Dažniai	27	32	59
		% iš viso	8,0%	9,5%	17,5%
Iš viso		Dažniai	140	197	337
		% iš viso	41,5%	58,5%	100,0%

5. lentelė

Su kuo Jums asocijuojasi Kauno tvirtovė (fortai ir kiti gynybiniai statiniai bei įrenginiai)?

	Dažniai	Procentai
Rusijos imperijos priespauda	43	12,8
Architektūros, inžinerijos mokslo laimėjimais	31	9,2
Praeitimi	243	72,1
Nežino / neatsakė	11	3,3
Kita	9	2,7
Iš viso	337	100,0

6. lentelė

Su kuo Jums asocijuojasi Kauno tvirtovė? Pagal lytį

% within Lytis

		Lytis		Iš viso
		Vyras	Moteris	
Su kuo Jums asocijuojasi Kauno tvirtovė?	Rusijos imperijos priespauda	17,3%	10,2%	13,2%
	Architektūros, inžinerijos mokslo laimėjimais	15,1%	5,3%	9,5%
	Praeitimi	65,5%	81,3%	74,5%
	Kita	2,2%	3,2%	2,8%
Iš viso		100,0%	100,0%	100,0%

7. lentelė

Chi-kvadrato testas

	Reikšmė	l/s	p-reikšmės
Pearson'o Chi-kvadratas	14,034 ^a	3	,003
Galiojančių reikšmių skaičius	326		

a. 1 lastelės (12,5%) tikėtinas dažnis mažiau negu 5. Minimalus tikėtinas dažnis 3,84.

8. lentelė

Koreliacijos koeficientai

	Reikšmė	p-reikšmės
Fi	,207	,003
Kramerio V	,207	,003
Galiojančių reikšmių skaičius	326	

9. lentelė

Su kuo Jums asocijuojasi Kauno tvirtovė? Pagal amžių

% within Amžius

		Amžius			Iš viso
		15 - 29 metai	30 - 59 metai	60 - 74 metai	
Su kuo Jums asocijuojasi Kauno tvirtovė?	Rusijos imperijos priespauda	9,1%	7,4%	36,8%	13,2%
	Architektūros, inžinerijos mokslo laimėjimais	9,1%	8,1%	14,0%	9,5%
	Praeitimi	80,2%	81,1%	45,6%	74,5%
	Kita	1,7%	3,4%	3,5%	2,8%
Iš viso		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

10. lentelė

Chi-kvadrato testas

	Reikšmė	l/s	p-reikšmės
Pearson'o Chi-kvadratas	39,611 ^a	6	,000
Galiojančių reikšmių skaičius	326		

a. 3 lastelių (25,0%) tikėtinas dažnis mažiau negu 5. Minimalus tikėtinas dažnis 1,57.

11. lentelė

Koreliacijos koeficientai

	Reikšmė	p-reikšmės
Fi	,349	,000
Kramerio V	,246	,000
Galiojančių reikšmių skaičius	326	

12. lentelė

Ar manote, kad Kauno tvirtovės palikimas - fortai ir kiti gynybiniai statiniai bei įrenginiai - yra saugotini kaip kultūros paveldas? Pagal lytį

% within Lytis

		Lytis		Iš viso
		Vyras	Moteris	
Ar manote, kad Kauno tvirtovės palikimas - fortai ir kiti gynybiniai statiniai bei įrenginiai - yra saugotini kaip kultūros paveldas?	Taip	87,9%	91,9%	90,2%
	Ne	8,6%	5,1%	6,5%
	Nežino / neatsakė	3,6%	3,0%	3,3%
Iš viso		100,0%	100,0%	100,0%

13. lentelė

Ar manote, kad Kauno tvirtovės palikimas - fortai ir kiti gynybiniai statiniai bei įrenginiai - yra saugotini kaip kultūros paveldas? Pagal amžių

% within Amžius

		Amžius			Iš viso
		15 - 29 metai	30 - 59 metai	60 - 74 metai	
Ar manote, kad Kauno tvirtovės palikimas - fortai ir kiti gynybiniai statiniai bei įrenginiai - yra saugotini kaip kultūros paveldas?	Taip	92,7%	89,7%	86,4%	90,2%
	Ne	4,1%	6,5%	11,9%	6,5%
	Nežino / neatsakė	3,3%	3,9%	1,7%	3,3%
Iš viso		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

14. lentelė

Kolmogorovo-Smirnovo testas

		Dabartinės Kauno tvirtovės palikimo būklės vertinimas	Dabartinės Kauno tvirtovės palikimo panaudos vertinimas	Paminklo Danieliui Dolskiui pastatymo Laisvės alėjoje vertinimas
N		337	337	337
Normalumo parametrai ^{a,b}	Vidurkis	4,16	4,20	7,15
	Standartinis nuokrypis	1,891	2,164	2,496
Kolmogorovo-Smirnovu Z		2,411	2,788	2,419
p-reiškėms		,000	,000	,000

a. Tikrinamas skirstinio normalumas

b. Apskaičiuota pagal duomenis

15. lentelė

Analizė pagal lytį

Dabartinės Kauno tvirtovės palikimo būklės vertinimas

Lytis	Vidurkis	N	Standartinis nuokrypis
Vyras	3,90	140	1,909
Moteris	4,35	197	1,861
Iš viso	4,16	337	1,891

16. lentelė

Testo statistikos^a

	Dabartinės Kauno tvirtovės palikimo būklės vertinimas
Mann-Whitney U	11776,000
Wilcoxon'o W	21646,000
Z	-2,316
p-reiškėms	,021

a. Grupuojantis kintamasis: Lytis

17. lentelė

Analizė pagal amžius

Dabartinės Kauno tvirtovės palikimo būklės vertinimas

Amžius	Vidurkis	N	Standartinis nuokrypis
15 - 29 metai	4,49	123	1,776
30 - 59 metai	4,02	155	1,846
60 - 74 metai	3,86	59	2,161
Iš viso	4,16	337	1,891

18. lentelė

Testo statistikos^{a,b}

	Dabartinės Kauno tvirtovės palikimo būklės vertinimas
Chi-kvadratas	7,308
lly	2
p-reikšmė	,026

a. Kruskal Wallis testas

b. Grupuojantis kintamasis: Amžius

19. lentelė

Analizė pagal lytį

Dabartinės Kauno tvirtovės palikimo panaudos vertinimas

Lytis	Vidurkis	N	Standartinis nuokrypis
Vyras	3,91	140	2,234
Moteris	4,40	197	2,094
Iš viso	4,20	337	2,164

20. lentelė

Testo statistikos^a

	Dabartinės Kauno tvirtovės palikimo panaudos vertinimas
Mann-Whitney U	11518,000
Wilcoxon'o W	21388,000
Z	-2,610
p-reiškė	,009

a. Grupuojantis kintamasis: Lytis

21. lentelė**Analizė pagal amžių**

Dabartinės Kauno tvirtovės palikimo panaudos vertinimas

Amžius	Vidurkis	N	Standartinis nuokrypis
15 - 29 metai	4,76	123	2,163
30 - 59 metai	3,83	155	2,052
60 - 74 metai	4,00	59	2,244
Iš viso	4,20	337	2,164

22. lentelė**Testo Statistikos^{a,b}**

	Dabartinės Kauno tvirtovės palikimo panaudos vertinimas
Chi-kvadrat as	14,081
lls	2
p-reiškė	,001

a. Kruskal Wallis testas

b. Grupuojantis kintamasis: Amžius

23. lentelė

Su kuo Jums asocijuojasi Tarybų Sąjungos herbai ir penkiakampės žvaigždės ant Aleksoto tilto?

	Dažniai	Procentai
Sovietinės okupacijos žiaurumais	101	30,0
Meno kūrinio	7	2,1
Praeitimi	189	56,1
Nežino / neatsakė	13	3,9
Kita	27	8,0
Iš viso	337	100,0

24. lentelė

Su kuo Jums asocijuojasi Tarybų Sąjungos herbai ir penkiakampės žvaigždės ant Aleksoto tilto? pagal lytį

% within Lytis

		Lytis		Iš viso
		Vyras	Moteris	
Su kuo Jums asocijuojasi Tarybų Sąjungos herbai ir penkiakampės žvaigždės ant Aleksoto tilto?	Sovietinės okupacijos žiaurumais	32,8%	29,9%	31,2%
	Meno kūrinio	1,5%	2,7%	2,2%
	Praeitimi, istorijos palikimu	56,9%	59,4%	58,3%
	Kita	8,8%	8,0%	8,3%
viso		100,0%	100,0%	100,0%

25. lentelė

Chi-kvadrato testas

	Reikšmė	l/s	p-reikšmės
Pearson'o Chi-kvadratas	,884 ^a	3	,829
Galiojančių reikšmių skaičius	324		

a. 2 lastelių (25,0%) tikėtinas dažnis mažiau negu 5. Minimalus tikėtinas dažnis 2,96.

26. lentelė

Su kuo Jums asocijuojasi Tarybų Sąjungos herbai ir penkiakampės žvaigždės ant Aleksoto tilto? pagal amžių

% within Amžius

	Amžius			Iš viso
	15 - 29 metai	30 - 59 metai	60 - 74 metai	
Su kuo Jums asocijuojasi Tarybų Sąjungos herbai ir penkiakampės žvaigždės ant Aleksoto tilto?				
Sovietinės okupacijos žiaurumais	37,8%	21,1%	43,1%	31,2%
Meno kūrinium	1,7%	2,7%	1,7%	2,2%
Praeitimis	52,9%	64,6%	53,4%	58,3%
Kita	7,6%	11,6%	1,7%	8,3%
viso	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

27. lentelė

Chi-kvadrato testas

	Reikšmė	l/s	p-reikšmės
Pearson'o Chi-kvadratas	,884 ^a	3	,829
Galiojančių reikšmių skaičius	324		

a. 2 lastelių (25,0%) tikėtinas dažnis mažiau negu 5. Minimalus tikėtinas dažnis 2,96.

28. lentelė

Koreliacijos koeficientai

	Reikšmė	p-reikšmės
Fi	,224	,012
Kramerio V	,159	,012
Galiojančių reikšmių skaičius	324	

29. lentelė

Su kuo Jums asocijuojasi Tarybų Sąjungos herbai ir penkiakampės žvaigždės ant Aleksoto tilto? (Kita)

	Dažniai	Procentai
Neatsakė	311	92,3
aš jų nepastebiu ir iki šiol as jų nepastebėjau	1	,3
Asmeniniais prisiminimais	2	,6
čia daiktas kuris nereikalingas saugojimui	1	,3
Gruto parko ekspozicija.	1	,3
Kitos šalies valstybiniai ženklai	1	,3
kolūkiai	1	,3
LTSR	1	,3
Mane tai tas biasina. Lenino paminklą irgi tegul parveža	1	,3
menkavertis palikimas kurio galėtų ir nebūti	1	,3
metalo laužas	1	,3
Nereikia sureikšminti	1	,3
Praeitimi be istorinio palikimo	1	,3
pusę amžiaus trukusia okupacija	1	,3
rezistencija	1	,3
Sovietmetis	1	,3
Sovietų sąjungos simboliai	1	,3
Su Lietuvos okupacija, kuri uztruko daugiau kaip 53 metus	1	,3
su niekuo	1	,3
su prikolu	1	,3
su sovietiniais laikais, į kuriuos grįžti nesinorėtų	1	,3
Su spaliukais, pionieriais ir kita fignia	1	,3
tarybine armija	1	,3
TSRS	2	,6
žiaurios santvarkos palikimu, tik ne istorija	1	,3
Viso	337	100,0

30. lentelė

Ar manote, kad sovietiniai simboliai ant Aleksoto tilto yra saugotini kaip kultūros paveldas? pagal lytį

% within Lytis

		Lytis		Iš viso
		Vyras	Moteris	
Ar manote, kad sovietiniai simboliai ant Aleksoto tilto yra saugotini kaip kultūros paveldas?	Taip	32,1%	28,4%	30,0%
	Ne	61,4%	46,2%	52,5%
	Nežino / neatsakė	6,4%	25,4%	17,5%
Iš viso		100,0%	100,0%	100,0%

31. lentelė

Chi-kvadrato testas

	Reikšmė	l/s	p-reikšmės
Pearson'o Chi-kvadratas	20,784	2	,000
Galiojančių reikšmių skaičius	337		

32. lentelė

Koreliacijos koeficientai

	Reikšmė	p-reikšmės
Fi	,248	,000
Kramerio V	,248	,000
Galiojančių reikšmių skaičius	337	

33. lentelė

Ar manote, kad sovietiniai simboliai ant Aleksoto tilto yra saugotini kaip kultūros paveldas? pagal amžių

% within Amžius

		Amžius			Iš viso
		15 - 29 metai	30 - 59 metai	60 - 74 metai	
Ar manote, kad sovietiniai simboliai ant Aleksoto tilto yra saugotini kaip kultūros paveldas?	Taip	31,7%	31,0%	23,7%	30,0%
	Ne	52,8%	47,1%	66,1%	52,5%
	Nežino / neatsakė	15,4%	21,9%	10,2%	17,5%
Iš viso		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

34. lentelė

Chi-kvadrato testas

	Reikšmė	l/s	p-reikšmės
Pearson'o Chi-kvadratas	7,734	4	,102
Galiojančių reikšmių skaičius	337		

35. lentelė

Ar manote, kad žydų tautinės mažumos kultūros paveldu Kauno mieste turėtų rūpintis Lietuvos valstybė ir / ar Kauno savivaldybė?

	Dažniai	Procentai
Taip	100	29,7
Ne	128	38,0
Nežino / neatsakė	66	19,6
Kita	43	12,8
Iš viso	337	100,0

36. lentelė

Ar manote, kad žydų tautinės mažumos kultūros paveldu Kauno mieste turėtų rūpintis Lietuvos valstybė ir / ar Kauno savivaldybė? pagal lytį

% within Lytis

		Lytis		Iš viso
		Vyras	Moteris	
Ar manote, kad žydų tautinės mažumos kultūros paveldu Kauno mieste turėtų rūpintis Lietuvos valstybė ir / ar Kauno savivaldybė?	Taip	27,9%	31,0%	29,7%
	Ne	40,0%	36,5%	38,0%
	Nežino / neatsakė	20,0%	19,3%	19,6%
	Kita	12,1%	13,2%	12,8%
Iš viso		100,0%	100,0%	100,0%

37. lentelė

Chi-kvadrato testas

	Reikšmė	l/s	p-reikšmės
Pearson'o Chi-kvadratas	,616	3	,893
Galiojančių reikšmių skaičius	337		

38. lentelė

Ar manote, kad žydų tautinės mažumos kultūros paveldu Kauno mieste turėtų rūpintis Lietuvos valstybė ir / ar Kauno savivaldybė? pagal amžių

% within Amžius

		Amžius			Iš viso
		15 - 29 metai	30 - 59 metai	60 - 74 metai	
Ar manote, kad žydų tautinės mažumos kultūros paveldu Kauno mieste turėtų rūpintis Lietuvos valstybė ir / ar Kauno savivaldybė?	Taip	30,9%	25,8%	37,3%	29,7%
	Ne	42,3%	35,5%	35,6%	38,0%
	Nežino / neatsakė	21,1%	18,7%	18,6%	19,6%
	Kita	5,7%	20,0%	8,5%	12,8%
Iš viso		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

39. lentelė

Chi-kvadrato testas

	Reikšmė	l/s	p-reikšmė
Pearson'o Chi-kvadratas	15,209	6	,019
Galiojančių reikšmių skaičius	337		

40. lentelė

Koreliacijos koeficientai

	Reikšmė	p-reikšmės
Fi	,212	,019
Kramerio V	,150	,019
Galiojančių reikšmių skaičius	337	

41.lentelė

Ar manote, kad žydų tautinės mažumos kultūros paveldu Kauno mieste turėtų rūpintis Lietuvos valstybė ir / ar Kauno savivaldybė? (Kita)

	Dažniai	Procentai
Neatsakė	296	87,8
Abi institucijos	1	,3
abi struktūros (saikingai)	1	,3
Bendromis pastangomis su tautine mažuma	1	,3
dalina	1	,3
Ir LValstybė ir Kauno sav-bė	1	,3
ir žydų bendruomenė ir LR ir Kauno m. savivaldybe	1	,3
iš šalies ir valstybė, ir savivaldybė, ir pati (-ios) žydų bendruomenės	1	,3
Jei tai žydų turtas, tai juo turi rūpintis šeimininkas	1	,3
juos visus nx i pecius tuos zydu (CryptiC) :	1	,3
kaip ir visų tautinių mažumų	1	,3
Lietuvos valstybė	2	,6
Lygiai taip pat, kaip ir kitokios rusies paveldu	1	,3
manau, kad žydai patys turėtų rūpintis savo kultūros paveldu	1	,3
ne daugiau nei kitų tautinių mažumų paveldu	1	,3
pati žydų tauta	1	,3
patys žydai	2	,6
patys žydai turi dėti pastangas ir lėšas	1	,3
Patys žydai turi rūpintis, jei jiems svarbu	1	,3
patys žydai.	1	,3
Pirmiausia tuo turėtų rūpintis jie patys, o valstybė ar savivaldybė turėtų tik remti	1	,3
Priziureti reiketu, vardan paciu lietuviu/kaunieciu.	1	,3
šios tautos atstovai ir valstybė	1	,3
tai pačių žydų reikalas	1	,3
taip pat kaip ir kitu tautinių mažumų	1	,3
Tegul patys žydai rūpinasi	1	,3
Toom turi rūpintis abi pusės	1	,3
turėtų būti valstybės politika tuo klausimu. Jei tai kultūros paveldas tikrai tai reiktu išsaugoti kaip praeitį, bet kad mes saugojam kiekviena žydų namą ir dar gražindami mokam mūsų visų pinigų.	1	,3
turėtų rūpinti ir pati bendruomenė	1	,3
Turetu rupintis. Stai paimkim JAV, kiek ten gyvena tautu, ir jomis rupinasi valstybe,ir visi gerai sugyvena. Kiekviena tauta, gyvendama valstybeje, tam tikra prasme praturtina ir ta valstybe	1	,3
Turi rūpintis ir patys žydai kartu su valstybe bei KMSI	1	,3
Valstybė turėtų rūpintis tik nesant aršios žydų bendruomenės	1	,3
Žiūrint, kokią reikšmę jie turi Lietuvai	1	,3
žydai	1	,3
Žydai	1	,3
žydai, valstybė, savivaldybė	1	,3
Žydų bendruomenė	2	,6
Žydų tautinė mažuma	1	,3
Žudų bendruomenės	1	,3
Iš viso	337	100,0

42. lentelė

Su kuo Jums asocijuojasi Danielius Dolskis?

	Dažniai	Procentai
Tarpukario muzika, estrada	272	80,7
Žydų tautine mažuma	17	5,0
Holokaustu	3	,9
Nežino / neatsakė	33	9,8
Kita	12	3,6
Iš viso	337	100,0

43. lentelė

Su kuo Jums asocijuojasi Danielius Dolskis? pagal lytį

% within Lytis

		Lytis		Iš viso
		Vyras	Moteris	
Su kuo Jums asocijuojasi Danielius Dolskis?	Tarpukario muzika, estrada	75,7%	84,3%	80,7%
	Žydų tautine mažuma	6,4%	4,1%	5,0%
	Holokaustu	2,1%		,9%
	Nežino / neatsakė	11,4%	8,6%	9,8%
	Kita	4,3%	3,0%	3,6%
Iš viso		100,0%	100,0%	100,0%

44. lentelė

Chi-kvadrato testas

	Reikšmė	lls	p-reikšmė
Pearson'o Chi-kvadratas	6,880 ^a	4	,142
Galiojančių reikšmių skaičius	337		

a. 3 lastelių (30,0%) tikėtinas dažnis mažiau negu 5. Minimalus tikėtinas dažnis 1,25.

45. lentelė

Su kuo Jums asocijuojasi Danielius Dolskis? pagal amžių

% within Amžius

		Amžius			Iš viso
		15 - 29 metai	30 - 59 metai	60 - 74 metai	
Su kuo Jums asocijuojasi Danielius Dolskis?	Tarpukario muzika, estrada	73,2%	89,0%	74,6%	80,7%
	Žydų tautine mažuma	3,3%	3,2%	13,6%	5,0%
	Holokaustu	1,6%	,6%		,9%
	Nežino / neatsakė	18,7%	3,2%	8,5%	9,8%
	Kita	3,3%	3,9%	3,4%	3,6%
Iš viso		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

46. lentelė

Chi-kvadrato testas

	Reikšmė	l/s	p-reikšmės
Pearson'o Chi-kvadratas	31,103 ^a	8	,000
Galiojančių reikšmių skaičius	337		

a. 6 lastelių (40,0%) tikėtinas dažnis mažiau negu 5. Minimalus tikėtinas dažnis ,53.

47. lentelė

Koreliacijos koeficientai

	Reikšmė	p-reikšmės
Fi	,304	,000
Kramerio V	,215	,000
Galiojančių reikšmių skaičius	337	

48. lentelė

Su kuo Jums asocijuojasi Danielius Doliskis? (Kita)

	Dažniai	Procentai
Neatsakė	330	97,9
dainininku	1	,3
kultūros paveldu	1	,3
Man jis asocijuojasi su tarpukario kultūra ir tų laikų muzika. Nekreipiu dėmesio, kad jis buvo žydas, bet jis praturtino mūsų muzikinį palikimą, įnešė gyvumo, juk jo dainos ir po šiais dienai populiarios. Ką ir minėjau-kiekviena tauta, gyvenanti pas mus, gali praturtinti ir mūsų kultūrą bei istoriją	1	,3
Muzikos istorija be tautybės	1	,3
Palanga	1	,3
Su nuskendusiais triusikais Palangoj	1	,3
tėvų jaunyste	1	,3
Viso	337	100,0

49. lentelė

Analizė pagal lytį

Paminklo Danieliui Doliskiui pastatymo Laisvės alėjoje vertinimas

Lytis	Vidurkis	N	Standartinis nuokrypis
Vyras	6,77	140	2,610
Moteris	7,41	197	2,384
viso	7,15	337	2,496

50. lentelė

Testo statistikos^a

	Paminklo Danieliui Doliskiui pastatymo Laisvės alėjoje vertinimas
Mann-Whitney U	11841,000
Wilcoxon'o W	21711,000
Z	-2,247
p-reikšmė	,025

a. Grupuojantis kintamasis: Lytis

51. lentelė

Analizė pagal amžių

Paminklo Danieliui Dolskiui pastatymo Laisvės alėjoje vertinimas

Amžius	Vidurkis	N	Standartinis nuokrypis
15 - 29 metai	6,92	123	2,387
30 - 59 metai	7,46	155	2,479
60 - 74 metai	6,80	59	2,702
Iš viso	7,15	337	2,496

52. lentelė

Testo statistikos^{a,b}

	Paminklo Danieliui Dolskiui pastatymo Laisvės alėjoje vertinimas
Chi-kvadratas	5,519
lks	2
p-reiškė	,063

a. Kruskal Wallis testas

b. Grupuojantis kintamasis: Amžius

Santrauka anglų kalba (Summary)

Dissonant Heritage in Kaunas

Notorious removal of the „Bronze soldier“ monument in Estonia in 2007 and serious political tensions that followed warned the neighbouring states that cultural heritage issues may spontaneously become a cause for an international conflict. Those events inspired the main question of this research work – is Lithuanian heritage preservation service able to control tensions that heritage causes?

The object of research: problems of policy, management, preservation and spread of dissonant heritage in Kaunas.

The purpose of research: conceptualization of problems caused by dissonant heritage in Kaunas and setting forth practical recommendations.

The goals of research:

1. Conceptualization of heritage preservation problems caused by Kaunas fortress, Jewish and soviet legacies;
2. Displaying social opinion on the issues of Kaunas dissonant heritage by means of the social research method;
3. Defining of Kaunas museums attitude towards the dissonant heritage;
4. Verification of the „time distance“ contribution role in the management of heritage-based conflicts;
5. Setting forth practical recommendations on the heritage–preservation policy.

The thesis combines several integrated researches: case studies, social- and resource research. The analysis elucidates the sharpest aspects of the dissonant heritage problem in Kaunas.

Kaunas fortress, built by Russian empire, is a huge complex of defensive, administrative and household buildings and systems. After the I world war the complex lost its significance in defensive affairs but some parts of the complex were still in use for various purposes. After the restoration of state independence in 1990 Kaunas fortress lost almost any function. The cultural heritage status of the complex caused isolation and limited potential of revitalizing the fortress. Soon the remains of Kaunas fortress become ground for social and economic tensions. The research revealed that despite its Russian origin Kaunas fortress is not causing a political dissonance.

Another huge problem of Kaunas heritage-preservation is soviet legacy. This type of legacy is unavoidably bound with politics and causes serious tensions between different groups of

society. The notification of a cultural heritage status for a soviet legacy object is always followed by controversies. The research revealed that society has a very contradictory attitude towards the soviet heritage.

The third complex of sharpest dissonant heritage problems is Jewish legacy issues. This type of dissonant is closely linked to complicated past of Jewish and Lithuanian relations, holocaust and anti-Semitism. The research revealed that Lithuanian society has a very negative attitude towards the Jewish cultural heritage-preservation. This fact implies that Kaunas' heritage preservation service officials must work on the better integration of the Jewish past into common historic consciousness.

The research conceptualized the dissonant heritage problem in Kaunas and defined its sharpest aspects. The most conflicts are deep and long-termed. In order to solve them a complex of policies should be used.

At the end of the thesis the practical recommendations on the heritage–preservation policy were set. The main direction of heritage-preservation service should be moving towards the integration of different social, political and ethnical group heritages. The second policy - moving towards the better heritage communication. The third one – a use of *sustainable development* principles.